

‘LEVENSBERICHT’

**De autobiografie van J.F. Serrurier
1771 - 1844**

M.L. Hansen (ed.)

‘LEVENSBERICHT’

**De autobiografie van J.F. Serrurier
1771 - 1844**

Inhoudsopgave

Inleiding	7
Levensbericht	9
Fragmentgenealogie van de familie Serrurier	82
Bronnen en literatuur	84
Index	86

Inleiding

De in het Duitse Hanau, in 1771 geboren Jacob Frederik Serrurier werd door zijn vader voorbestemd om predikant te worden. De jeugdige Serrurier voelde zelf niet de minste roeping maar hij had weinig keus, en volgde gedwee de jarenlange opleiding. Hij stond zelfs enige tijd in Zwolle op de kansel, totdat zijn zwager hem in de gelegenheid stelde diens handel in ijzerwaren over te nemen. Het was - na de preekstoel - de eerste van een lange reeks bezigheden waarmee Serrurier voor zichzelf en zijn gezin de kost verdiende. Hij werd ook landbouwer, schoolopziener, vertaler, griffier en notaris, secretaris, ontvanger, makelaar aan de Amsterdamse Beurs, sollicitateur en redacteur, en hij glorieerde in diverse erebanen. Ondanks zijn maatschappelijk succes en een flinke erfenis van zijn schoonvader, leefde Serrurier na de beurskrach van 1803 in voortdurende financiële nood. Hij was zijn hele kapitaal verloren en moest hoge schulden afbetalen. Hij verkocht zijn geliefde Overijsselse buitenplaats het Roode Huis om in Amsterdam aan de slag te raken, en greep met een onverwoestbaar optimisme alle kansen die zich aandienen. Met hulp van vrienden en met veel vlijt kwam Serrurier er na vele jaren bovenop.

In zijn autobiografie schrijft Serrurier vrijuit over zichzelf en over zijn medemensen. Zelf komt hij er meestal goed vanaf, want hij bleef onverminderd in zichzelf geloven. Aan de anderen mankeerde nog wel eens wat, en doordat hij ook in de praktijk zei wat hij dacht keerden veel mensen zich gepiqueerd van hem af. Maar hij was een trouwe vriend, hij waardeerde zijn vrouw en hij was zeer gelukkig met zijn kinderen.

De levensperiode van Jacob Frederik Serrurier viel samen met drastische politieke veranderingen die hij levendig beschrijft. Hij liep niet aan de leiband van enige leider of stroming en hij bleef kritisch. In zijn jeugd werd in Duitsland een oorlog met Frankrijk uitgevochten. De frontlinie lag dicht bij Hanau en Serruriers vader was als Kamerraad betrokken bij de werving van de troepen. Toen Serrurier in 1787 naar de Republiek kwam, was de macht van de stadhouder met Pruisische hulp net hersteld, en hoewel hij sympathie voelde voor de onderliggende patriotse partij sloot hij zich niet actief bij hen aan. De gruwelen die zich na de Franse revolutie in 1789 in dat land voltrokken, haalden hem net zo min over tot een publiekelijke actie. Maar toen de Fransen in januari 1795 de Republiek binnentrokken, danste Serrurier als een der eersten om de Franse vrijheidsboom. Als goed republikein voelde hij zich ongemakkelijk bij de komst van koning Lodewijk Napoleon maar na de eerste ontmoeting raakte Serrurier zeer met hem ingenomen. Koning Willem de Eerste daarentegen reageerde heel stug op de nooit om een antwoord of een idee verlegen zittende Serrurier, het gebrek aan sympathie was wederzijds. Jacob Frederik Serrurier overleed als referendaris van Binnenlandse Zaken op twee november 1844.

Serrurier liet een map met documenten na, met daarin een politiek dagboek 'Historische aantekeningen' dat de jaren 1805 tot 1830 beschrijft en zijn 'Levensbericht' dat hij in de jaren 1832 tot 1834 schreef. Het originele materiaal wordt bewaard in het Historisch Centrum Overijssel (voorheen in het Gemeentearchief Zwolle) en is gearchiveerd als PA 1151. De tekst is meermaals uitgetypt; door mevr. Dr. C. Serrurier, door C.F. Gaerthé en door H. ter Meij. In de bibliotheek van het Historisch Centrum Overijssel is het gebonden typoscript te vinden onder de vermelding Z KW 650 MEIJ. Deze laatste versie heeft een persoonsregister. In de onderhavige versie zijn annotaties, een overzichtslijst van Serruriers werkzaamheden en een deel-genealogie toegevoegd. De paginanummering is uit het oorspronkelijke manuscript, elk genummerd vel is gevouwen en bevat vier beschreven kanten.

Levensbericht

[1] 11 Febr[uari] 1832

Uit de Stamboomen, die ik in handen heb, blijkt dat mijne Voorouders van vaders en moeders zijde in Fransch Vlaanderen zijn gezeten geweest, en van daar, zekerlijk uit hoofde der kerkelijke vervolgingen, in het laatst [van] den 16de eeuw zijn uitgeweken.¹

Mijner moeder Oud-bet-overgrootvader *Noé Dufay*, verliet met zijns broeders en zusters (Kinderen van *Martin Dufay* en *Barbe Blanche Carlier*) Valenciennes. Zij zetten zich te Frankfurt aan den Main neder, waar dit geslacht zich zeer uitgebreid heeft, en voor het grootste gedeelte gebleven is, heb-bende zich in het midden der 17de eeuw slechts een zijtak daarvan (met betrekking tot ons) naar Amsterdam begeven.

Mijns vaders Oud-bet-overgrootvader *Pierre Serrurier* gehuwd aan *Morande de Bordes* woonde te Douay, en deszelfs zoon *Philippe*, gehuwd aan *Judith de Calonne* begaf zich naar Londen, waar ook zijn zoon *Filips* geboren is, die van daar te Danzig is gaan wonen, doch vervolgens te Amsterdam. Van hem zijn alle de Serruriers in dit land afkomstig.

Een volgende zoon van denzelven *Louis*, zette zich insgelijks te Amsterdam neder: deze tak is met deszelfs achterkleinzoon *Philippe Louis* in 1801 uitgestorven.

Mijn overgrootvader *Louis* (eenige zoon van *Filips*) gehuwd met *Abigail Coone*, was koopman te Amsterdam.

Deszelfs eenige zoon *Louis* (mijn Grootvader) ging in 1716 als Nederduitsch Predikant naar Hanau, waar hij in 1718 huwde met *Esther de Visch* van Amsterdam, en in 1737 overleed, met achter-lating zijner Weduwe en 8 zoons benevens twee dochters.

De beide laatsten waren gehuwd aan *Keseberg* te Hanau en *Schmitthenner* te Neurenberg.

Van de 8 zoons stierf de jongste Kornelis 5 jaren oud; de zeven overige daarentegen bereik-ten den volgenden ouderdom:

1. Louis van 77 jaar
2. Daniël - 69 -
3. Jan - 80 -
4. Jan Jakob - 80 -
5. Jan Isaäk - 77-
6. Filips - 71,5 -
7. Jan Pieter - 82 -

Louis was koopman te Bordeaux, woonde vervolgens te Parijs, en kwam na den dood zijner vrouw, met welke hij geene Kinderen had, in den Haag wonen.

Jan ging naar de Kaap, waar hij Wijnkooper was, en in 1786 met een goed vermogen, en vrouw en Kinderen, naar Hanau terugkeerde.

Jan Pieter is aan de Kaap Predikant geweest.

Daniël en *Filips* Predikanten te Amsterdam.

Jan Jakob Predikant in den Haag.

Mijn vader, *Jan Isaäk*, was dus de eenigste, die te Hanau bleef, waar hij in Hessische Staatsdienst, allengs tot Kamer-raad was opgeklommen.

Omstreeks 40 jaren oud was hij met mijne moeder, *Maria Agnete Dufay* getrouwd, die van Frankfurt was, eenen ouderen broeder had, die op een Kantoor, ik geloof elders, was, en zelve de oudste was van drie zusters; zij was thans 20 jaar en had in haar 8ste reeds hare moeder, in het 16de ook haren vader verloren.

¹ De protestantse Hugenoten werden door de Franse koning vervolgd.

Toen zij in 1762 met mijnen vader huwde, kwamen hare beide jongere zusters met haar inwonen.

Uit dit huwelijk zijn 7 volwassene Kinderen gekomen; 7 of 8 was dan ook het gewone getal; zoolang het mij heugt.

Eene zuster van 4, twee broeders 3 en 2 jaren ouder dan ik, die den 5 Nov[ember] 1771 geboren ben, en nog drie zusters had, die 2, 4 en 7 jaren jonger waren.

Mijne ouders behoorden tot de gegoede lieden der Stad, maar mijn vader was zeer zuinig en veroorloofde zich en ons niet ligt eenige uitgaven, die hij niet volstrekt noodzakelijk achtte.

Hij was een zeer naauwgezet en braaf man, maar van een bijzonder ernstigen en zwaarmoedigen aard, en jaloersch op zijn gezag.

[2] Mijne moeder was eene hoogst goedaardige vrouw, die echter haar gezag in huis ook goed wist te handhaven. Ons huishouden was zeer geregeld, en wij Kinderen stonden terdeeg onder den plak.

Vader was meest op zijne Kamer, waar hij werkte of las. Hij had niet gestudeerd, maar toch veel gelezen, vooral geschiedenis en regtzinnige godgeleerdheid, die hij ijverig aankleefde.

Uit dien hoofde stond dan ook Holland bij hem in groot aanzien: tot mijn peet werd verkozen mijn oom², de Predikant in den Haag, en ik schijn dus van de geboorte af reeds te zijn bestemd geweest om Hollandsch Predikant te worden, want, terwijl mijne oudere broers en zusters geen Hollandsch geleerd hadden, werd ik reeds met mijn 7de jaar in de Hollandsche School gezonden, en heb, sedert het mij heugt, de voormelde bestemming als iets uitgemaaks hooren vermelden.

Van datzelfde tijdstip af moest ik ook elken zondag tweemaal naar de Hollandsche Kerk gaan, en de ouderwetsche preêken van D[ominee]s Pols en Corell³ aanhooren, hetgeen mij, als een levendigen Knaap, allerbitterst verveelde. Met de Kathechisatie daarentegen had ik vrede, want daar had ik tenminste eenige bezigheid; al de boekjes die men er gebruikte leerde ik allengs letterlijk van buiten, zoo dat ik in mijn veertiende jaar de voorname leerstukken der Kerk met een tal Schriftuur-plaatsen staven en bewijzen konde, en van dien Kant grooten lof verwierf.

Eene fransche School bezocht ik des avonds, en overdag ging het reeds van mijn tiende jaar af naar de Latijnse School. Buiten den Schooltijd moesten dus thuis vrij wat lessen geleerd worden, en die overhoorde moeder, zoo wel in het fransch als in het Hollandsch en Latijn: het grieksch alleen kon niet, om de vreemde letters.

Veel Speeltijd schoot er dus door den dag niet over en dat was gelukkig, want mijne beide broeders waren reeds vroeg uit het huis gekomen, ik was dus een jongen alleen, en wij hadden geen tuin en zelfs slechts een klein plaatsje, en eene soort van Schuur, waar ik mij echter met zuster *Rachel* toch nog al menigmaal vermaakte.

Al de Scholen, die ik bezocht, en die er in Hanau te bezoeken vielen waren alleen voor het geheugen ingerigt. Ik leerde ook daar van buiten al wat er te leren viel, maar het verstand kreeg er geen voedsel hoegenaamd. De regelen der Grammatica kende ik van buiten met alle derzelven Kunsttermen, zonder dat ik een enkelen daarvan verstond: want er werd niets uitgelegd, en vragen mogt men niet. Toen ik Nepos⁴ vlug vertalen konde en een Stuk uit de *Tristia*⁵, waarover jaren lang gesanikt was, had ik geen het minste denkbeeld van de zaken die daarin voorkwamen, want van geschiedenis noch aardrijkskunde had men mij iets geleerd en Romeinen, Karthagen, Sirakuse en Athene waren voor ons onverstaanbare klanken.

Wij leerden ook wel eene korte *geschiedenis* van buiten, die met Adam en Eva begon, en met den

² Jan Jacob Serrurier.

³ Twee predikanten in Hanau. Beiden niet nader getraceerd.

⁴ Cornelius Nepos (ca. 99 - ca. 27 v.Chr.).

⁵ Een reeks biografieën van beroemde veldheren.

Duitschen Keizer Frans I⁶ eindigde, maar wij konden niet denken dat zulks met Nepos in eenig verband stond. Ook werd er zeer enkel eene aardrijkskundige les gegeven, welke daarin bestond, dat er op de kriegelijke kaart van Deutschland de voorname Steden moesten worden opgezocht, welker namen tot dat einde met gekleurde inkt onderhaald werden, wordende Deutschland voorts in de tien Kreise verdeeld opgegeven, waarvan men elders nooit meer hoorde spreken: en in meer bijzon-derheden werd er ook al niet getreden.

Het natuurlijk gevolg van deze leerwijze was, dat de jongens zich op school deerlijk ver-veelden, en op allerlei middelen zonnen om den tijd kort te krijgen. Wanneer dat te ver ging of te veel in het oog liep, werd er op geklopt.

Vijf jaren lang bezocht ik de Latijnsche Scholen en had tevens privaattlessen in 't latijn en Grieksch. In de laatstgenoemde taal bepaalde zich het lezen bij het N[ieuwe] T[estament] of liever bij enkele Kapittels uit de Evangelien, waarbij vervolgens nog, als eene groote nieuwigheid, de Chrestomathie⁷ van Gedike⁸ kwam, waarin ten minste Anecdotes kwamen, daar men om lagchen konde.

Van een Fransch Auteur⁹ herinner ik mij ook in dien tijd niet het minste vernomen te hebben, dan reeds zeer vroeg van den Telemaque¹⁰, die bij al de jongens den naam had van een meelijlijk en vervelend boek.

Onze huisboekery bestond in de Bijbelsche historie met platen, waaruit ons moeder het Hoogduitsch had leeren lezen, de Fabelen en Lustspiele van Gellert¹¹, en die van Esopus¹² in 't Fransch. Later werd ook de Kinderfreund van Weisse¹³ en het Niedersächsische Wochenblatt aangekocht, die wij vooraf al eens ter leen hadden gehad, gelijk ook de Ontdekking van Amerika¹⁴ en de Robinson¹⁵ van Campe.¹⁶ Deze boeken werden als verslonden, want daar van verstond men ten minste iets. Maar het regte nut hadden wij er toch niet van,

⁶ Franz I Joseph Karl von Habsburg (1768-1835).

⁷ Chrestomathie is de benaming van een bloemlezing uit het werk van dichters en/of schrijvers ten behoeve van praktische doeleinden, hetgeen de keuze van de op te nemen gedichten en prozafragmenten bepaalt. Een chrestomathie wordt doorgaans gebruikt om het leren van een vreemde taal te bevorderen en om een beter inzicht in de structuur van deze taal te verkrijgen.

⁸ Niet nader getraceerd.

⁹ François de Salignac de La Mothe-Fénelon (1651-1715).

¹⁰ De pedagogische roman *Télémaque* (1699) bracht De Salignac in opspraak; hij beoogde de kennis omtrent de klassieke Oudheid te vergroten, maar verbond deze aan een satire op het hof van Lodewijk XIV.

¹¹ Christian F. Gellert (1715-1769). Deugdzaamheid en burgerzin bepaalden de inhoud van zijn werk. In zijn lichtvoetige fabels en berijmde verhalen speelt de fantasie een grote rol, zij waren ongemeen populair. Zijn persoonlijke religieuze ervaring krijgt grote nadruk in zijn *Geistliche Oden und Lieder* (Desjardijn, *De Achttiende Eeuw*, 167).

¹² Aesopus of Aisópus gold bij de Grieken als de schepper van de fabel; meest didactische- moralistische dierverhalen. De fabels zijn in proza geschreven en zijn niet in de oorspronkelijke vorm bewaard gebleven (Bartelink, *Geschiedenis*, 35-36).

¹³ Christian Felix Weisse (1726-1804). Zijn beste werk leverde hij als schrijver en redacteur van het jeugdtijdschrift *Der Kinderfreund* (1775-1782), later voortgezet als *Briefwechsel der Familie des Kinderfreundes* (1784-1792).

¹⁴ Mogelijk bedoeld de *Geschiedenis van America* (1778) van William Robertson, onder andere over Indiaanse religies (Sens, *Mensaap*, 26).

¹⁵ De roman *Robinson Crusoe* (1719) van Daniel Defoe (1660-1731) was voor volwassenen geschreven, maar werd speciaal voor kinderen bewerkt.

¹⁶ Joachim Heinrich Campe (1746-1818). Duits pedagoog en schrijver van kinderboeken. Hij was een van de 'filantropijnen' die met reisverhalen de leeslust en kennis van jongeren probeerden op te wekken (Sens, *Mensaap*, 6).

want wij sloegen alles over wat wij *droog* noemden, dat is te zeggen al wat tot eenige wetenschap scheen betrekking te hebben, waarvan wij, door de fraaije manier van onderwijs, een onveranderlijken afkeer gekregen hadden.

Slechts vertellingen vielen dus in onzen smaak, waarbij niets te denken viel. De weetgierigheid, die bij mij zeer groot was, was geheel onderdrukt en niets dan eene ijdele nieuwsgierigheid overgebleven. Aan voedsel voor deze ontbrak het hoe langer hoe minder, want de bediende van den Kruidenier tegen ons over voorzag mij middelijk van Romans en Toneelspelen, ook van andere kanten vloeiden er allerlei voortbrengselen toe van dien tijd, waarin het aantal laffe Schrijvers reeds sterk toenam, en voor boeken uit vroegeren tijd, stond mij eene geheele kamer vol ten dienst, bij mijnen vriend *Gustaf Jassoy*¹⁷, den zoon eener Weduwe, die een zeer ruim huis met groote plaats en tuin bewoonde, en waar de boekerijen van eenige overledene Ooms, ten behoeve van dien neef, onverkocht waren gebleven.

Dit was steeds mijn bijzondere vriend geweest, terwijl hij weinige andere jongens zag. Daar hadden wij een geheelen achtervleugel tot onzen dienst, waar ons nooit iemand kwam storen, en zoo dra ik kans zag om het ouderlijk huis uit te komen zat ik ook bij dien vriend, bragt boeken terug en haalde nieuwen veelal Reisbeschrijvingen en Toneelspelen. Gelukkig viel onze aandacht ook al vroeg - terwijl wij geheel iets anders zochten - op de ziekten, die een gevolg der liederlijkheid zijn, en dit strekte ons in dat opzigt tot eene goede waarschuwing. Ook over verschillende andere onderwerpen, waarmede de Kinderen in dien tijd weinig hun hoofd braken redeneerden wij nog al naar aanleiding van het gelezene en beoordeelden op onze wijze menschen en zaken met tamelijke scherpzinnigheid, zoo dat ik van achteren waarlijk geloof dat ik, geheel aan mij zelven overgelaten het met mijnen vriend in dien Achtervleugel in ware kennis vrij wat verder gebragt hebben [3] zoude, dan onder de leiding en den stok van zulke leermeesters.

Een ander vriend van mij, *Philip Leisler*¹⁸, had eveneens een groot huis te zijner beschikking, en leefde even onafhankelijk: dit was dus een tweede gewenscht verblijf voor mij, die in huis zoo zeer aan den band lag. Ook mijne verkeerung met dezen was over 't algemeen redelijk en nuttig, en onderscheidde zich van die van vele anderen; hoewel hier meer gezelschap kwam, en wij onder anderen het gebruik van een Billard hadden.

Jassoy studeerde Wiskunde te Göttingen, in 1794 vond ik hem weder in Hanau, in 't volgende jaar stierf hij.

Ook *Leisler* vond ik toen als Advokaat, doch eenige jaren daarna deed zich de gelegenheid voor hem op, om met een jong heer op reizen te gaan, en op nieuw hoge Scholen te bezoeken, waarvan hij gebruik maakte om zich op een nieuw vak van Studie toe te leggen, dat der Geneeskunde, door welken beoefening hij vervolgens in zijne vaderstad en elders grooten roem verwierf: als Natuurkundige heeft hem geheel Duitschland leeren kennen.

Nog geen 14 jaren oud zijnde had ik nu reeds de Latijnse Scholen genoegzaam doorgelopen, toen mijn vader mij eens betuigde, dat ik te veel rond liep en niet genoeg uitvoerde: dat hij daarom besloten had mij bij den Heer *Nies*¹⁹ te Wallau in den kost te doen, doch dat ik vooraf nog moest aangenomen worden, en mij daarop had voor te bereiden.

Ik had werk om mijne vreugde gedurende dit onderhoud te verbergen: bij mijne moeder en zusters kon ik die vrijelijk uiten. Ik was verrukt op het denkbeeld, dat ik van den knellenden band in vaders huis stond verlost te worden en bovendien kende ik Wallau reeds van een voor mij aangenamen kant. Het verder

¹⁷ Niet nader getraceerd.

¹⁸ Niet nader getraceerd.

¹⁹ Predikant te Wallau. Niet nader getraceerd.

van buiten leeren mijner belijdenis kostte mij weinige moeite: eenige weken daarna had D[omu]s Pols mij tot een gereformeerd Christen geijkt, en in 't begin van October 1785 bragten mijne Ouders dat Christenmensch van nog geen 14 jaren naar Wallau, zijnde een groot dorp en de hoofdplaats der Herrschaft Eppstein, thans bij Nassau, doch toen bij Hessen Darmstadt behoorende, 3 Uren van Höchst, 2 van Mainz en even verre van Wiesbaden.

Daar hadden ook mijne beide broeders eenige jaren doorgebracht totdat de Klok voor hen geslagen had, en zij tot leden der Kerk konden aangenomen worden, waarna de oudste aan mijnen Oom Dufaij te Berlijn werd gezonden, waarbij hij zich op de Bouwkunde moest toeleggen, en de tweede te Frankfurt op een Kantoor kwam.

De Predikant *Nies*, aan wiens zorg en opleiding ik nu overgegeven werd, was van 't jaar 1718, dus nu reeds over de 70 jaren. Hij was eene oude goede kennis van mijnen vader, waar wij dan ook bitter weinig geld kostten.

Hij was te Wallau geboren, waar zijn vader vóór hem gestaan had, had te Halle gestudeerd, was eenige jaren Gouverneur bij een Edelman in het Brunswijksche geweest, en had zoowel daar als elders vrij wat meer van de wereld gezien dan de meeste dorpspredikanten.

Als Dominé preekte, moest ik natuurlijk, even als alle de huisgenooten mede ter kerke, en zulks gebeurde zondags 2 ook wel drie keer, en een paar maal in de week, en altijd zeer lang, zoo dat ik 's weeks een uur of negen, en dus in 1,5 jaar den verschrikkelijken tijd van ruim 700 uren heb moeten doorbrengen in het aanhooren van de armhartigste ouderwetsch regtzinnige preêken, vol van geloof, regtvaardigmaking, schelden en razen tegen de zonde enz[ovoort]. Is het dan wel wonder dat ik mijn levenlang moeite gehad heb, om met oplettendheid naar eene preêk te luisteren!

Doch met die 9 uren 's weeks heb ik ook al mijne ellende opgegeven, want den overigen tijd had ik een kostelijk leven. Buiten den preekstoel toch was D[omu]s Nies een allertuimantendst man, hetgeen ik eerst lang daarna regt heb leeren inzien, hoezeer ik altijd veel van hem gehouden heb. Behalve de geleerde talen kende hij goed Fransch. Hij had veel aan de Wiskunde gedaan, schreef en teekende netjes, was een vaardig Klavierspeler, en voorts in land -en tuinbouw en al wat daartoe behoort door en door bedreven, terwijl hij een liefhebber van lezen was; zeer veel algemeene Kundigheden bezat en zijne staat -en letterkundige dagbladen geregeld aanhield.

Wat had ik bij zulk een man niet al kunnen leeren, indien hem niet bepaaldelijk was opgelegd geweest om mij voor eenen stand voor te bereiden, waarin hij zelf niet thuis was en ik niet thuis te zijn begeerde. Mijn vader zelf, hoe overregtzinnig ook beschouwde hem als een slecht prediker, maar - die ver in het Hebreeuwsch was. Dit was in de daad eene van 's mans veelvuldige liefhebberijen, en daarin bestond dan ook bijkans het geheele onderwijs, dat ik ontving; van al het andere kwam niet veel.

'S ochtends tussen 9 en 10 gingen wij met de Hebr[eeuwse] bijbels tegen over elkander zitten: ik kon niet veel meer dan lezen. Nu begonnen wij met Genesis I. woord voor woord werd in het hoogduitsch vertaald, en de man zeide mij alle woorden met onvermoeid geduld. Zoo lazen wij al ras ieder dag drie hoofdstukken, met dat gevolg, dat ik hoe langer hoe meer woorden leerde en na dat ik in 1,5 jaren den bijbel 1,5 maal met hem had doorgelezen, was ik met die taal al zeer gemeenzaam geworden.

Meer dan die 1,5 uur voor de middags kon de man, die laat opstond; alzoo hij tot diep in den nacht zat te lezen, niet opzettelijk aan en met mij besteden, en om *alleen* eenig letterwerk te doen, daartoe miste ik de noodige handleiding en belangstelling en werd te veel afgetrokken.

Het was namelijk een zeer groot landhuishouden. Het inkomen van den Predikant bestond in het gebruik van uitgestrekt bouw -en graslanden, boomgaarden en wijnbergen en een gedeelte der tienden. Wij hadden dus ossen, koeijen en zwijnen, twee knechts, drie meiden en doorgaans nog een aantal daghuurders.

Dat geheele werk bestuurde de Vrouw Pfarrerin die 20 of 30 jaren jonger was dan haar man, geene kinderen had, en daarbij groot gebragt was: zij deed dit dan ook knaphandig en was daarbij eene goede Kookster. Zoo dat wij er regt lekker aten, en de oude Heer met de huisselijke beslommeringen niet te doen

had: ook was het zijn geluk dat zijne Vrouw de zaken goed bijeen hield, want hij zelf was voor de behandeling van geldzaken niet geschikt, daar hij in allen opzichte meer hield van geven dan van nemen.

[4] Het bestuur over den eigenlijken landbouw vereischte niet veel hoofdbrekens, daar men in het land der Dreifelderwirtschaft²⁰ leefde, waar al wat men doen mogt en moest tamelijk afgebakend was; dus bepaalde zich alles meer bij het dagelijksch toezigt over alle de bekende deelen van het geheel.

De Heer Nies ging gewoonlijk vóór en na de middag eene wandeling doen ter plaatse waar zijn werkvolk bezig was, en dan ging ik mede. Hoe zeer het braken daar nog aan de orde was, kende men er toch ook reeds zoogenaamde braakvruchten: de Predikant had voor zijn tijd, zou ik zeggen, goede denkbeelden van een verbeterden landbouw, had in vroegere jaren, zooals bleek, allerlei proeven genomen, het een en ander in de daad verbeterd en de hoofdzaak moeten laten zoo als die was.

Hier was ik al ras gemeenzaam met dienstdoden en arbeiders en van lieverlede met alle boeren van het dorp, nam deel aan verschillende soorten van landelijken arbeid, had mijn tuintje, mijn lam, dat mij als een hond naliep, mijnen bijekorf; ik was den geheelen dag in beweging en voelde mij in dat leven zoo gelukkig, dat ik het toen reeds stellig daarvoor hield, dat dit het gelukkigst tijdperk van mijn geheele leven zijn zoude. Wij kregen ook nog al veel bezoek aan huis van de Predikanten in de buurt, en gingen dezelve op onze beurt bezoeken in een kring van 1,5 uren: tusschen beiden wandelde ik met den ouden Heer ook naar Mainz, naar Wiesbaden, naar Oppenheim, naar Kronenberg; want hij was op zijn ouden dag een goed Voetganger. Voorts ontbrak het mij hier ook aan geene boeken tot vermaak, want de nieuwe Ambtman die er in mijn tijd uit Darmstadt kwam, had eene verzameling van duitsche werken, waarover ik beschikken konde en waarin ik dan overdag las, en mijn oude Dominé, als ik naar bed was.

Die menschen hielden van mij zoo veel als van een eigen kind, en had mijn vader mij de land-huishoudkunde willen laten studeren, dan denk ik dat ik er lang gebleven had en er vrij wat zou geleerd hebben. Doch dat was het geval niet: hollandsch Predikant moest ik worden, en of ik daartoe wel op den regten weg was, dit mogt aan den ouden Heer Nies hoe langer hoe twijfelachtiger voorkomen, en hij wenschte dus van die taak ontslagen te worden.

Zoo kwam ik dan na 1,5 jaren bij hem ingewoond te hebben in het voorjaar van 1787 wederom te Hanau en werd Student aan het Athenaeum aldaar. Daar hield ik exegetische Kollegies bij neef Arnoldi²¹, die mij na de voormelde voorbereiding ter deeg verveelden. Ik voerde dus niets uit, bragt veel tijd op het Koffijhuis door en las voorts Romans, tot in de Kerk toe, waar ik als Student in een afgescheiden gestoelte op de gaanderij, volle vrijheid daartoe vond, en toen mijn vader dit begon te begrijpen, besteedde hij mij in den zomer 1788 bij den Kapellaan Spies²² te Birstein, een jong Predikant en leeraar der latijnsche School, die niet zeer talrijk was. Hier werd dan het Grieksch en latijn weder beoefend met niet veel meer kennis en oordeelkunde dan te voren op de Hanausche Scholen: ik leerde die talen hoe langer hoe beter verstaan, maar de zaken en personen wist ik nergens t'huis te brengen alles bepaalde zich tot woordelijk vertalen; mijn geest ontving dus van dien kant geen het minste voedsel, ik zocht dat dan elders, las boeken in soorten, en maakte allerlei kennissen, waar ik den tijd genoegelijker kon doorbrengen dan met degenen aan wier zorg ik toevertrouwd was.

Na hier weder een jaar te hebben doorgebracht werd ik naar huis ontboden en in Augustus 1789 per Postwagen naar Holland verzonden.

²⁰ Drie-slag-stelsel.

²¹ Mogelijk Valentin Arnold Arnoldi (1712-1793). Hij studeerde circa 1739 in de Nederlanden en werd in 1744/1745 professor te Herborn. De familierelatie met Serrurier is niet getraceerd (Van der Horst, "Zonder zwier of krullen", 214).

²² Niet nader getraceerd.

Ik belandde dan bij Oom²³ in den Haag, een deftig Hollandsch Predikant met groote pruik, Tante met een kornetje²⁴ even als hare bejaarde dochter, drie meiden stijf geregen met kleine mutsjes. Zulk een deftig Hollandsch huishouden was voor een levendigen Duitschen jongen eene vreemde wereld, die hem weinig kon bekoren.

De menschen waren vriendelijk en wel, maar ik kon mij in zulk een huis niet vrij bewegen en vond mij dus niet zeer op mijn gemak.

Oom bragt mij vervolgens naar Leiden, waar hij reeds twee goede kamers voor mij gehuurd had, bragt mij bij eenige Professoren rond en daar de vacantie nog niet uit was, ging ik nu nog voor een dag of acht naar Amsterdam.

Daar belandde ik bij Oom Filips²⁵, in een nog veel stijver en vervelender huishouden, waar ik het met eene Kwezel van Tante stellig te kwaad kreeg. Het stond bij mij vast, dat ik daar nooit weêr ging logeren en gelukkig vond ik daar ook een ander huis, waar het mij vrij wat beter aanstond. Neef Hendrik²⁶ een jong welgesteld Koopman, die in zijne jeugd te Hanau had School gelegen, en veel van mijne moeder hield, was ook geen vriend van al dat stijve gedoe, en verzocht mij, om vervolgens mijn intrek bij hem te nemen, als ik weêr te Amsterdam kwam.

Toen trok ik naar Leiden, werd behoorlijk ontgroend en ging Kollegies houden. Ik had nooit hooren latijn spreken en bevond mij daar tegen over een stijf Theologant, die in 't latijn de Logica voordroeg. Want Logica moest ik houden, was gezegd; maar wat dat was, wist ik niet. De latijnsche woorden, die uit den mond van den Hooggeleerden Dionysius van de Wijnpersse kwamen waren mij niet vreemd, maar eenigen zin te hechten aan hetgene de man zeide was mij niet wel mogelijk. Ik zat daar dus weder op denzelfden voet als in myne kindsheid te Hannau en te Wallau in de Kerk, en deed allengs wat ik anderen ook zag doen, gekheid maken en weinig luisteren naar hetgene de Hoogleeraar op eene vervelende wyze voordroeg.

Op een Grieksch Collegie by Prof[esso]r Luzac²⁷ ging het beter, want daar vertaalden wy Xenophon, en hadden wy dus zelve eenige bezigheid, maar van het fyne werk verstond ik ook al niet heel veel, daar ik niet op de hoogte was van welke de Hoogleeraar uitging. Genoeg, hy dicteerde en ik schreef en respondeerde en heette een goed discipel.

Voor 't Hebreuwsch kwam ik by Schultens²⁸, een man, die my dadelyk te meer innam, omdat zyn personaliteit zoozeer constrasteerde met al die andere styve mannen, wier weerga ik in Duitschland nimmer gezien had. Men zag vreemd op, dat ik als een groentje, inplaats van Grammatica te houden, terstond op een Collegie over Jesaïas kwam. Doch toen de Professor my op [5] myn beurt een stuk liet lezen en vertalen, en ik dit zoo op myn gemak deed, alsof ik Nepos las, toen zetten allen groote oogen op, en ik kreeg een opzettelyk prysje, verklarende Schultens in my een waardigen leerling van Arnoldi (dat ook zyn nabestaande en ouden vriend was)²⁹ te herkennen: want hy kon natuurljk niet weten, dat ik zulks aan den ouden Heer Nies te Wallau te danken had, hetgene ik echter niet naliet hem vervolgens by gelegenheid te verhalen. Door

²³ Jan Jacob Serrurier.

²⁴ Een kornetmuts.

²⁵ Filips Serrurier.

²⁶ Niet nader getraceerd.

²⁷ Jean (Johan) Luzac (1746-1807). Jurist, klassiek filoloog en publicist. In 1772 professor te Leiden aan de filosofische faculteit. Hij doceerde Vaderlandse geschiedenis, Grieks, en experimentele fysica. Hij was lid van de Waalse kerk (*NNBW* I, 1287-1290).

²⁸ Hendrik Albert Schultens (1749-1793), kleinzoon van Albert Schultens (1686-1750) en zoon van Jan Jacob Schultens (1716-1778), allen professor in de godgeleerdheid en oosterse talen. J.J. Schultens was bevriend geweest met een van de ooms Serrurier, Jan Jacob of Daniël (*NNBW* V, 713; Desjardijn, *De Achttiende Eeuw*, 209).

²⁹ Een zus van J.J. Schultens - tante van H.A. Schultens - was getrouwd met V.A. Arnoldi (Van der Horst, "Zonder zwier of krullen", 214).

dezen lof van Schultens had ik eensklaps de reputatie van een zeer knap Student, en kreeg goede kennissen onder de ouderen, als Wenckebach³⁰, Augier³¹, L'Ange³², Simons.³³

Schultens zette my toen ook aan 't Arabisch, en op zyn Kollegies alleen kwam ik met genoeg, omdat ik daar meer verstond dan elders, *en van den man hield*. Ik werd dan ook al ras aan zyn huis gemeenzaam.

Allengs kwam ik ook aan de theologische lessen, waar my in het Latyn nog veel omslachtiger gedictieerd werd dan ik ze weleer in myn vragenboekjes geleerd had, de leer der Hervormde Kerk. Schrijven was hier de boodschap; doch de ongerijmdheid van het dicteren behoort immers niet slechts tot den ouderen tijd; ook thans maken velen zich nog daaraan schuldig.

Ik leerde dus op al die Kollegies al weder regt weinig nuttigs, doch ik las veel. Ik was namelijk terstond in een Leesgezelschap gekomen waaruit men ieder week twee bezendingen boeken kreeg, waaronder de beste Duitsche beoordeelend, en andere Tijdschriften, en ook goede Fransche boeken, benevens de weinige oorspronkelijken, die er in 't Hollandsch uitkwamen. Dit nam vrij wat tijd weg, welken ik mij wel eens verweet niet tot het repeteren der Kollegies en het voorbereiden daarop te gebruiken. Van achteren denk ik er anders over; want hier kreeg ik voedsel voor verstand en hart, en hoezeer zulks dan ook niet regelmatig in zijn werk ging, genoeg mijne denkbeelden ontwikkelden zich hier meer en meer, gelijk ook in de verkeerung met mijne goede vrienden, met welken ook al over geheel andere onderwerpen gesproken werd, dan de Professoren behandelden, en Schiller³⁴, Wieland³⁵ en Göthe³⁶ meer genoemd werden

³⁰ Caspar Johan Wenckebach (1765-1850) werd in Amsterdam geboren uit een luthers, van oorsprong Duits koopmansgeslacht. Hij ging over naar de gereformeerde en Waalse kerk. Wenckebach studeerde medicijnen te Leiden maar zwaaide om naar de letterenstudie. In 1792 werd hij rector van de Latijnse school te Franeker, in 1795 praeceptor te Harderwijk, en in 1796 werd hij benoemd tot rector te Middelburg. De keuze viel op Wenckebach omdat zijn beide collegae zo druk met de politiek waren dat zij zich zelden op school lieten zien. In 1799 werd hij secretaris van de Agent van Nationale Opvoeding. In 1802 werd Wenckebach secretaris van de Raad van Binnenlandse Zaken. Als secretaris was hij de tweede man van het departement. Hij trad op als adviseur van het departementshoofd en als diens plaatsvervanger. Tevens stond hij aan het hoofd van het ambtelijk apparaat. Vanaf 1805 was hij ook secretaris van de commissie van superintendentie over de waterstaat. Na 1806 werd hij secretaris-generaal genoemd en bleef tot 1841 aan het departement van Binnenlandse Zaken verbonden. De laatste tien jaren was hij raadsadviseur. Over zijn persoonlijke leven is zo weinig bekend, dat hij een van de weinige leden van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde zonder levensbericht is. Circa 1799 trouwde Wenckebach met een zus van Serrurier (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 225, 228-229, 315, 321, 417, 435, 437, 475, 480).

³¹ Waarschijnlijk Isaac A. Augier, notaris en secretaris van Kampen (*NNBW I*, 193).

³² Josué Teissèdre de l'Ange (1771-1853). Hij was van april 1793 tot mei 1794 predikant van de Waalse kerk te Zwolle. Aansluitend werd hij te Middelburg beroepen. In 1796 werd hij predikant van de Waalse gemeente te Haarlem. Van 1810 tot 1815 was hij schoolopziener in het tweede district van het departement van de Zuiderzee (*NNBW I*, 145; Streng, *Zwols Biografisch Woordenboek*; Vernooij, 'Jacob Frederik Serrurier', 4; De Booy, *Weldaet*, 313-314).

³³ Adam Simons (1770-1834). Nederlands hervormd predikant te Thamen. Sinds 1801 tot na 1815 een van de drie schoolopzieners van Utrecht. In 1816 werd hij professor in de Nederlandse letterkunde en Vaderlandse geschiedenis te Utrecht (De Booy, *Weldaet*, 129, 314; Roelevink, *Gedictieerd verleden*, 195, 207).

³⁴ Johann Christoph Friedrich Schiller (1759-1805). Toneelschrijver, dichter, en auteur van filosofische en historische studies.

³⁵ Christoph Martin Wieland (1733-1813). Schrijver van didactische werken.

³⁶ Johann Wolfgang Goethe (1749-1832). Schrijver. Met Schiller de belangrijkste vertegenwoordiger van het Duitse classicisme.

dan Calvinus³⁷, Coccejus³⁸ en Vitringa.³⁹

Onder de theologische Studenten waren de fatsoenlijksten zoogenaamde Vrijdenkers, welken naam men verkreeg zoo dra men niet blindelings het gereformeerde Stelsel aankleefde, en zelfs reeds zoo dra men liefhebberij had voor eenige andere Studie dan die van 't Systema; de groote hoop daarentegen waaronder veel gemeene jongens, waren zuiver in de leer; met de waarheden spotten en vuilbekken onder elkander, doch dezelve in het openbaar zonder verandering belijden en op de nieuwe Duitsche hervormers, die zij niet dan uit de Dictaten hunner Professoren kenden schimpen, en anderen die zich van hen onderscheidden verketteren, dit was de veilige weg dien zij bewandelden en die hen tot eer en aanzien brengen moest.

De Fransche Kerk hier te lande stond in den naam van minder stijf regtzinnig te zijn dan de Hollandsche: doch het voornaame onderscheid bestond daarin dat men er wat meer zedekundige onderwerpen behandelde en zich in een beter stijl uitdrukte, en dat de Predikanten zich wat minder stijf kleeden dan de Hollandschen en zelfs een partijtje dorsten maken, waardoor zij dan ook meer toegang tot fatsoenlijke kringen hadden en vele toehoorders kregen, die het leerstellige gezag, en den slordigen Stijl der Hollandsche leeraars niet konden verduren. Maar in den grond was de leer der Fransche Kerk in niets afwijkende van die der Hollandsche.

Schultens, die al spoedig zag dat ik slecht in de Kerk pastte, zoo als die er toen uitzag, raadde mij *Fransch* Predikant te worden als ik toch eenmaal in dat vak wezen moest: dit deed zich dan aan mij ook, om dezelfde reden aannemelijk voor, tot groot verdriet van mijn vader en oom, en ik liet er mij niet van afbrengen.

De Stand van Predikant had voor mij van jongs af niets bekoorlijks gehad, om dat ik daarin gezien had menschen die stijver waren en wezen moesten dan anderen, die des zondags hunne toehoorders (zou ik naar mij zelve oordeelen) verveelden, en die in Duitschland in rang verre beneden de burgerlijke Ambtenaren stonden.

Ik had, vooral om de laatste reden, lust om in de regten te studeren, doch mijn vader zeide: Jurist, böser Christ! en weigerde mij zulks stellig. Pfarrer oder Holzhakker zeide hij in mijne kindsheid, en toen ik ook later, na eenige jaren Student geweest te zijn, mijnen afkeer van die Studie betuigde, werd mij geene andere keus gegeven, dan bij een Koopman als *jongen* te komen en daar al het vuile werk te doen. Hierdoor werkte men op mijne eerezucht, en ik liet mij dus voor theoloogant inschepen, om maar geen Schoenpoetser te worden.

Toen ik nu eenmaal aan de Akademie was, en mij, vooreerst althans, met de theologie nog niet veel behoefde op te houden, stond mij het leven daar natuurlijk goed aan en van dien toekomstigen stand had ik nog weinig hinder.

Eigenmagtig tot eene andere Studie over te gaan konde niet bij mij opkomen, om dat ik de verschillende maatschappelijke betrekkingen te weinig kende en geen raadsmans had, die mij daaromtrent konde inlichten. Ik moest mij dus wel aan den vaderlijken wil onderwerpen, en hoopte, nu het zoo was, dat ik er ook wel iets goeds van zou weten te maken. Na dan te Leiden vier jaren lang, zoo het heette, gestudeerd te hebben, deed ik mijn Examen en werd *fransch* Proponent.

Ik had de heerlijkste getuigschriften van mijne Professoren, en in het algemeen den naam van zeer goed gestudeerd te hebben, over welke opinie ik mij bij mij zelve schaamde.

³⁷ Johannes Calvijn (1509-1564). Frans jurist, humanist en theoloog. Grondlegger van het calvinisme.

³⁸ Johannes Coccejus (1603-1669). Protestants theoloog, tegenstander van Voetius.

³⁹ Een van de twee Franeker theologen Campegius Vitringa Sr. (1659-1722) of Campegius Vitringa Jr. (1693-1723).

Hoe weinig ik mij met de leer van het Dordsche Synode⁴⁰ vereenigen konde ondertekende ik toch deszelfs Besluiten, beschouwende zulks als eene formaliteit die mij tot niets verplichtte, daar ik van oordeel was dat de Kerk in de Kerk moest hervormd worden, en dit niet anders mogelijk was dan door te beginnen met zich quasi te voegen, en zich niet door een tegenovergesteld gedrag onbruikbaar te maken. Voor het overige had ik ook van mijne vrije denkwijze tegen niemand een geheim gemaakt, daar ik zeer openhartig en alles behalve een zwijger was.

Met het Kerkelijk geloof stond toen in een naauw verband het staatkundig geloof. Toen ik in 1789 te Leijden kwam, was het twee jaren geleden, dat de Stadhoudelijke partij, door Pruissisch Krijgsvolk weder de overhand had verkregen, boven de Patriotten, die verscheiden jaren lang den meester gespeeld hadden.⁴¹

[6] Mijn oom⁴² in den Haag, Schultens, mijne kennissen onder Studenten, en verschillende goede vrienden in de Stad, aan wier huis ik toegang had, behoorden al te maal tot de toen onderliggende Patriotische partij: geen wonder dus dat ik mij ook al ras tot die partij bekende, wier leuze was Vrijheid, en de andere partij verachtte die alles bij het oude wilde laten en vleijers en kruipend gedierte bij voorkeur begunstigde.

De Oranjelieden wisten wel wat zij wilden, maar spraken er niet veel van. Zij hielden het met den Prins⁴³, om dat zij eer en voordeel van hem verwachtten voor zich zelven.

De Patriotten waren het daarin eens dat zij misnoegd waren, en geen deel hadden aan de gunsten van 't Bestuur: maar voor het overige wisten zij zelve naauwelijks wat zij wilden en ver-schilden daarin grootelijks onderling. Want van eene nieuwe Staatsinrigting droomde men toen nog niets, men beweerde het oude te willen handhaven, sprak van privileges uit den ouden tijd, en draaide dus nog altijd in een klein kringetje van denkebeelden rond, wanneer het op Stuk van zaken aankwam. Doch die materie werd dan ook niet grondig behandeld: men smeelde⁴⁴ slechts op den Prins en hetgeen onder zijn bewind geschiedde, klaagde over onderdrukking en dwang, waarbij dan, zoo als het gaat, elk nog zijne bijzondere grieven voegde.

De Roomschen, van de Regering en bijkans ook van alle mindere ambten uitgesloten⁴⁵, en die met spijt de hervormden in bezit zagen van Kerken en kerkelijke goederen, behoorden daarom bijkans allen tot de Patriotsche partij: en bij die gezindheid zat hier te lande al zeer weinig wijsheid, en veel minder kennis dan bij anderen. Remonstranten en Mennonieten, waren om gelijke redenen ook niet zeer met het Bestuur ingenomen en behoorden dus ook tot de Patriotsche partij. Maar bij [hen] vond men vrij wat kennis en beschaving: en zoo behoorden onder de Hervormden de meest kundige en beschaafde lieden, en die geene bijoormerken hadden al te maal tot de Patriotten, om dat zij voelden, dat het bestuur zoo als het was niet goed was, of liever, om dat zij vele verkeerdheden om zich heen zagen en die dan maar kort en goed aan het toenmalig Bestuur weten.

Onder de Luterschen waren vele Duitschers en vele begunstigden van het Hof, die daarom tot de Oranjepartij behoorden; in Amsterdam waren er echter onder de gezetene lieden velen Patriotten.

De Joden hielden het eigenaardig met de bovendrijvende partij; het talrijke gemeen uit hun midden was gelijk bijkans overal ook het kristelijk Gemeen, bijzonder voor de Oranjepartij, die hen nog wel eens

gebruikte om de huizen der Patrioten te plunderen.

⁴⁰ De synode van Dordrecht (1618-1619) huldigde het standpunt van de predestinatie: dat God van tevoren had bepaald wie uitverkoren en wie verworpen was.

⁴¹ In 1787 waren de Pruisen het land binnengevallen en herstelden het gezag van stadhouder Willem V, ten nadele van de patriotse partij.

⁴² Jan Jacob Serrurier.

⁴³ Stadhouders Willem V, prins van Oranje.

⁴⁴ Een niet gebruikelijke vervoeging van smalen.

⁴⁵ Na de Reformatie was de gereformeerde religie staatsgodsdienst, en werden anders gelovigen onderdrukt.

Intusschen was ook de groote Fransche Omwenteling uitgebarsten⁴⁶ en gaf nieuw voedsel aan het misnoegen der Hollandsche Patrioten, die zich echter nu al ras in twee delen begonnen te splitsen⁴⁷, waarvan men dan diegenen Aristocraten noemde, welke geene algeheele hervorming in Staat en Kerk beoogde, maar slechts het oude en zich zelven in verband daarmede. De meeste jongere lieden daarentegen werden weggesleept door de fraaije woorden der Franschen, en zochten het heil in het onbekende nieuwe; tot die partij bleef ook natuurlijk behooren al wat bijzondere grieven had die het bij eene verandering hoopte te zullen weggenomen worden, de Roomsche Geestelijkheid met haren aanhang, alle berooide lieden en fortuinzoekers.

De denkbeelden van Vrijheid en Gelijkheid waren dan ook de mijnen en die mijner goede vrienden en wij juichten den zegepraal der Fransche wapenen toe⁴⁸, om dat wij hoopten dat daardoor ook de val van ons Bestuur zoude bewerkt worden. Fransche geschriften werden met gretigheid verslonden, en wij lazen nu ook dagelijks de Couranten, waarmede de Studenten te voren hun hoofd niet veel gebroken hadden.

Oudere Intriganten droegen ook het hunne bij, om de jongelieden op te winden; dit deden ook andere bejaarde lieden die het goed meenden maar er niet veel van wisten. Ik moest dus maar in het staatkundige zoo wel als in het godgeleerde op mijn eigen wieken drijven, want bij niemand vond ik goeden raad en inlichting.

Met het staatkundige had ik dan ook vooreerst niet veel uit staan, maar des te meer met het godgeleerde dat tot mijnen aanstaande werkkring behoorde.

Ongerijmdheden kon ik niet gelooven en al die gewone bewijzen van godgeleerde Stellingen konden iemand niet voldoen die zijn natuurlijk verstand gebruikte en het gezag wraakte van ieder die hem dat regt wilde betwisten. Zij voldeden mijne makkers even weinig als mij: allen, wier geest eenigzins beschaafd was, schoren er bij gelegenheid den gek mede, en zulks niet slechts onder een borrel en allerlei beuzelpraat, maar op het Kollegie zelve van een Hoogleraar, voor wien wij persoonlijke achting hadden, op het oogenblik dat hij ons die dicteerde, en hoe zeer hij ter goeden trouw sprak, zich wel wachtte om ons aan te zien wanneer wij eens, bij een bedenkelijk gezegde opkeken, als om te toonen, hoe weinig er zoo iets in wilde.

Maar wat was het! de meesten waren toch niet los genoeg van de kerkelijke indrukken, in hunne kindsheid ontvangen, om het onderzoek naar waarheid van meet af te durven beginnen; men schroomde voor de gevolgen van dat onderzoek en voegde zich dus liever zoo goed men konde naar de regtzinnige Kerkleer, buiten welke men maar geen kans had om een rustig leven te leiden, laat staan in een nuttigen en voordeeligen stand te geraken.

De voormelde Professor Broes⁴⁹, een jeugdig man, had den naam van veel kennis te hebben. Hij behoorde tot de Patriotsche partij, en heette voorts in dien tijd een liberaal theoloogant, hetgeen toen al niet veel meer beteekende, dan dat men andersdenkenden niet verketterde en vervolgde want waarlijk wat de leer der hervormde Kerk betreft, die dicteerde hij ons zuiver genoeg, zoo als zij algemeen aangenomen was; en men zou zeggen dat hij, daarover aangerand zijnde, zich slechts op zijn gedrukt Compendium theologiae theoreticae en zijne dictata daarover had behoeven te beroepen.

⁴⁶ De Franse revolutie, in 1789.

⁴⁷ De patriotten waren verdeeld in aristocraten en democraten. Beiden wilden zonder de prins van Oranje regeren, maar de aristocraten wilden tevens zonder het volk regeren terwijl de democraten de bevolking inspraak wensten te geven.

⁴⁸ Na hevige gevechten werd op 26 augustus 1789 te Parijs de *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen* bekend gemaakt door de Assemblée National, die alle privileges en feodale rechten afschafte (Caenegem, 'Over koningen', 304).

⁴⁹ Brouerius Broes (1757-1799). Predikant en tot 1792 professor te Leiden (NNBW IV, 313). Hij wordt hier voor het eerst vermeld.

Maar de man had een beteren nederduitschen Stijl dan zijne meeste ambtgenooten in het jaar 1790, en dit was reeds bedenkelijk genoeg. Hij gaf dan de preêken van een oud Amsterdamsch Professor, zijn gewezen leermeester, na deszelfs dood in het licht N[ota] B[ene] preêken die 20, 30 jaren vroeger te Amsterdam over den Heidelbergschen Katechismus gehouden en met algemeene stichting, zoo als het toen heette, aangehoord waren. Op die preêken weet ik dan ook niet dat er aanmerkingen vielen, maar wel op de voorrede door Prof[esso]r Broes daarvoor geplaatst en waarin hij, *horribile dictu!* van den Slagboom van vooroordeelen sprak, die (zoo ik het wel onthouden heb) den voortgang van het ware Kristendom nog zoo jammerlijk stuitte.

Daartegen gaf Vroedschap Doornik⁵⁰, een Leijdsch Ouderling en hevig Oranjeman, een boekje⁵¹ uit waarin hij den Professor ter deeg verketterde, die had durven zeggen dat er bij de gereformeerde menschen nog voordeelen plaats vonden. Zoo iets baarde toen groot opzien en algemeene belangstelling, en kwamen wel twintig blaauwboekjes voor en tegen uit: de Professor was er ten hoogste meê verlegen en beloofde nu van tijd tot tijd te zullen prêken (dat hij anders niet deed) en daardoor overtuigend te doen zien dat hij wel ter deeg regtzinnig was, zoo als dan ook, toen het gebeurde, aan die prêken wel te zien was, waar toe zij dienen moesten. De man, die nog al vreesachtig was, geraakte intusschen hoe langer hoe meer aan het mijmeren tot dat hij na afloop van eenige jaren een ellendigen dood stierf. Zoo stond het toen nog met de algemeene denkwijze hier geschapen.

[7] Mijne eigene denkwijze had ik gaarn op goede gronden willen vestigen en kundige en tevens onpartijdige lieden om raad vragen, maar waar zou ik die in zulk een tijd vinden! Mijn oom Jan Jacob, nu reeds een zeventiger, had den naam van een knap man en een liberaal theoloogant. Ik begon hem dus een weinig te polsen met de vraag of al wat in het Oude Testament stond door ons op dezelfde waarde moest geschat worden als het Nieuwe. Zulks werd ten stelligste door hem beaamd, en het was dus blijkbaar dat de man zijn verstand op alles behalve op zijn Kerkstelsel had toegepast: dat was dus eene toe deur.

Met Professor Broes een zoo veel jonger en een regt hupsch man behoefde ik geene omwegen te gebruiken. Hem openbaarde ik zonder schroom mijne twijfelingen en wanneer hij wel zag dat zijne wederlegging mij niet voldeed, wist hij niets beters te doen dan mij zekere boeken ter lezing aan te bevelen, waartoe ik intusschen weinig roeping kon gevoelen, daar hij immers ook die boeken gelezen had, en hij dus het voornaamste daaruit met veel meer kracht moest kunnen toevoeren, dan een boek doen konde dat niet zoo regtstreeks aan mij gericht was.

Professor Rau⁵² was een nog jonger man, maar van geen opregten inborst: de Studenten hielden daarom ook niet van hem. Hij heette een Oranjeman en maakte door zijn fransche prêken veel opgang en was bij de aanzienlijken in eere. Met zoo iemand kon ik dus ook geen land bezeilen; als ik hem eens tegenwerping maakte slokte hij ze op of verdedigde zo op eene wijze, die genoeg toonde, dat hij zich liever op zulks gesprekken niet inliet.

Bij hem hield ik een Collegie over de Moraal: die gedicteerde Moraal nu verveelde mij geweldig en dat kon toch niet aan mij liggen voor wien zedekunde alles behalve onverschillig was. Ook over de wijze van prediken hield Rau in de Fransche taal een Collegie, dat mij even zeer verveelde, en hoe kon dit anders daar de jonge Professor in zijnen leerstoel zat en aan ons 5 of 6 Studenten eeuwig voorlas en praatte, in plaats van de zaak met ons te bepraten en dus ook onzen eigenen geest werkzaam te doen zijn.

Hij zelf was op den preekstoel een toneelspeler, die daar ijskoud stond en met afgemeten houding gebaarden en toon declameerde. Het was zeer fraai en welsprekend in vergelijking van hetgeen men bijkans

⁵⁰ Niet nader getraceerd.

⁵¹ Pamfletten of blaauwboekjes waren een manier om - meest anoniem - een mening voor een groter publiek te geven.

⁵² Sebald Fulko Johannes Rau (1765-1807). Waals predikant te Harderwijk en Leiden. Theoloog en professor te Leiden. Na 1794 doceerde hij ook Oosterse talen (*NNBW IX*, 842).

van alle andere hervormde predikanten hoorde, maar dit beteekende weinig; hij kon even weinig als zij mijne oplettendheid gaande maken.

Diezelfde toneelkunst wilde hij ons ook leeren maar ik kon den toon maar niet vatten, waarop hij mij, op preêkstoel staande, de woorden van Saurin⁵³ wilde doen nazeggen: St. Jean vit un Ange, even of in dien door hem daaraan gegeven toon het geheim der welsprekendheid opgesloten lag; even of de ware welsprekendheid niet uit den mensch komen maar in denzelfven gebragt worden moest, en of dezelve zich niet naar de individualiteit van den Spreker moest schikken.

Ook van dien waarlijk begaafden Rau kon ik dus niets meê nemen, omdat ik, een levendig en rondborstig jongeling eenen afkeer had van alle gemaaktheid, en eenen leeraar niet hoogachten konde die mij niet dorst staan, wanneer ik hem tegenwerpingen maakte, en die wanneer ik hem onder vier ogen zeide, Kom, dat kunt gij zelf niet gelooven! mij slechts glimlachende antwoordde en beweerde dat ik een Schalk was.

Zoo heb ik dan vier jaren aan eene akademie geweest zonder daar iets te leeren van datgene wat mij voor mijne bestemming voorbereiden moest. Toen ik als Student in mijn laatste jaar drie prêken moest maken wist ik niet, hoe ik er door zoude komen, want ik had geen duidelijk denkbeeld van eene goede preêk. Te Est in den Tielerwaard bij eenen neef⁵⁴ logerende, had ik wel in den zomer van 1791 reeds, voor eene volle Kerk met boeren, een hollandsch preêkje gedaan, dat ligt en digt was; maar nu in 't fransch, voor de vrienden van Leiden, die mij zouden gelieven te hooren, dat was iets anders. Na lang zwoegens bragt ik een Stuk voor den dag; maar of het zoo goed was wist ik niet, ik had geen maatstaf en gaf het aan dezen en geen ter verbetering: vriend Rau verbeterde het dan ook hier en daar en maakte sommige periodes wat ronder, en dat Stuk kwam er dan uit zoo als het er uit kwam, en nu was ik voldaan maar dacht tevens, hoe krijg ik eene tweede preek klaar, daar ik in de eerste reeds alles gezegd heb, wat ik wist?

Daarin deed ik mij onregt, want al hadden er de Professoren het minste deel aan, mijn verstand had zich toch behoorlijk blijven ontwikkelen, en toen ik er maar weêr aanging, liep dat ook al los. In 't voorjaar 1793 moest ik bij de Fransche Synode te Rotterdam geëxamineerd worden: daar was ik bang voor en niet zonder reden wanneer ik om al die fratsen dacht, die men mij daar vragen konde en waarmede ik mij niet had opgehouden. Wij waren met ons zeven, aten dien middag, te weten mijn vriend Augier, beroepen te Kampen en ik, bij den Koopman Bernardus Ledeboer⁵⁵, voor dat het Verhoor beginnen zou. Ik liet mij het eten goed smaken en dronk een stijf glas Rijnschen wijn toe, of mij dit ook wat meer moed mogt geven, en dat Examen liep dan ook al af zoo als al die dingen, en ik was in eenen Kandidaat, of zoo als men het toen noemde Proponent.

Mijne vacaties had ik, zoo lang ik te Leiden was, voor het grootst gedeelte te Amsterdam, bij Neef⁵⁶ in het Trippenhuis⁵⁷ doorgebragt: daar was ik compleet t'huis, ging met Neef wandelen, naar de Societeit, schaken, jassen⁵⁸, en 's winters regulier naar de Hoogduitsche Komedie, een genoeg voor mij te grooter, daar wij het als Kinderen bijna nooit mogten smaken.

Dat was voor mij een regt aangenaam huis, want Neef Hendrik leefde op een ruimen voet en was een verstandig man van veel kennis. In het theologische kon ik het wel niet met hem vinden, daar hij mij niet ver genoeg ging: maar aan dat stijve Hollandsche Kerkgedoe had hij toch een hekel, en wij gingen zondags slechts in de Vroegpreêk bij den Hoogduitschen Veldprediker Weidenbach⁵⁹, die tevens een vriend van het huis was.

⁵³ Niet nader getraceerd.

⁵⁴ Louis Filips Serrurier. Predikant te Elst (NNBW X, 914).

⁵⁵ Bernardus Ledeboer (1764-1848). Lakenkoopman en wolhandelaar te Rotterdam. In 1785 diaken (NNBW III, 744-745).

⁵⁶ Neef Hendrik.

⁵⁷ Het classicistische Trippenhuis aan de Kloveniersburgwal, van architect Justus Vingboons.

⁵⁸ Klaverjassen.

⁵⁹ Niet nader getraceerd.

Bij Neef Flip te Est was ik ook een paar maal een tijd lang en kreeg daar nadere kennis aan het Dorpspredikantschap in Gelderland, dat er toen reeds wat beter uitzag dan het Hollandsche gedoe.

Bij Oom⁶⁰ in den Haag kwam ik van tijd tot tijd van vrijdag tot zondag, meer uit wellevendheid dan voor mijn vermaak: Tante en de nichten waren heel wel, maar voor Oom moest ik mij te veel inhouden.

Ik lei den weg van en naar Leiden meest te voet af, en die wandelingen waren niet het minst prettige gedeelte van dat werk.

Schultens was in het laatste jaar van mijn verblijf aan de akademie aan het sukkelen geraakt. Aan zijn huis had ik menigen vrolijken avond, en voor den eten⁶¹ menig genoegelijk uur met hem alleen doorgebracht.

Zijn raad had mij in volgende jaren welligt van veel nut geweest, doch ik moest dien derven. Hij kreeg de tering, ik was er toen veel aan huis, en heb er dikwijls 's nachts gewaakt, en nog genoeglijke oogenblikken met hem doorgebracht, maar na hem in Junij 1793 verlaten te hebben, zag ik hem niet weder, daar hij in Augustus overleed.

Ik had ik Leiden nog een tiental huizen gehad, behalve bij Professoren waar ik van tijd tot tijd gevraagd werd: mijn leven was er regt aangenaam en het hinderde mij slechts dat de menschen grooten denkbeeld van mijne bekwaamheid schenen te hebben, dan ik meende te verdienen.

[8] Zoo had ik Holland dan nog in zijne oude voegen gezien, in den tijd der groote pruiken en kleine mutsjes en met eenen regeringsvorm, waarvan weinigen, zou ik zeggen, een juist denkbeeld hadden, en die het mij, N[ota]B[ene] na verloop van 40 jaren, voorkomt, dat in den grond nog zoo kwaad niet was. Want elke Stad, ja elk dorp kan men zeggen dat zich zelve regeerde⁶², en in het huishoudelijke daarvan hadden de Staten der Provincie, die de Souverein heetten, al zeer weinig te zeggen, terwijl Hun Hoogmogenden, die men buiten 's lands voor den Souverein hield, in de bijzondere Provincien niets te zeggen hadden. En dit beginsel is zekerlijk het eenige ware, dat na-melijk elke plaats zich zelve regeren moet, wanneer slechts daarbij gevoegd wordt, dat die plaatselijke niet aan de Algemeene Regering moet kunnen in den weg staan in datgene waarin ook anderen belang hebben.

Ik voel wel wat men hiertegen kan inbrengen met betrekking tot dien vorigen staat van zaken, en welk een aantal verkeerdheden, die toen plaats hadden, men zou kunnen optellen, maar men houde daarbij tevens in het oog, dat de best uitgedachte en in alle bijzonderheden uitgewerkte Staatsregelingen toch maar Stukken papier zijn, en beschrijvingen van datgene wat er zijn *moest*, maar nooit in wezenlijkheid aldus bestaat.

Waarom? Om dat alles afhangt van de menschen die het goede moeten uitvoeren: en zijn dat de regte menschen niet, dan wordt het niet bewerkt, wat er ook van op het papier staan moge.

Die dus de oude Vormen, onder de voormelde wijziging maar vooreerst gelaten, doch zoo veel mogelijk zorg gedragen had, dat het *Personeel* overal goed ware, wat had die man niet een nut kunnen stichten; wat gelukstaat had die niet in het Vereenigd Nederland kunnen doen geboren worden! En de man die de bevoegdheid daartoe had was in de daad aanwezig, het was de Stadhouder.

Indien Willem V een regt schrander en kundig man geweest ware had hij al dat goede allengs kunnen bewerken; want de benoeming der Stedelijke Regenten hing grootendeels van hem af, en deze benoemden weder uit hun midden de afgevaardigden tot de Statenvergadering, die dan weder eenigen hunner tot de Vergadering der Staten Generaal afvaardigden.

⁶⁰ Jan Jacob Serrurier.

⁶¹ Er staat: denteten.

⁶² In het *ancien régime* waren de steden autonoom. Zij hadden vertegenwoordigers in het gewestelijke college en in de Staten-Generaal.

Zoo dat hij het, wat de Steden betreft, genoegzaam in zijne hand had, om te zorgen dat bekwame en weldenkende mannen in die verschillende vergaderingen kwamen, en dat dus de Steden goed geregeerd wierden. Op de Ridderschappen, die het platte land vertegenwoordigden had hij insgelijks veel invloed. En behalve zijn constitutioneelen invloed op Ridders, Regenten en heeren van Heerlijkheden had hij immers ook nog den natuurlijke invloed welken rijkdom, gezag en hooge geboorte ten allen tijde en overal uitgeoefend hebben, wanneer zij niet door onverstand van den bezitter al te zeer tegengewerkt werden.

Ik weet dat in dien tijd velen mij dit niet zouden toegestemd, maar als fiere Republikeinen met den dichter Feith⁶³ hebben uitgeroepen: Wat kan een Koning aan een vrijen burger geven! Maar ik weet ook, dat de meesten van die lieden die van Vorsten, Edellieden en dergelijke met minachting spraken, daarom niet minder van het hondje gebeten waren en dat de groote heeren alles van hen konden gedaan krijgen, wanneer ze hun slechts vriendelijk hadden gelieven toe te spreken.

Maar dit zoo niet zijnde was het zeer natuurlijk dat een rijk burger, op wien de groote heer neêrzag, wederkeerig hem uitlachte, en dat menschen, die den Prins nimmer dan op een afstand gezien hadden, telkens in den mond voerden: wat geef ik om den Prins!

Dergelijke taal te hooren was vooral niet vreemd in die jaren van partijchap en verbittering waarvan hier gesproken wordt. Want daar men opzettelijk van alle gunsten der Regering uitsloot allen die de Patriotsche denkwijze toegedaan heetten, en van de Regeringsposten ontzet had een aantal mannen, die bij een goed gedeelte der burgerijen gezien waren, om een partij jonge lieden in derzelver plaats te stellen, wier eenige verdienste somtijds daarin bestond dat zij ijverige Oranjelieden heetten, moest zulks natuurlijk de onderliggende partij meer en meer verbitteren en dien toon van onafhankelijkheid doen aannemen, die doch veelal niets meer is dan *bonne mine à mauvais jeu*.

Ik zag er toen al ras een bewijs van. Een groot deel der Studenten heette patriotsch en overdreef natuurlijk niet weinig wat zij van hunne bezadigden ouders van vrijheid en onafhankelijkheid hadden hooren declameren. Nu kwam, kort na mijne komst te Leiden, de Erfprins van Oranje⁶⁴ daar ook studeren, en *er werd beweerd*, dat al de Studenten op zekeren dag hunne opwachting bij denzelven dienden te maken. En zouden de zoons dit doen van lieden die nooit dan met Smaad van Willem V gesproken hadden? zouden die reeds bij deszelfs zoontje complimenten gaan maken? neen, dat zou nooit gebeuren; en echter, na dat de Oudelui in die tedere zaak mede geadviseerd hadden, had reeds de gedachte: dat men niet weten kon waarin zulks eenmaal zoon benadeelen konde, de uitwerking, dat bijkans allen hun Compliment gingen maken, niet bij een Stadhouder, maar bij een jongen van 18 jaren, om dat die wel eens Stadhouder zou kunnen worden.

Slechts een gering aantal bleef weg, die of geheel hun eigen meester waren, of ouders hadden, die de zaak geheel onverschillig was, of die van toeten noch blazen wisten gelijk velen te Amsterdam waar de Regering zelve toch nooit zoo regt prinsgezind was als in menige andere Stad.

Uit vrees voor schade gingen dus hier die jonge Republikeinen ter audientie, buigende voor een jongeling die voor hen boog, zonder een woord te spreken. Hoe gemakkelijk zou die Prins dan niet alle deze jonge lieden geheel om zijn hand gekregen hebben, zoo hij allengs kennis met hen gemaakt, en hen bij zich gezien had! Maar op zulk een eenvoudig denkbeeld kwam men niet. Willem V en zijne Gemalin⁶⁵ waren nu eenmaal door de bajonetten van zwager van Pruissen⁶⁶ in hun gezag hersteld, en schenen zich te verbeelden dat daarmede de zaak afgedaan was, en zij nu hier wederom een oudvorstelijk leven konden leiden, zonder zich om die burgerlieden te bekreunen, die het eenige jaren lang zoo geroerd hadden. En de middelmatige lieden waaruit de Stedelijke Regeringen zamengesteld waren volgden dit voorbeeld en zochten hunnen steun

⁶³ Rhijnvis Feith (1753-1824). Schrijver en dichter, en lid van het eerste Zwolse patriotse bestuur.

⁶⁴ Zoon van stadhouder Willem V, en later koning der Nederlanden Willem I Frederik (1772-1843).

⁶⁵ Frederika Sophia Wilhelmina prinses van Pruissen (1751-1820).

⁶⁶ Frederik Willem II (1744-1797) was in 1786 koning van Pruissen geworden.

meer in het plunderzieke gemeen, dan in de achting en genegenheid der goede burgers. De verbittering en verwijdering werd dus hoe langer hoe grooter, en zij die voor de Pruisen hadden moeten bukken zagen nu met groot genoegen dat de Fransche Regering aan hunnen Stadhouder den oorlog verklaarde.⁶⁷ Dit was geschied op raad van eene partij in 1787 uitgewekene Hollanders, die men in Frankrijk vriendelijk onthaald had, en die met glans hoopten te kunnen terugkeeren, indien nu slechts een Fransch leger voor hun-ne partij doen wilde, wat de Pruisen 5 jaar vroeger voor de Stadhouderlijke partij gedaan hadden.

Met genoegen zagen dan ook de Hollandsche Patrioten de Fransche legers in 1793 meer en meer naderen. En reeds hadden dezelve eenige onzer vestingen in Noord-Brabant vermeersterd;⁶⁸ toen zij weder terug moesten trekken niet slechts om dat onze rivieren goed verdedigd werden maar vooral om dat hunne legers in Brabant en Duitschland achteruit waren gedrongen⁶⁹ en er te Parijs groote verwarring heerschte.⁷⁰

Hierover was dus groote vreugde bij de Stadhouderlijke partij, en er werd niets gedaan om de andere partij te bevredigen, en zodoende meer eensgezindheid te bewerken. Ons leger bestond voor een groot gedeelte uit Vreemdelingen, de beide zoons van den Stadhouder⁷¹ bevonden zich bij hetzelfde en men oorloogde in Vlaanderen aan de zijde van Oostenrijk en Pruisen, waarbij zich ook Engelschen bevonden. Men zeide dat die Prinsen zich dapper gedroegen, en zekerlijk ontbrak het hun, even als aan hunne ouders niet aan wrevel tegen de Franschen, daar men een oud zwak voor de familie in Engeland had⁷², en dus van zelf tegen dat Frankrijk was, dat zich nu daar en boven aanmatigde, de regten van adel en vorsten te miskennen.

[9] Ik was dan nu Fransch Proponent en zoude tot meerdere volmaking in die taal mij eenen tijd lang naar Lausanne begeven. Ik ging dus in Junij naar Amsterdam en van daar over Arnhem naar Hanau, in den schoot mijner familie, die ik vier jaren niet gezien had. Mijne 4 zusters waren nog in huis, broeder Fritz te Frankfurt en Ludwig nog te Berlijn.

Mijne vrienden en oude Kennissen hier vond ik nu allen zeer Franschgezind; alle jonge lieden droomden van Vrijheid. Ik bezocht mijnen ouden leeraar te Wallau, waar ik nu ook reeds vrij wat verandering vond, daar het zoo dicht bij den Rijn lag, en men dus de inkwartiering van nabij had leeren kennen.⁷³ Thans was de Fransche Armee aan het wijken, maar Menz⁷⁴ werd nog door hen bezet, en door de Geallieerden belegerd. Ik leerde hier Saxische Officiers kennen, die de Pastorij wel eens kwamen bezoeken en bezocht het leger waar ik ook nog onder de Hessen oude kennissen vond, en eenen nacht bleef kamperen om het beschieten der Vesting meer van nabij te zien.

Te Hanau preêkte ik eens in 't Hollandsch. Waarom? wel in die Kerk waarin ik zulk een groot gedeelte mijner Kindheid had moeten doorbrengen, waar ik voor de Katechisatie zoo dikwijls over alle banken geklouterd was, en ook wel van den Meester eene klap om de ooren had gehad; waar ik mij zoo verveeld had onder het gehoor van D[om]s Corell, thans nog alleen aanwezig, en wien ik thans zekerlijk in

⁶⁷ In 1793 verklaarde Frankrijk de oorlog aan Engeland en aan de stadhouder, maar niet aan de Republiek.

⁶⁸ In de vroege lente van 1793 trok het Franse leger het westen van Noord-Brabant en de Limburgse Peel binnen.

⁶⁹ Begin maart verdreven de Pruisen en de Oostenrijkers het Franse leger uit Duitsland, en na de nederlaag van generaal Dumouriez bij Namen trokken de Franschen zich ook uit Brabant en Limburg terug.

⁷⁰ In Parijs was de koning ter dood gebracht en was de macht overgenomen door de Jacobijnen, met Robespierre als leider.

⁷¹ De prinsen Willem Frederik (1772-1843) en Frederik (1774-1799).

⁷² De stadhouders Willem III en Willem IV waren met Engelse prinsessen getrouwd.

⁷³ De vijandelijke legers hadden elkaar bij de Rijn bevochten.

⁷⁴ Mainz.

kennis der Hollandsche taal verre overtrof; in die Kerk nu ook eens op den Kansel te staan voor de oogen van dien D[omu]s, van Kerkeraad, van Meester, Organist, Koster en al die andere mij van ouds bekende gezigten - daar was iets behagelijks in: en het geschiedde dan zoo als het geschiedde. Aan Vader en aan den ouderwetschen D[omu]s zal het Stuk wonderlijk voorgekomen zijn; de overige gemeente, die weinig Hollandsch verstond, hoorde zekerlijk eens met genoeg andere klanken, en Meester Masson⁷⁵ merkte triumferend aan, dat die jonge Prediker zijn leerling was.

1793

Nadat ik een paar maanden te Hanau en in den omtrek vertoefd had ging ik in Augustus met een Baseler Koopman per extrapost⁷⁶ over Mannheim, Karlsruh en Rastadt tot Basel, en van daar verder met een Voiturier Suisse in kleine dagreizen naar Solothurn, Bern, Friburg, Milten en Lausanne.

Daar was ik aanbevolen aan den Heer Levade⁷⁷, die te voren als Proponent met veel bijval te Amsterdam op eene lijst, d[it] i[s] bij intekening van Partikulieren, gepreekt had, en goede vrienden met neef Hendrik geweest was. Thans was hij een rijk man en eigenaar van een huis op de Terasse bij de groote Kerk, waar men het heerlijke gezigt over het Meer van Geneve heeft. Deze ontving mij vriendelijk, raadde mij af om, gelijk mijn voornemen geweest was, op zijn Students Kamers te huren, maar beweerde dat ik mij en Pension moest begeven in een fatsoenlijk huisgezin om alzo dagelijks in het Fransch te kunnen gesprekken voeren en tevens in velerlei gezelschappen te komen.

Dit deed ik dan ook, en belandde weinige huizen van hem af bij M[onsieur] le Ministre Secretan de Beausobre⁷⁸ waar ik dat alles voor f 55 's maands vond. Ik had eene goede Kamer en de tafel was ook regt goed. Maar M[onsieur] le Ministre, die een petit Pasteur was, welke alleen nademiddags prêken, als er niemand te kerk gaat, was een akelig mannetje wiens denkbeelden in allen opzichte verschillend waren van de mijnen; hij had eene jonge levendige vrouw, M[ademoiselle] de Beausobre, dochter van een Officier en zoo wat van het kantje van den adel, die hem zekerlijk slechts genomen had om een man te hebben, die door den tijd vermogen moest krijgen, dat haar ontbrak, wants voorts verveelde haar M[onsieur] Secretan even zeer als mij, en het Ah! mon Dieu M[onsieur] Secretan! comme vous m'ennuyez! kwam er meer dan eens aan tafel uit, in tegenwoordigheid van het dischgezelschap, dat uit een zwitserschen jongeling bestond, die bij Zijn Eerwaarden latijn moest leeren, en uit een Engelsch Docter, die er even als ik en pension was, om zich in het fransch te volmaken.

Na het ontbijt en familie ging ik dan op mijn kamer aan 't studeren tot aan den maaltijd, die er niet laat ik geloof te 1 uur plaats had.⁷⁹ Dan aan het wandelen en tegen den avond kwam er veelal gezelschap, of wij waren elders op eene Soirée gevraagd, waar men thee of Koffij met een gebakje kreeg, met de heeren en dames wat praatjes en dan een partijtje maakte. Te 10 uur kwam men t'huis en soupeerde. De wandelingen in die schoone landstreek waren mij natuurlijk aangenaam, vooral in het eerst, maar het alleen wandelen was toch op den duur niet vermakelijk. Die Soirées waren ook wel geschikt om den avond kort te krijgen, maar verschilden toch veel van de vrolijke kringen waarin ik in Leiden gewoon was te bewegen. Messieurs les Etrangers, die hier de kostwinning van velen uitmaakten, werden beleefd ontvangen, maar men had elkander

⁷⁵ Niet nader getraceerd.

⁷⁶ Postwagens vervoerden passagiers en post normalerwijze volgens een dienstregeling en een vaste route.

⁷⁷ Niet nader getraceerd.

⁷⁸ Waarschijnlijk een nazaat van de predikant Isaac de Beausobre (1659-1738) die in 1685 op de Rotterdamse kansel stond en die vijf zonen had. Mogelijk De Beausobre die met l'Enfant 'notes littéraires' op het Nieuwe Testament schreef (NNBW III, 74; De Jong, *Joan Derk van der Capellen*, 27).

⁷⁹ In Holland ging men tegen drie uur aan tafel.

weinig te vertellen. Daarbij kwam dat men hier in die Kringen zeer tegen de Fransche Vrijheidsleer⁸⁰ was en dus ook van dien kant geen vrij praten had. De Bernsche Aristocratie stond bij M[onsieur] en M[a]d[emoiselle] Secretan in hooge achting.

Aan boeken, al had ik er niet helaas! zoo vele meêgebragt, behoefde ik geen gebrek te hebben, want voor eene fransche Kroon was men in de publieke Bibliotheek toegelaten, uit welke men zoo veel men wilde meê naar huis konde nemen, als men met den Bibliothekaris bekend was.

Dit was de Heer Chavannes⁸¹, voor wien ik van mijn vriend Augier eenen brief van aanbeveling had, een hupsch jong man, die hier woonde doch op een naburig dorp Predikant was. Met dien kon ik nog het best praten en doordien hij gaarne een ander voor zich liet prêken, hielp hij mij aan den slag, en om de week of wat wandelde ik met hem, en vervolgens ook wel eens zonder hem, naar Prilly⁸², om aan de boeren het woord te verkondigen. Een orgel was daar niet, maar eenige man-nen met bazuinen, dat mij al heel wel beviel.

Die zondagochtendwandelingen derwaarts waren niet de minst aangename van mijn verblijf in Zwitserland: ik was dan in mijn beroep.

In Lausanne zelve waren 3 Kerken, en drie grands Pasteurs, met nog een Helper; in elke Kerk werd slechts 's ochtends door hen gepreikt, en men deed dezelfde preêk achtereenvolgelijk in de 3 Kerken. Ik had daar ook wel eens mijn gaven, willen laten hooren, maar men moest er de preêk van buiten kennen, zonder iets voor zich te hebben, en dit was ik niet gewoon.

In een middagbeurt voor M[onsieur] Secretan wilde ik eens beproeven om het uit het hoofd te doen, maar het voldeed mij niet hoe zeer ik het wist pratende te houden en de weinige toehoorders die daar kwamen, aan zulken misselijken kost gewend waren, dat ik mij nopens het geen er uitkwam niet behoefde verlegen te maken.

Ik las hier nog al veel fransch, sprak het dagelijks en maakte prêken, en voldeed dus zoo goed ik konde aan het oogmerk mijner Komst. Maar de afgescheidenheid van al mijne vrienden en het gebrek aan alle regt aangename verkeerling maakte mij toch mijn hierzijn over 't algemeen lastig, en slechts de drokke briefwisseling met mijne Hollandsche vrienden gaf mij regt zuiver genoegen.

Ik ging eens voor een paar dagen naar Vevay⁸³, eene heerlijke wandeling, en hier vond ik Do[minee] Dutoit⁸⁴, ook al eene kennis van neef Hendrik, die eenen tijd lang te Amsterdam geweest was, een hupsch man, met wien ik nog eene avond in een daarwonend Hollandsch huisgezin aangenamer doorbragt, dan zulks te Lausanne immer het geval was.

Ik had bepaaldelijk naar Lausanne moeten gaan, om dat dit den naam van regtzinnigheid had, en de godgeleerdheid was er dan ook in de daad nog regt ouderwetsch⁸⁵, zoo als ik reeds vooraf aan de Apôtres⁸⁶ had kunnen zien, die van daar naar Holland kwamen. Veel liever had ik dus naar Genève gegaan, maar dat mogt niet, omdat het in den reuk van Ketterij stond.⁸⁷ Ik weet echter niet wat ik zou gedaan hebben, toen ik eenmaal in de buurt was, hadden daar niet juist in dien tijd groote Staatsberoerten plaats gehad⁸⁸, op den leest van 't Parijssche Schrikbewind⁸⁹, dat toen heerschte, en het zelfs gevaarlijk maakte om over die Strook van

⁸⁰ De ideeën van de Franse revolutie.

⁸¹ Niet nader getraceerd.

⁸² Pully, 3 km. ten westen van Lausanne.

⁸³ Vevey, 15 km. ten oosten van Lausanne.

⁸⁴ Niet nader getraceerd.

⁸⁵ In de omgeving van Lausanne had 'een gedeelte der Protestanten zich ook van de heerschende Kerk afgescheiden', schreef Baron Van Haersolte in 1837. Het scheen hem toe dat 'vele Protestanten hier zeer orthodoxe leerstellingen' waren toegedaan (Hansen, *Aller treffendst*, 35).

⁸⁶ Apostelen, verkondigers van de leer.

⁸⁷ In Genève was men minder streng in de leer.

⁸⁸ In december 1792 kwamen in Genève de democraten weer aan de macht. Het liep uit op terreur (Rudé, *Revolutionair Europe*, 192).

⁸⁹ Het schrikbewind van Robespierre.

het Fransche grondgebied te geraken die Genève van het Pays de Vaud afscheidt: [10] zoo dat ik, tot mijn groot verdriet, die Stad niet eens heb mogen zien.

In Februarij 1794 trok ik eens over Yverdon, langs het heerlijke meer van Neuchâtel naar de Stad van dien naam, om er eenige Kennissen op te zoeken uit mijne Kindheid, namelijk de jonge Pourtales⁹⁰ en Mountmolin⁹¹, die met hunnen Gouverneur verscheiden jaren in Hanau gewoond hadden en daar mijne Speelmakkers geweest waren.

In dat vorstelijke huis van Pourtales werd ik goed onthaald. De vader was reeds overleden of, gelijk gewoonlijk, voor zijne zaken, op reis, en die Gouverneur⁹², mijn landsman, was er heer en meester. Dit was een lang stijf persoon vol van monarc[hist]ische begrippen, en dus van dien kant voor mij niet bruikbaar, zoo als ras genoeg bleek, doch hij was beleefd jegens mij; met de jongens kon ik het ook nog al vinden, daar wij elkander een hoopen oude grappen te vertellen hadden; en eenen avond bragt mij de heer Hesterman aan 't huis van le Professeur Souter⁹³, die mij bijzonder wel beviel; zoo dat ik na eenige dagen vertoevens Neuchâtel vrij zwaarmoedig verliet, om dat ik te Lausanne toch niets van dat alles vond wat zich hier aan mij in zulk eene lagchende gedaante ver-toond had.

Toen ik dan naar Yverdon terug wandelde⁹⁴ om mij weder voor nog een maand of 3, 4 naar dat Lausanne te begeven, waar ik zoo weinig schik had, en mij toen in de nabijheid bevond van Orbe⁹⁵, begaf ik mij derwaarts om er eens te vernemen, naar den Heer Burmann de Mathod⁹⁶, die in dien omtrek wonen moest. Hij was een Hollander, doch die sedert jaren in Zwitserland gewoond, en wiens dochter ik in Amsterdam bij neef Hendrik gezien had. Deze had mij dan ook eenen brief van aanbeveling aan dien Heer meêgegeven, doch van welken ik geen gebruik had gemaakt, om dat ik niet inzag wat ik met die aanbeveling noodig had, na dat ik mij eenmaal te Lausanne gevestigd had.

Geen wonder dat ik dit niet had ingezien, daar ik niet de moeite gedaan had om den man te gaan zien, en mij maar in het hoofd gezet had, dat ik er niet aan hebben zoude.

Ik verwonderde mij dan al dadelijk toen ik tegen het vallen van den avond bij het dorpje Mathod naar een Kasteeltje gewezen wierd, dat er niet onaardig uitzag, ik had mijn naam niet genoemd of ik werd allervriendelijkst ontvangen, beknord dat ik niets van mij had doen hooren, daar men mij sedert lang verwacht had, en mij eene Kamer aangewezen, dat in Neuchâtel bij de oude kennissen niet geschied was, waar men mij in de herberg had laten logeren.

De Heer B[urmann] had een jong Amsterdamsch nichtje bij zich aan huis en een meisje uit de buurt, die zoo wat voor haar Gouvernante speelde. Dit was het geheele huishouden, daar dochter nog in Holland was.

Hier, waar ik onbeziens geoordeeld had, niets te kunnen vinden, vond ik mij dus eensklaps voor het eerst in Zwitserland in een huis, waar men er kennelijk belang in stelde, om aan mijne aanbeveling te beantwoorden.

⁹⁰ Niet nader getraceerd.

⁹¹ Mogelijk een zoon van Frédéric-Guillaume de Montmollin, predikant te Môtiers in Zwitserland. Een religieus meningsverschil met Montmollin en de kerkeraad van Neuchâtel werd in Amsterdam uitgevochten, en Montmollin werd op 6 mei 1766 door het Hof van Holland tot dertig jaar eenzame opsluiting veroordeeld (De Haas, *Achter slot*, 146-150).

⁹² De heer Hestermann. Niet nader getraceerd.

⁹³ Niet nader getraceerd.

⁹⁴ Van Neuchatel naar Yverdon is circa 35 km.

⁹⁵ Orbe ligt 10 km. ten zuid-westen van Yverdon.

⁹⁶ Niet nader getraceerd.

Met den Heer Burmann over Lausanne en Neuchâtel pratende, en over mijn verblijf te L[ausanne] klagende antwoordde hij mij: ja, wat doet gij ook te Lausanne? te Neuchâtel zoudt gij 't veel aangenamer gehad hebben, en ik zou er U met een aantal menschen in kennis gebragt hebben, hadt gij maar bij mij gekomen. Of het mij toen ook speet, dat ik niet gekomen was, en eerst gezien en gehoord had, alvorens te oordeelen.

Ik bleef daar toen den volgenden dag over, en den derden dag wandelde ik weêr naar Lausanne⁹⁷, maar met oogmerk om aan dat verblijf spoedig een eind te maken.

Ik schreef namelijk terstond aan den Heer Souter of ik bij hem in pension konde komen. Deszelfs antwoord was zoo scheutig niet als ik verwacht had, naar dat men anders in dat land op zulke Pensionnaires gesteld is: doch daar gebrek aan ruimte in zijn huis door hem op den voorgrond, geplaatst was schreef ik hem, dat ik dan wel eene kamer in zijn buurt vinden zoude, zoo ik voor het overige bij hem in den Kost kon wezen, en dat werden wij eens voor hetzelfde geld dat het mij te Lausanne met de Kamer gekost had.

De Heer Secretan hoorde vreemd op van mijn besluit en mompelde van elegante Neuchatellers en van de degelijkheid des Vaudois.⁹⁸ Dat was tot zijn dienst en ik vertrok spoedig naar mijne nieuwe verblijfplaats, waar ik terstond, voor niet veel geld, eene regt goede en ruime kamer vond, niet verre van mijn Kosthuis.

Souter en zijne vrouw waren beide eenige jaren lang als Gouverneur en Gouvernante in een huis te Amsterdam geweest: daar waren dus tusschen ons meer punten van aanraking dan elders, en beide deze menschen waren in alle opzichte veel aangenamer dan mijne vorige huiswaarden. Ik ging natuurlijk ook al gaauw weêr de vrienden Pourtales opzoeken, maar - daar vond ik de hekken in dien korten tijd verhangen, en nu werd het mij al spoedig klaar, waarom Souter mij niet terstond zoo voorkomend had geantwoord als ik verwacht had. Het was namelijk te begrijpen, dat hij zulks terstond aan mijn landsman Hestermann, door wien hij mij had leeren kennen, medegedeeld had, en deze heer was er in 't geheel niet op gesteld, om zulk een Republikein, als ik mij aan hem vertoond had in dagelijksche aanraking met zijne geweene élèves te brengen.

Die paar dagen lang, dat ik er voor het eerst geweest was, had men dus wel bonne mine gemaakt, in de veronderstelling, dat de zaak dan ook daarmee ten einde was, maar nu schrikte men voor mijne terugkomst, doch had Souter natuurlijk niet geheel in dien Schrik kunnen doen deelen, die hem voordeel beloofde.

Toen ik dus weder bij Pourtales kwam, welk huis geene der minste drijfveêren mijner komst te Neuchâtel geweest was, vond ik wel den Heer Hestermann, maar de jonge lieden waren niet bij de hand, een eene volgende reis waren zij weder niet bij de hand, en ik werd er niet verzocht, dus gingen mij eindelijk de oogen open, en ik getroostte mij hetgeen ik niet veranderen kon.

Doch ik had buitendien geene reden om mij over mijne plaatsverwisseling te beklagen. Ik vond er, behalve den veel genoeglijker huisselijken omgang, aangenamer menschen en gezelschappen dan te Lausanne, en onder anderen in de Heer Sandoz⁹⁹, gewezen Hollandsch officier een regt hupsch en beschaafd man, met wien ik regt gemeenzaam werd, en die daar tot de aanzienlijken behoorde.

Ook een knap Predikant leerde ik er kennen, en eenen Suffragant¹⁰⁰, voor wien ik op naburige dorpen ging prêken.

Op de Societeit ging ik de Fransche Papieren lezen die toen dagelijks de lijst der guillotineerde bevatten¹⁰¹ en het gezelschap [bestond] voor een groot gedeelte uit lieden, die even gaarne gemoorde hebben

⁹⁷ Circa 22 km.

⁹⁸ De bewoners van het Canton Vaud; de streek tussen Lausanne en de Franse grens.

⁹⁹ Niet nader getraceerd.

¹⁰⁰ Een wijbisschop.

¹⁰¹ De executies bereikten in de jaren 1793-1794 een dramatisch hoogtepunt. Alleen al in Parijs werden maandelijks circa 350 executies uitgevoerd. In de zes weken tussen 11 juni en 26 juli werden 1.285 doodvonnissen geveld (Sieburg, *Robespierre*, 281, 387).

zouden, namelijk uit Fransche Emigranten, Prinsen en Graven meest, want de gewone Edellieden waren meestal toen reeds zeer verarmd, om nog in zulke gezelschappen te kunnen komen. Dat volk leerde ik toen dan van nabij kennen, en de oorzaken der Fransche omwenteling zoo wel als de redenen waarom die zulk een verderfelijken loop genomen had, lagen mij vrij aanschouwelijk voor oogen.

Uit haat tegen alle verbeteringen hadden die lieden zich liever bij het plunderzieke gemeen gevoegd dan bij de vrienden van orde, hadden daardoor aan het nieuwe Bestuur hoe langer hoe grooter zwarigheden berokkend, het Koninklijk gezin in 't ongeluk gestort¹⁰², en de beulen op het Kussen geholpen, die er thans den baas speelden en tegen welken zij nu zoo raasten.

Dat volk kon mij dus zekerlijk de denkwijze van den Heer Hestermann niet smakelijker maken, die het verkoopen der Hessische Troepes naar Amerika tegen mij had durven verdedigen!¹⁰³

Doch ik kon gelukkig buiten dien heer, en was hier, zoo als ik zeg, zeer aangenaam, toen mijne vrienden uit Holland mij meldten dat mijn vriend L'Ange van Zwoll naar Middelburg beroepen was, dat de Zwollenaars mij in deszelfs plaats wilden hebben, en dat ik toch maar ten eersten moest overkomen. Dit stond mij wel aan, vooral als middel om buiten verdere ondersteuning van mijn vader te kunnen bestaan.

Ik vertrok dan omstreeks eene maand vroeger dan ik voornemens geweest was, in het laatst van Mei, maar niet gelijk ik gekomen was, met Extrapost maar met een Stok in de hand en mijn handeltje op den rug, dat echter zeer klein was, daar ik een grooter pak tot Zürich vooruitzond. Ik ging toen namelijk Zwitserland in die Kreuz und Quer [11] doorwandelen, na daar een gedetailleerd plan op gemaakt te hebben. Deze togt van 30 dagen, waarin ik gewoonlijk 10 à 12 uren daags afleide, was zeer aangenaam, hoezeer ik dien helaas! alleen moest doen. Ik ging over Vevay naar Bex¹⁰⁴, het geheele Wallischerland door, over de Furca¹⁰⁵ op den Gotthardsberg, en van daar verder, door de kleine Cantons naar Zürich en over Constanz door Zwaben naar Hanau.

Hier vond ik reeds het Zwolsche beroep, bleef er nog een week of zes, preêkte als nu in de Fransche Kerk, vermaakte mij met mijne zusters en goede vrienden en trok toen weêr naar Holland, waar ik mij nu dan toch maar eigenlijk t'huis voelde.

Ik ging regtstreeks op Kampen, waar Jacobus Kantelaar¹⁰⁶ woonde, en mij dringend verzocht had bij hem mijn intrek te nemen, zoo lang ik geen vaste woonplaats had. Dit deed ik dan, en vond daar nu ook als Fr[ans] Predikant mijnen vriend Augier met zijn beminnelijk huisgezin.

Mijn Zwolsche beroep was door de Regering dier Stad nog niet geapprobeerde. De Regering was Oranje, de Fr[anse] Kerkenraad hoog patriotsch, had onder andere de gekheid gehad om Do[minee] Marron¹⁰⁷, een bekend Patriot, en Predikant te Parijs nevens mij op het drietal te plaatsen N[ota] B[ene] eenen Predikant van Parijs op het Drietal te Zwoll: doch men wist al niet wat men doen zoude, om elkander te verbitteren.

Intusschen deed ik te Kampen de preêk, die ik in Hanau gedaan en gemaakt had, en die er vrijzinnig genoeg uitzag. Onder mijn gehoor kreeg ik eene Komissie uit den Raad van State, die daar juist aanwezig

¹⁰² Koning Lodewijk XVI werd op 21 januari 1793 onthoofd, en koningin Marie Antoinette op 16 oktober 1793.

¹⁰³ Veel Duitse vorsten gaven toestemming om soldaten onder de boeren bevolking te ronselen. Zo ook in Hessen waar de vader van Serrurier in staatsdienst was geweest.

¹⁰⁴ Bex ligt circa 30 km. ten zuiden van Vevay.

¹⁰⁵ De Furka Pas bij de St.-Gotthard.

¹⁰⁶ Serrurier had de predikant en literator Jacobus Kantelaar (1759-1821) in 1792 te Kampen ontmoet (Streng, *Zwols Biografisch Woordenboek*).

¹⁰⁷ Niet nader getraceerd.

was om de middelen van verdediging der Provincie op te neemen, en die zich van daar naar Zwolle begaf.

Deze orthodoxe Oranjelieden hadden zekerlijk niet nagelaten aan de Heeren van Zwoll te verhalen, welk eene nieuwerwetsche preêk zij van den Nazireër gehoord hadden, welken men te Zwoll begeerde, en de Heeren van Zwoll vonden goed en verstonden in de approbaties van het Beroep - te difficulteren.

Heel veel hinder had ik daar niet van; het was slechts een grief te meer tegen de Oranjepartij, die reeds verder zeer in benaauwdheid kwam, doordien de Fransche legers op nieuws onze grenzen naderden.¹⁰⁸

In Kampen was een deel der Regering Patriotsch. Vele Patrioten uit andere Provincies waren in komen wonen, en nu kwamen er weder, die zich in Holland niet meer veilig geloofden, om dat zij van verstandhouding met de Franschen verdacht waren, zoo als N. van Staphorst¹⁰⁹ en de toen nog Med[isch] Doctor Kraijenhof.¹¹⁰

Ik was al ras eens naar Franeker gewandeld, waar Wenck[e]bach Rector was¹¹¹, doch, kreeg reeds na verloop van eenige weken dringende brieven van Kantelaar om terug te komen, al zoo men eerlang de Franschen verwachtte en hij mij gaarne bijzich had, als er eene omwenteling kwam.

Ik voldeed hieraan, doch vond er de zaken nog niet veranderd en of de Franschen ook nu wel zouden doordringen scheen twijfelachtig; het Bestuur deed zijn best om vrede met hen te maken, tot groot verdriet der Patrioten. Ik stond toen even gelijk Kantelaar 's ochtends te 4 uren op, en wij gingen tegen over elkander zitten studeren, overdag wat rondlopen en 's avonds veelal eene Patriotsche pijpjespartij.

In December toen er van die komst der Franschen tog niet scheen te komen, trok ik maar weêr naar Franeker. Het begon allengs harder en harder te vriezen en zoo te sneeuwen, dat men in Franeker van de overige wereld zeer afgescheiden was, althans zoo men niet met Schaatsen over zee kon gaan, welke kunst ik niet verstond, en hier voor het eerst begon te oefenen, daar alles om mij heen op schaatsen liep.

Intusschen naderden de Franschen meer en meer, de Franeker Patrioten liepen over 't ys tot Amsterdam en bragten ons weldra eene nieuwerwetsche Amsterdamsche Courant in 8 vo.¹¹² mede, die, de woorden Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap! aan het hoofd droeg, en van de aldaar plaats gehad hebbende Omwenteling, en de komst der Franschen verslag deed.¹¹³

Dit verheugde ons natuurlijk boven mate en het hinderde ons niet weinig, dat wij ons op zulk een verren afstand en door den fellen winter geheel afgescheiden van het groot toneel onzer Omwenteling bevonden. En even veel hinder hadden wij daarvan dat wij in Franeker zelve nog geen de minste verandering zagen; geene Regeringsverandering, geen Vrijheidsboom, geene Fransche Vlaggen en Kokarden. Er scheen dus in die geheele Stad niemand te zijn, die dat om zijn hoorns durfde of wilde nemen, ook na dat en zoo

¹⁰⁸ Na de overwinning van de Fransen bij Fleurus in juni 1794, veroverden zij de Zuidelijke Nederlanden en namen in december Maastricht in.

¹⁰⁹ Nicolaas van Staphorst (1742-1801). Bankier. Samen met zijn broer Jacob van Staphorst (1747-1812) stak hij veel geld in de Amerikaanse onafhankelijkheidsstrijd (NNBW VIII, 1285).

¹¹⁰ Cornelis Rudolphus Theodorus Krayenhoff (1758-1840). Medicus in Harderwijk en Amsterdam, na 1789 vestingbouwkundige en strateeg. Eind 1794 week hij uit naar het Franse leger in Brabant en trad in Franse dienst waar hij zich voortaan aan genie zaken wijdde (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 204).

¹¹¹ Serruriers (toekomstige) zwager Wenckebach was van 1792 tot 1795 rector van de Latijnse school te Franeker (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 225).

¹¹² Met 8 vo. wordt het papierformaat octavo bedoeld.

¹¹³ Nederland werd naar de mening van de orangisten in januari 1795 door de Fransen bezet, voor de patriotten was het een bevrijding.

geen het minste gevaar meer bij was. Zoo diep was nog de vrees ingeworteld voor de zogenaamde Witjas, of dienaars van het Hof van Justitie te Leeuwarden, en zoo groot was de algemeene onverschilligheid.

En dit bleef zoo tot dat eindelijk twee zendelingen uit Amsterdam in Vriesland kwamen, en de zaken beredderden; dit was Joannes Bosscha¹¹⁴, een broer van Hermannus¹¹⁵, en T.C. de Bordes¹¹⁶, thans Advokaat Generaal, wien ik nog van de Akademie af kende. En nu werd er dan eene oude Vlag, die men nog vinden kon uit gestoken, en had een optogt plaats van Studenten en al wat Patriotsch heette; in de Sociteit ging een oud Conrector Drabbe¹¹⁷ op tafel staan, en eene aanspraak doen ter eere van de Franschen, die over Kristallijnen bruggen door de Voorzienigheid in ons land gevoerd waren, en toen werd er een Vrijheidsboom geplant¹¹⁸ en door jongens en meisjes waarbij Wenckebach en ik ons ook voegden, toen niemand beginnen wilde, om dien boom gedanst, en 's avonds was er een partij op de Sociteit. De Regering was ook door die beide jonge Heeren veranderd, om dat - dit er bij hoorde, want ik weet niet dat er over de vorige Regering geklaagd werd, of dat ons lieden in de Stad bekend waren wij iets beters verwachtten.

Toen begon het ons al ras duidelijker te worden, dat wij zelven niet regt geweten hadden wat wij wilden toen wij naar verandering haakten: dat die Franschen toch nu in 't land den meester speelden en ten onzen Koste leefden, en dat de menschen die wij in het Hoog Bestuur en deszelfs onderdeelen zagen optreden, toch ook lang niet allen naar onzen smaak waren.

Na verloop van eenigen tijd trok ik weêr naar Kampen waar ik dan ook reeds de Regering veranderd vond, en vriend Kantelaar lid van dezelve; voorts een Committé revolutionair, dat de nieuwe Regering op de vingers zag, en Volksvergaderingen waar men de woorden vrijheid, gelijkheid en regten van den mensch hoorde gebruiken en voorst allerlei dwaze voorstellen en zucht tot vervolging van anders denkenden: de slechtste kerels voerden het hoogste woord, en scholden op al wie gematigd was.

Zeker was alles voor veel verbetering vatbaar geweest maar - dat men er langs dezen weg komen zoude was min waarschijnlijk. De nieuwe regering had maar inkwartieringsbriefjes af te geven, aan de veelvuldige eischen der Fransche Officiëren te voldoen en dan nog met de Volksvergaderingen te kampen. De goede burgerij had de huizen vol Fransche Soldaten.

In dat voorjaar werd ik op nieuws door den Fr[anse] Kerkenraad te Zwolle beroepen, en dat beroep door de Provisionele Representanten van het Zwolsche Volk bekrachtigd aan mij naar Leiden toegezonden, waar ik toen was gaan logeren bij J. ten Brink¹¹⁹, en waar ik ook die preêk deed, die ik in 't vorig jaar te Hanau, en vervolgens, met het voormelde gevolg te Kampen gehouden had.

¹¹⁴ Niet nader getraceerd.

¹¹⁵ Hermannus Bosscha (1755-1819) was rector van de Latijnse school te Franeker en Deventer. In 1795 werd hij professor te Harderwijk, en later ook te Groningen en Amsterdam (NNBW IV, 252-254).

¹¹⁶ T.C. de Bordes was lid van het Amsterdamse Comité van Justitie. Hij werd circa maart 1798 secretaris bij Gogels agentschap van Financiën. De Bordes – met name Pierre François (? -1823) – was een aanzienlijk handelshuis, en was mogelijk verwant aan Serrurier want Pierre François de Bordes was gehuwd met Maria ten Cate (NNBW I, 413; Boels, *Binnenlandse Zaken*, 217).

¹¹⁷ Niet nader getraceerd.

¹¹⁸ Op 12 februari werd in Franeker de vrijheidsboom geplant. De planting en inwijding was een strikt stedelijke ceremonie, zorgvuldig georganiseerd en geregisseerd door het plaatselijke Comité Revolutionair (Grijzenhout, *Feesten*, 130-131).

¹¹⁹ Jan ten Brink (1771-1839) had een levendige geest en was bezielde met jeugdige vrijheidsliefde. Circa 1803 rector van de Latijnse school te Harderwijk; in 1804 professor in de geschiedenis, welsprekendheid en Griekse letterkunde aan de universiteit aldaar (NNWB IV, 304; Roelevink, *Gedicteerd*, 172).

Ook bij neef Hendrik te Amsterdam logeerde ik korten tijd. Voor dat de omwenteling in 't land was, had ik hem, die zeer tegen de Franschen ingenomen was, liever niet willen bezoeken en daarom in 't geheel niet in Holland geweest, waar de partijen elkander toen zoo vijandig waren.

Nu kon ik het natuurlijk met Neef, en met ieder ander beter stellen, daar ik nu ook reeds lang gezien had hoe weinig heil dat vreemde leger ons had aangebragt, en dat het gemakkelijker was een gebouw af te breken dan iets beters in de plaats te zetten. Intusschen verwachtten wij toch nog altijd veel goeds van eene nieuwe Staatsregeling op beter beginselen gegrond dan, de oude, en waar, door al die misbruiken zouden komen te vervallen, die, aan ieder op zijne wijze en naar zijn begrip, in den weg stonden.

[12] 1795

In 't begin van Junij ging ik naar Tholen, waar Het Fransch Synode vergaderde, en deed daar mijn tweede Examen. Van daar trok ik met L'Ange naar Middelburg, en logeerde bij hem 1 ½ weken. Daar leerde ik van der Palm¹²⁰ kennen en Appelius¹²¹ en Dassewael¹²², toen al te maal jong en door de omwenteling, die naar hunnen smaak was, opgewonden: ik vermaakte er mij dan ook regt goed, en deed er eene preêk, waarvan Papa Appelius¹²³ mismoedig betuigde dat men ze ook wel in een Mohamedaansche Moskee konde gehouden hebben.

Ook Do[minee] Bevier¹²⁴, een mijner Examinatoren had mij te Tholen betuigd, dat de preek, die ik daar voor 't Synode gedaan had in een trant was opgesteld, waarmede het Synode niet veel op had: en in die preek had ik mij toch natuurlijk niet veel positiefs veroorloofd, dat aan de Kerkvaders onaangenaam zijn konde; maar van een hoopen dingen die zij er in gebragt hebben zouden, stond er natuurlijk niet in te lezen: want ik had mij wel voorgenomen op *mijne* wijze te prêken en meende zulks te kunnen doen, nu de oude regtzinnigheid in Oranje haren steun had verloren en de Vrijheid zegepraalde.

Vandaar trok ik toen weêr naar Kampen; maakte daar mijne Intreêpreek, en hield die te Zwolle den 5 Julij, als wanneer ik door Augier bevestigd werd.

Dit was de eerste preek die [ik] na de lang gewenschte omwenteling [maakte], door welke ik er vele anderen met mij volkomene vrijheid van denken en spreken meenden erlangd te hebben: zij werd gehouden voor een Patriotschen Kerkeraad, die mij nu in spijt der vorige Regering toch tot Predikant had gekregen. Wat wonder dan dat ik bij mijne geaardheid, het nu ook maar eens liet waaijen en voor mijne denkwijze in 't Staatskundige en godsdienstige vrij onbewimpeld uitkwam. Zij moesten maar in eenen weten, dacht ik, wat zij aan mij hadden.

Dit was nu zekerlijk niet oordeelkundig, en van achteren wist ik beter hoe zulk eene preêk had moeten uitzien en kunnen uitzien, om aan het oogmerk te beantwoorden. Evenwel moet ik er ook nu, na verloops van 37 jaren, aan twijfelen, of ik dit oogmerk immer zou hebben kunnen bereiken, hoe ik het dan ook aangelegd had.

Want in de Koppen der Zwolsche menschen zag het al heel duister uit. Voor al wat wetenschap was, was er bitter weinig smaak, en in godsdienstige begrippen was men er zoo bekrompen als ergens. De 5 Hollandsche Predikanten, die er stonden, waren ellendige Stumpers. De Fransche Kerk had van 1788 tot 1793 leeg gestaan, doordien Chevalier¹²⁵ niet de van de Predikanten geeischte verklaring doen wilde en dus

¹²⁰ Johannes Hendrikus van der Palm (1763-1840). Predikant en letterkundige. In 1795 lid van het voorlopig bestuur van Zeeland; in 1796 professor te Leiden; van 1799 tot 1806 agent van Nationale Opvoeding.

¹²¹ Jean Henri Appelius (1767-1828). Advocaat, financieel expert, en staatsman (NNWB VII, 16).

¹²² Steven Dassevael (1771-1838). Van 1798 tot 1810, en na 1813 was hij griffier van alle opeenvolgende staatsbesturen (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 225).

¹²³ Louis Appelius. Waals predikant (NNWB VII, 16).

¹²⁴ Niet nader getraceerd.

¹²⁵ Petrus Chevalier (1760-1825). In 1785 Waals predikant te Zwolle. Hij weigerde in 1787, na het herstel van het stadhoudelijk gezag de gevergde eed op de stadhouder af te leggen (Streng, *Zwols Biografisch Woordenboek*).

van zijne post afstand deed. Toen had men, na dat Chevalier te Harderwijk het beroep had aangenomen, L'Ange is deszelfs plaats genomen, die er slechts een groot jaar gestaan had.

Deze was er dus nog onder de vorige regering geweest en had even weinig eene eigene denkwijze in het godsdienstige als de meeste jongelingen die ik aan de Akademie had leeren kennen. Hij gaf hun dus meer van den gewonen ouden kost, dan zij van mij krijgen konden; dit gepaard met een aangenaam uiterlijk en eene toen veel opgang makende taal van 't gevoel, verschafte hem een zeer talrijk gehoor, en de Fransche Kerk werd bepaaldelijk die der jonge Vrouwen, op wier Koffijpartijen de jonge leeraar dan na Kerktijd kwam, en waar men dan over het gehoorde en - over andere dingen kakelde.

Behalve nu dat ik er onder veel ongelukkiger Staatskundige omstandigheden kwam, en, zoo als gezegd is, mijne denkwijze terstond deed blijken, die zoo zeer van de hunne verschilde, zoo was ik ook in geen deele de man van zulke Kakelpartijen en die met zich liet spelen. Rhijnvis Feith, die aan 't hoofd eenen zoodanige Vrouwenclique stond, en die regt ouderwetsch regtzinnig was had mij, zoo als ik spoedig vernam, na het hooren mijner intreëpreek voor een aartsketter verklaard, en - ik had het immers zelf gedaan.

Dat viel dus zeer af bij mijnen voorganger en de Fransche Kerk werd vrij wat minder bezocht, waartoe ook bovendien de staatkundige partijschap het hare bijdroeg: want ook van dien kant liet ik mij al ras zien. Er waren toen telkens kibbelpartijen tusschen volk en regering; de eerste drift was wat over en men wilde nu een steviger Regeringsreglement hebben dan er in de eerste hitte der gemoederen was uitgebroeid: hiertoe werd ik met anderen door de Burgerij benoemd, en mijne pen kwam aan de Zwolsche Patrioten nog al eens te stade.

Ik had voorts omgang met lieden van allerlei slag, en leefde zeer genoeglijk: ik was er nog geen jaar geweest toen ik reeds met mijne tegenwoordige vrouw verloofd was, en in October 1796 waren wij een paar.

Dit bragt in mijn leven nieuwe afwisseling, maar als Predikant kon ik met die gemeente toch niet veel genoegen hebben. In dat jaar kwam eene der beide Fransche Predikantsplaatsen te Hanau open, en de Heer Gerard¹²⁶ een zeer knap man, verzocht mij dadelijk om zijn ambtgenoot te willen worden daar de Kerkenraad mij zeker beroepen zoude, zoo ik mij daartoe genegen verklaarde. Dan daar ik juist aan 't vrijen over een Zwolsch meisje was, kwam zulks bij mij in geen aanmerking. Toen L'Ange in 't volgend jaar naar Haarlem beroepen werd had ik ook te Middelburg kunnen komen, dan ik was nu te vast aan Zwoll geraakt, om het te willen verlaten. Evenwel niet om er Predikant te blijven: want in die betrekking kon ik geen genoegzame voldoening smaken. Ik kon wel prêken zoo als ik wilde, want niemand dorst het, na eene eerste mislukte poging, op zich nemen om mij dienaangaande iets in den weg te leggen, maar er waren toch slechts weinigen, die mij op den duur kwamen hooren en die niet aan hunne ellendige Hollandsche Predikanten de voorkeur gaven; aan die mannen, met welke zij voor *het overige* den gek schoren, terwijl ik voor het overige geacht en gezien was, en ook bepaaldelijk R[hijnvis] Feith veel van mij hield, de man die mij in mijn qualiteit verketterde.

1797.

In 't najaar 1797 kwam zuster Truitje ons van Hanau een bezoek geven, met het oogmerk om den winter bij ons door te brengen.

Zoo wel voor als na mijn huwelijk ruilde ik nog al eens eene beurt met Collega Augier te Kampen, en was in dat huisgezin dikwijls met regt veel genoegen.

In dat najaar kwam op een goeden dag mijn zwager ten Cate mij zeggen, dat hij er zijnen handel in Stafijzer wilde aangeven en vroeg of ik daar ook trek toe zoude hebben. Als iets bijzonder voordeeligs gaf hij

¹²⁶ Niet nader getraceerd.

zelf mij zulks niet op, maar daar het toch zachts f 725 in 't jaar scheen te moeten opleveren, dat het bedrag was van mijn Predikantsinkomen was ik op het oogenblik gereed toe te slaan. Het was een uitweg uit eenen Stand, die mij onder de voormelde omstandigheden hoe langer hoe onaangener worden moest. Wij hadden kort te voren te Zwoll het Fransch Synode gehad. Daarop hadden nu wel de oude Kettermakers niet den meester kunnen spelen, om dat vele anderen zulks als te ouderwetsch en te onbeleefd aanmerkten, en de geheele godgeleerdheid hun onverschilliger was dan la bonne Société, waartoe die oude Freres naauwelijks konden gerekend worden. Doch ik had toen regt den hekel gekregen aan dat geheele ligchaam, waarin zoo weinig ziel zat, en verlangde naar het oogenblik om mij van hetzelfde geheel te kunnen afscheiden.

Ik greep dus dadelijk het voorgestelde middel aan. Een paar dagen daarna hadden wij onze gewone Kerkenraadsvergadering, waar gewoonlijk niet veel belangrijks verhandeld werd, en waar ik nu eensklaps het hierbijgevoegde Stuk (ligt bij mijne Diplomata), voorlas.¹²⁷ De broeders zetten groote ogen op, betuigden hunne spijt daarover, konden mij echter geen ongelijk geven, en zoo wat meer van die woorden.

[13] Dat was een onverwacht Stadnieuwte; des volgenden zondags was ik bij mijne vrienden te Kampen, en zondag daaraan preëkte ik mijn afscheid, natuurlijk voor eene volle Kerk, en - die preëk scheen men regt mooi gevonden te hebben. Zoo weinig wisten die menschen wat zij wilden. En nu gaf ik ook aan het Synode te kennen, niet slechts dat ik mijn afscheid van de Kerk te Zwolle had genomen, maar dat ik ook aan hen teruggaf al de regten die ik van hen ontleend had en van mijn geheele Predikantschap volkomen afzag.

Nu voelde ik mij zoo vrij als een vogel. Kort daarna kwam ons eerste kind ter wereld, dat ech-ter slechts 4 weken oud werd.

Met het jaar 1798 aanvaardde ik nu den IJzerhandel, en wist mij daar goed in te schikken. In dien zomer ging ik ook, met mijne Vrouw, zuster Truitje weer naar Hanau brengen, en Wenckebach vergezelde ons op die reis, die wij over Kassel namen en ons daar eenige dagen ophielden. Wij namen te Hanau ons intrek bij mijnen zwager Bechtel, en bleven er 4 weken met veel genoegen.

Mijn vader had nog al vrede met mijne Standsverandering om dat ik - toch maar een erge Ketter was, en daardoor mijne gemeente had kunnen op een dwaalweg brengen. Ik moest hem beloven, dat ik nu ook ten minste niet tegen het Kristendom *schrijven* zoude, iets waardoor ik in mijn geheele volgend leven nimmer eenige roeping gevoeld heb.

Die menschen hadden er geen denkbeeld van, dat men ter goeder trouw twijfelen konde aan iets, dat zij bij overlevering voor zeker hielden. Die zijne eigene denkwijze had heette een Vrijgeest, en dit was de schandelijkste naam, die men aan iemand meende te kunnen geven.

De Kerkenraad van Zwoll trachtte dan nu ook een regtzinnig Predikant in mijne plaats te krijgen, en - slaagde daarin bij uitnemendheid. Zij namen den Zwitserschen Kandidaat Bähler¹²⁸ die hen zoo ouderwets bediende, dat hij hen al te maal uit zijn Kerk preekte, en zij hebben er nu reeds 34 jaar lang wil van gehad.

Voor dat wij van Hanau vertrokken verbond zich Wenckebach aan mijne zuster Truitje, dat echter toen nog een geheim voor mijnen vader bleef, om dat deze den staat van zaken in Holland, en dus ook de uitzigten van W[enckebach] op een Post, als zeer wisselvallig aanmerkte, en dus niets daarvan zou hebben willen hooren.¹²⁹

Van Hanau, waar wij zuster Truitje achterlieten gingen wij nu met zuster Mimi aan den ouden Dominé Nies te Wallau een bezoek geven; van daar deden wij een uitstap naar Wiesbaden en Schwalbach en

¹²⁷ Serrurier nam op 8 november 1797 ontslag (Elberts, *Wandeligen*, 69).

¹²⁸ Louis Henri Bähler (1766-1836) (Streng, *Zwols Biografisch Woordenboek*).

¹²⁹ Wenckebach had in Middelburg eervol ontslag genomen, maar de verwachte benoeming tot chef tweede bureau bleef uit tot 1 september 1798. Feitelijk trad hij eerst in mei 1799 in functie (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 220-224, 228-229).

kwamen vervolgens te Mainz, waar wij broer en zuster Bechtel met nog verscheidene andere vrienden vonden, die ons met een Jacht tot Keulen bragten; daarbij bevond zich Gläntzer¹³⁰, die over zuster Mimi vrijde.

Te Keulen verlieten wij dit gezelschap en gingen met ons 3 over Dusseldorf naar Kleef, waar wij van Wenckebach scheidden, en weêr naar Zwoll trokken.

Mijnen ijzerhandel breidde ik nog al uit, en won er goed geld mede, doch minder door die uitbreiding wat het gewone vertier betrof dan wel door leveringen, die ik mij aan het Land wist te bezorgen. Van lieverlede geraakte ik ook aan den Effektenhandel, en behaalde ook daarmede eenige jaren lang goede winsten, zoo dat ik na verloop van 4 jaren reeds f 10,000 overgewonnen had.

Een tweede dochtertje, dat ons in Sept[ember] 1799 geboren werd, bereikte wederom slechts den ouderdom van vijf maanden. Ten tijde van deszelfs geboorte was de staatkundige toestand van ons land zeer benard, daar een Engelsch en Russisch leger in Noord Holland eene landing had gedaan¹³¹, waarbij zich ook de Erfprins van Oranje (in lateren tijd Koning der Nederlanden) met eene partij uitgewekene Officieren der Land en Zeemagt bevond.¹³²

Hiertegen konde ons leger op den duur te minder bestand zijn, daar het zich bijna geheel op dat eene punt vereenigen moest, waar de eerste aanval plaats vond, en dus Groningen, Vriesland, Overijssel en Gelderland aan zich zelve moesten worden overgelaten: terwijl intusschen ook de Helder en wel ras onze Vloot in handen der Engelschen was¹³³, en dezelve dus door de Zuiderzee in het hart van 't land had kunnen dringen.

Ik houde het daarvoor, dat in dien zij slechts spoedig een paar duizend man op verschillende punten in de voormelde Gewesten aan wal hadden gesmeten dat er dan terstond eene Oranje-omwenteling zoude hebben plaats gehad, want de veelvuldige Oranjevrienden zouden hen met open armen ontvangen hebben. De overigen die wel ten deele gewapend, doch geenzins behoorlijk geoefend en aangevoerd waren konden uit dien hoofde geenens noemenswaardigen tegenstand geboden hebben. Een bootje toch met tien verwaaide Engelsche Matrozen dat te Zwartsluis kwam bragt reeds alles in rep en roer: ook in de Lemmer kwamen er eenigen zoo het schijnt bij toeval, doch daarbij bleef het ook aan dien kant.

En het is diezelfde partijschap welke hunne oogmerken zoo zeer had kunnen bevorderen, die dezelve schijnt verijdeld te hebben, gelijk meermalen en ook nog weinige jaren te voren in Frankrijk had plaats gehad. Men had namenlijk overdreven, en de Engelschen in het denkbeeld gebragt, dat zij zich slechts in Holland hadden te vertoonen en er geenens belangrijken tegenstand ontmoeten zouden. Doch deze ondervonden nu in Noord Holland het tegendeel; en zeer natuurlijk, daar alle onze middelen van verdediging op dat eene punt vereenigd waren, en juist door de gesteldheid van dat kleine uit Duinen en lage landen bestaande Noord Holland ongemeen versterkt werden.

In het duin toch kan een leger zich niet lang houden daar het niets oplevert, en daarbuiten kan zoo veel land onder water gezet worden, dat men slechts voornamelijk de wegen en dijken behoeft te bezetten, dus in den smallen doortogt naar Zuidholland gemakkelijk kan betwisten.

Deze tegenstand nu op het eerste punt schijnt de Engelschen te hebben doen vrezen, dat het op

¹³⁰ Niet nader getraceerd.

¹³¹ De Engelse vloot lag met 12.000 man tussen Callantsoog en Den Helder en de Russen waren met 17.000 man in aantocht. Generaal Daendels moest de aanval met 9.000 man zien af te slaan (Schama, *Liberators*, 393).

¹³² In Duitsland zocht erfprins Willem contact met Gelderse edelen om een opstand in de Bataafse republiek te ontketenen. De prins had in Ling en een legertje verzameld om de oostelijke departementen binnen te vallen. Hij kwam tot in de Achterhoek, de verwachte opstand bleef uit (Fehrmann, 'Bestuurlijke ontwikkelingen', 186).

¹³³ Generaal Daendels zag geen kans zich tegen de veel zwaarder bewapende Engelsen te verdedigen. Hij gaf Den Helder al snel op (Schama, *Liberators*, 393).

andere punten eveneens zijn zoude en hen weêrhouden te hebben, om gelijktijdig over de Zuiderzee eene kleine onderneming tegen de Landprovincien te doen, die toch alleen de Oranjevrienden in staat stellen konde om werkzaam te zijn.

Zij bepaalden zich dus bij Noord Holland¹³⁴, waar die lieden hen van geen dienst zijn konden, werden nu ook al ras in dat lage land door het slechte jaargetijde¹³⁵ overvallen en kregen hoe langer hoe meer vijanden te bevechten, daar ook allengs een fransch leger ter versterking van het onze opdaagde: zoo dat zij ten slotte wel te vreden moesten zijn, dat zij zich bij vergunning weêr inschepen en naar hun land terugkeeren moeten.¹³⁶

En hoe duur hun zulks dan ook te staan kwam zij hadden ten minste aan Holland ook weer deszelfs oorlogschepen afgenomen, dat bij hen toch altijd op den voorgrond gestaan heeft. Want terwijl ons Bestuur bij de Landmagt geene hoofdofficieren had aangeseld, die niet de toenmalige orde van zaken toegedaan waren, had men ten opzichte der Zeemagt van den beginne der Omwenteling af verkeerde maatregelen genomen waardoor men zich van vele goede zeelieden beroofd en thans het Kommando van Schepen aan verscheidene Kapiteins had moeten toevertrouwen, op welke men geenzins staat maken konde, toen zij, quasi op naam van den Prins van Oranje tot de overgave werden gesommeerd.¹³⁷

Zoo kwamen wij dan onverwachts dit geduchte gevaar te boven en de vreugde bij de Patrioten was groot.

Mijn persoon was ook reeds een geruimen tijd onder de gewapende burgerij opgeschreven geweest, doch men had mij niet genoodzaakt, in werkelijke dienst te treden. Op zekeren ochtend echter vernam ik dat er Engelschen te Zwartsluis geland waren, dat eenige honderd burgers derwaarts trekken moesten en - dat ik staanden voets van de partij zijn zoude, ik die noch montering had, noch in den wapenhandel geoefend was. Men ziet daaruit, welk eene verwarde directie bij die burgerijen plaats had, en hoe weinig zij dus in staat zouden geweest zijn, om zelfs aan een gering aantal geregeld krijgsvolk tegenstand te bieden.

[14] Deze omstandigheid was niet geschikt om mij mijn algemeenen weêrzin tegen het beschaafde Krijgswezen te doen afleggen en bovendien stond mijne vrouw binnen weinige dagen te bevallen, en mijne Schoonvader, naast wien wij woonden, was Kindsch, deszelfs oudste zoon, die anders zijne zaken waarnam, met de Zwolsche jagers naar Noord Holland getrokken. Ik had dus redenen genoeg van verschooning, om op dat tijdstip huis en woonplaats te verlaten. Deze vonden echter ter behoorlijker plaatse geen ingang en toen hielp onze Chirurgijn¹³⁸ uit, door als Majoor der Schutterij, eene schriftelijke order aan mij ter hand te stellen, om mij naar het Bureau van den Overts Gelderman¹³⁹ (toen te Zwolle zijn hoofdkwartier hebbende als Kommandant van het Departement) te begeven *ten einde in het voeren der Hollandsche en Fransche correspondentie behulpzaam te zijn*.

Hierdoor was ik van dat gemaal ontslagen, werd in het eerst aan dat Bureau in de daad aan 't werk gezet, doch was spoedig goede vrienden met den Overste en zijne Adjudanten en kwam er toen nog maar dagelijks eenige uren praten, daar er eigenlijk weinig werk was, waarbij mijne hulp noodig was.

Eindelijk alle Krijgsrumoer weder over zijnde werd er een Nationaal Dankfeest gevierd, waarbij ik,

¹³⁴ Op 10 september veroverden de Engelsen - de Russen waren in aantocht - Alkmaar en Hoorn.

¹³⁵ Door de gedurige regen leden de manschappen aan koorts en uitputting (Schama, *Liberators*, 396).

¹³⁶ Op 19 september 1799 werden de inmiddels gearriveerde Russen bij Bergen teruggedreven, en op 6 oktober werden Alkmaar en Hoorn heroverd (Schama, *Liberators*, 389-396).

¹³⁷ Op 18 oktober 1799 werd de capitulatie getekend (Schama, *Liberators*, 396).

¹³⁸ Mogelijk F.A. Nilant, een van de stadsartsen van Zwolle (Jansen, 'Toezicht', 84).

¹³⁹ Mr. Arnoldus Gelderman, in 1795 een van de gekozen representanten te Zwolle (Elberts, *Wandelingen*, 163).

op verzoek van 't Stedelijk Bestuur, in de Groote Kerk eene Redevoering hield. (2. dezelve bij mijne Redevv.)¹⁴⁰

Om dezen tijd nam ik, met eenige andere jonge lieden, deel aan het oprigten der Maatsch[appij] Tot Nut van 't Algemeen¹⁴¹, dat zich echter spoedig weder van de Moeder Maatschappij afscheidde, om dat die vereeniging een goed deel onzer inkomsten verslond, zonder ons veel nut aan te brengen.

Wij bleven dus op ons zelf als Zwolsche Maats[chappij] T[ot] N[ut] van 't Alg[emeen] bestaan¹⁴², en ik was geen harer minst werkzame leden tot verbetering van het Onderwijs, doelmatiger ondersteuning van behoeftigen en verlichting van den gemeenen man, en voorts werden er redevoeringen en Verhandelingen gehouden.

Zulk eene inrigting was te Zwolle hoog noodig, want de Wetenschap was er in geene achting, vadzigheid vooral onder de hoogere Standen vrij algemeen, en geenerlei zucht voor het algemeene Welzijn. Men was regtzinnig gereformeerd en leidde voorts een lui lekker leven.

Daarom was dan ook de deelneming in dat Genootschap verscheiden jaren lang niet groot en de bijstand van 't Stedelijk Bestuur nog geringer, zoo dat wij wel, door voorbeelden goed zaad strooiden voor de toekomst, maar voor het tegenwoordige aan onze goede instellingen niet de noodige uitbreiding geven konden.

In het jaar 1800 in Febr[uari] was ons Kindje dat in September te voren geboren was, wederom gestorven en dit gemis kan ons geenszins vergoed worden door de ruimer levenswijze, *waartoe mijn Handel mij voortdurend in staat stelde*. Eenige maanden later kwamen Wenckebach, en mijne zuster met welke hij nu getrouwd was, ons in het doortrekken een bezoek geven. Dit beantwoordden wij in den zomer, en sedert zijn er weinig jaren verlopen waarin zich niet ons beider huisgezinnen bij hen of bij ons weken en somtijds langer vereenigd zagen. Ook Dassewael, die in dat jaar Weduwnaar geworden was, sloot zich naauw aan ons aan.¹⁴³

In Mei 1801 stierf mijn Schoonvader, en deszelfs vermogen ging in Vijf deelen. Bij die deeling liet ik mij deszelfs buitenplaats¹⁴⁴, twee huizen en nog meer andere vaste goedern toekennen, wier waarde zoo veel bedroeg als het volle 1/5 van dien boedel. Ik had zelf wel ook een Sommetje opgegaârd, doch het dubbel daarvan ging ik nu vertimmeren en aan de nieuw verkregen Buitenplaats te koste leggen, zoo dat er tot het drijven van mijnen Handel, die mij den Kost gaf, niet slechts geene eigene gelden overig bleven, maar nog een deel den door mij opgenomen gelden aan denzelven onttrokken werd.

Tot deze onvoorzigtigheid kwam ik, door dien ik tot hiertoe zoo gemakkelijk en goedkoop had

¹⁴⁰ Op 19 december 1799 werden de Zwolse Bataven uitgenodigd voor de viering van een Nationaal Feest. Om tien uur hield Serrurier een plechtige toespraak in de Grote Kerk, voorafgegaan en gevolgd door orgelmuziek en door muziek van muzikanten. Hij begon zijn toespraak met: 'Zullen wij een Vreugdeveest vieren, Bataven! Zullen wij lof toezwajen hun die lof verdienen - hun danken, die het vaderland verdedigd en gered hebben' (Streng, *Het is thans zeer briljant*, 100; HCO, PA 1151).

¹⁴¹ Op 4 juni 1799 werd in de Nieuwe Concertzaal de oprichtingsvergadering van 't Departement Zwolle der Bataafsche Maatschappij tot Nut van 't Algemeen gehouden, Serrurier werd tot voorzitter gekozen (Streng, *Het is thans zeer briljant*, 49).

¹⁴² Het 'Zwolsche Nutje' leidde tien jaar lang een zelfstandig bestaan (Streng, *Het is thans zeer briljant*, 50).

¹⁴³ Dassevael en Wenckebach vormden een hecht duo. Dassevael zorgde waarschijnlijk voor de benoeming van Wenckebach tot secretaris van agent Van der Palm, op 31 mei 1800 (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 225, 228).

¹⁴⁴ Het Roode Huis, ten oosten van Zwolle. Dichtbij de Boerendans in de Watersteeg (Vernooij, 'Jacob Frederik Serrurier', 6; Elberts, *Wandelingen*, 69).

kunnen gelden te leen krijgen (N[ota] B[ene] onder borgtogt van mijnen Schoonvader, die een rijk man heette) doordien ik tot hiertoe zoo veel voorspoed gehad en zoo gemakkelijk goed geld verdiend had en eindelijk doordien wij geene Kinderen meer in leven hadden, en wij reeds de hoop daarop begonnen op te geven: dit laatste vooral maakte mij vrij onverschillig voor het geld en ik wilde het nu ook genieten, en aan mijne oude liefhebberij voor landleven en land bedrijf bot vieren.

Ik ging dan nu het Roode Huis geheel naar mijn smaak aanleggen; in plaats van het oude bouwvallige en bekrompene kwam er een nieuws, ruim en gemakkelijk huis; de oude boomen moesten meest vallen en een deel weiland tot moestuin, boschjes en vijver gebruikt worden: ook stallen schuren en hooibergen werden goed ingerigt, zoo dat het in de daad in allen opzichte eene zeer liefelijke woning werd. Het oogmerk was dan ook, om buiten te wonen, maar in de Stad bij mijn Kantoor en Stal, toch ook nog eenige kamers te hebben, om er 's winters des noods over nacht te kunnen blijven: zoo veel ruimte kon ik van het ééne huis afnemen en dan de beide huizen verkoopen: dat ik echter te vergeefs beproefde. Ik moest ze dus verhuren na dat ik de Stad metterwoon verlaten had, althans het ééne waarvan ik een Stuk had afgenomen, want het ander raakte ik toch nog spoedig, hoewel met Kunst en vliegwerk kwijt, zonder geld daaraan te verliezen.

In 1801 werd ik door het uitvoerend Bewind tot één [van] den 8 Schoolopzieners benoemd (uit elk Dep[artemen]t één) die aan den Agent van opvoeding *van der Palm*, wiens Sekretaris *Wenckebach* was, in het maken van Verordeningen voor het Openbaar Onderwijs moesten behulpzaam zijn.¹⁴⁵ Wij gingen dus naar den Haag, vergezeld van H.D. Guyot¹⁴⁶ uit Groningen, die mede tot de 8 behoorde; den eersten dag tot Utrecht. Van daar 's volgenden daags tot alphen gekomen, kwamen ons [de] *Wenckebachs* hier opwachten, niet slechts met hun Kindje maar ook met zwager Bechtel en Vrouw en Kind, wier aanwezen in Holland ons niet bekend was geweest. Dit was dus eene groote verrassing. In den Haag werd nu 's ochtends Schoolraad [15] gehouden¹⁴⁷, en daarop volgden dag aan dag allerlei pretpartijtje[s], waaraan ook mijn vriend *Besier*¹⁴⁸ lid, en *Dassewael* Sekretaris van het Uitvoerend Bewind deelnamen.

De laats[t]e thans Weduwnaar met 4 jonge Kinderen zijnde, namen wij het oudste, een meisje van ruim 3 jaren, met ons, en hebben haar 3 jaren lang, tot dat vader hertrouwde, in huis gehad, zoo dat deze ons dan toen ook nog al drok kwam bezoeken.

De Departementale Schoolbesturen waren nu georganiseerd, en ik werd in 1802 door dat [departement] van den Ouden IJssel, waarvan ik lid was, naar den Haag afgevaardigd, alwaar wederom bij den Agent eene Algemeene Vergadering werd gehouden¹⁴⁹: dit was dus al weder een reisje van vermaak

¹⁴⁵ In 1800 had Serrurier samen met Assuerus Doyer en Jan ter Pelkwijk de Zwolse Nutsschool opgericht. Toen in 1801 het onderwijs voor het eerst landelijk werd geregeld, stelde men het Instituut van de schoolopzieners in. Het land werd verdeeld in acht departementen, en in ieder departement waren twee tot zes schooldistricten. Elk schooldistrict had een schoolopziener die verantwoordelijk was voor de gang van zaken met betrekking tot het schoolwezen en het onderwijzend personeel. De schoolopzieners van een departement vormden samen het Departementaal Schoolbestuur; zij kwamen vier keer per jaar bijeen om te vergaderen over schikkingen, waarnemingen en over het examineren van aspirant-onderwijzers. Elk Departementaal Schoolbestuur vaardigde een persoon af naar de jaarlijkse algemene vergadering in Den Haag: de 'Vergadering van het Opper Schoolbestuur' (Streng, *Het is thans zeer briljant*, 24; Boels, *Binnenlandse Zaken*, 230).

¹⁴⁶ Henri Daniël Guyot (1753-1828). Waals predikant, schoolopziener en stichter van het doofstommen-instituut te Groningen.

¹⁴⁷ Op 16 juli 1801 vergaderden de schoolopzieners bij Van der Palm thuis. Deze constateerde dat het met het onderwijs droevig was gesteld (Hartog, *De patriotten*, 44).

¹⁴⁸ Augustinus Gerard Besier (1756-1829). Advocaat en lid van het Uitvoerend Bewind.

¹⁴⁹ Op 15 april 1802 diende Serrurier een ontwerp-wet in, ter verbetering en vernieuwing van het onderwijs. Hij wilde de schoolopzieners meer, en de politiek minder invloed geven, maar de Raad van Binnenlandse Zaken hield vast aan de gedachte dat het openbaar onderwijs een aangelegenheid voor de overheid was (Dodde, *Het rijks-schooltoezicht*, 32-35).

tevens, en wel kosteloos. Voorts was ik in dat jaar op het Roode Huis druk aan het werk en in Mei 1803 trokken wij met den woon derwaarts.

Ik was thans hoe langer hoe meer in den Effektenhandel geraakt en ongelukkig ook in den Windhandel die toen zeer in zwang was¹⁵⁰, en van welks gevaren ik geen denkbeeld had.

Gedurende de korten vrede van Amiens¹⁵¹ waren al onze Fondsen allengs zeer gerezen, en ik begaf mij tot die hooge prijzen in uitgebreide Speculatie, in het denkbeeld dat die vrede zoude aanhouden. En ziet, juist op den dag waarop wij het Roode Huis betrokken krijg ik brieven van Amsterdam, met de tijding dat het weêr oorlog was en dat dienvolgens alle fondsen aanmerkelijk gedaald waren.

Dit had voor mij veel van een zwaren donderslag want wanneer ik tot die prijzen de door mij op tijd gekochte partijen realiseren moest, behield ik van mijn geheele vermogen geen penning over; ja wat meer is, ik kon het niet eens daarmee stoppen, en stak diep in de Schulden.

Met die brieven in de hand liep ik dan voor de eerste reis in mijn nieuwen moestuin rond, waar ik door niemand konde gezien worden: want de eenzaamheid was nu behoefte voor mij, die zich der verplettering nabij zag. Mijne vrouw was nu weder sedert verscheiden maanden zwanger: hoe ongemeen mij dit verheugd had, thans vermeederde het de zwaarte van mijn lot. Den geheelen dag over liet ik mij niets van het geheim ontvallen, maar 's avonds laat kon ik haar niet laten inslapen, zonder haar te ontdekken dat wij alles verloren hadden en mij te beschuldigen, dat ik haar, die genoegzaam bemiddeld geweest was, door onvoorzigtigheid van alles beroofd had.

Moest ook haar deze ontdekking smarten, iets dat naar [ver]wijt geleeke kwam niet bij haar op, daar wij onze belangen nimmer van elkander afgescheiden hadden en zij mogt het ook in 't vervolg nimmer hooren, wanneer ik het mij verweet haar in dien toestand gebragt te hebben.

En hiermede was dan ook aan de droefheid de tol betaald, en de volgende ochtend vond mij wel ernstig peinzend en rekenend, maar zonder iets dat naar wanhoop geleeke. Ik had moed en krachten: hoe donker het vooruitzicht was, ontveinsde ik mij geenszins, maar ik bleef bij die beschouwing niet stil staan om dat mij zulks tot niets leiden zoude: ik zal doen al wat ik maar kan, dacht ik, en heb ik maar tijd van leven, dan zal ik er ook wel komen: het eerste heb ik trouw gedaan en het laatste is eindelijk gebeurd, langs wegen en door middelen, die zich toen met geene mogelijkheid lieten vooruitzien.

Mijn vader was in het vorige jaar overleden, en mijne moeder kwam ons nu met haren broeder en mijne jongste zuster met haar Kindje bezoeken. Hoe prettig zou het voor mij geweest zijn, haar op mijn buitengoed te mogen onthalen: thans was dit zoet al te veel met bitter gemengd. Haar iets van mijnen toestand te ontdekken, kwam in geen aanmerking, maar ik kon mij toch niet aan haar vertoonen zooals zij mij gezien zouden hebben, had ik de handen nog ruim gehad.

Ook Wenckebach en Dassewael kwamen gelijktijdig bij ons hunnen intrek nemen. Aan hen beiden kon en moest ik mij geheel mededeelen. Beiden beloofden mij te zullen helpen zoo veel zij konden, en - zij hebben het trouw gedaan.

Voor mijnen zwager ten Cate, Koopman te Zwolle, had ik ook geene financiële geheimen, doch van dien kon ik thans geene hulp verwachten, daar hij even zeer in de Effekten gespeculeerd had als ik, en dus met mij gelijktijdig in verlegenheid geraakte, hoe zeer in een minderen graad.

¹⁵⁰ De beurs reageerde zeer wisselvallig op de instabiele internationale en nationale politieke en economische ontwikkelingen. De tegenstelling tussen kooplieden-ondernemers onderling liep uit op allerlei financiële malversaties zoals de windhandel in aandelen.

¹⁵¹ Op 27 maart 1803 sloten Frankrijk, Spanje en de Republiek de Vrede van Amiens met Engeland. Datzelfde jaar brak de oorlog tussen Engeland en Frankrijk opnieuw uit.

Voorts had ik er groot belang bij, dat niemand dan vertrouwde vrienden het allerminste van mijnen toestand konden gissen, en dit heb ik vele jaren achtereen, en bijkans zoo lang het noodig was, in de daad bewerkt.

Terwijl ik dus zorgde om vooreerst aan de door mij aangegane verbintenissen te voldoen, zocht ik ook naar goeden raad, om mijnen toestand juist te beoordeelen en dien na mijn ontwerp voor de toekomst te maken. Ik hoopte dien te zullen vinden bij v.H.¹⁵² een scherpzinnig man, zoo ik het daarvoor hield, in geldzaken en koopmansbedrijf en ik maakte daarom ook geene zwaarigheid, om hem van alles opening te geven en eene Balans voor hem op te maken.

Hierop ontving ik van hem een antwoord, dat mij zeer slecht voldeed: ik zou immers wel Huwelijksvoorwaarden hebben en moest dan nu in de allereerste plaats zorgen, dat het vermogen mijner Vrouw van mijnen eigenen boedel afgescheiden bleef; er moest dienvolgens ook spoedig ik weet niet meer welke notariële Akte worden opgesteld, waarvan hij Model zond; niemand mijner vrienden moest mij geld geven, zoo lang niet stellig bleek, dat mijne positie houbaar was en het was *beter doorgelopen dan doorgekropen* en, kon het niet anders zijn dan een bankroet verkiezelijker dan doorwurmen.

Het eerste middel, om zijner vrouwen geld als het zijne te gebruiken, en liep het slecht, hetzelfde op grond van Huwelijksvoorwaarden in veiligheid te brengen, hield ik voor een Schurkenstreek; een *eerlijk* bankroet alleen kon dus bij mij in aanmerking komen, doch ook dit stuitte mij te veel, denkende ik: eer verloren alles verloren! Ik wilde er mij weder boven op werken, en dat kon ik niet naar mijne wijze van zien en gevoelen, wanneer ik niet iedereen vrij onder de oogen kon zien. Ik moest dus voor het oog der wereld blijven die ik was; maar hoe dat nu best aan te leggen, dit wenschte ik te weten, en juist daar omtrent bleef v.H. mij den raad schuldig, en mijne vrienden wisten daar niet van af.

De Stelling dat mijne vrienden mij geen geld geven moesten zoo lang het niet bleek, dat mijne positie houbaar was, is mij van achteren eerst regt verstaanbaar geworden en gantsch niet onjuist voorgekomen; doch dan had zij mij anders moeten voorgedragen en niet met een middel in fraudem Creditorum in verband gebracht worden.

Daar er voorts van den kant van v.H. niets bijgevoegd wierd, hetgeen kon doen denken, dat hij mij van dienst zijn wilden, gaf ik hem te kennen, dat ik zulk eene hulp niet begeerde want dat die erger dan de Kwaal was.

[16] Dassewael meende toen eenen anderen man gevonden te hebben, die mij zou kunnen en willen redden, dit was *Jacob Saportas*¹⁵³ die door het Gouvernement veel gebruikt wierd en zoo ik denken moest, over gelden van 't Gouvernement eenen tijd lang te mijnen behoefte zoude kunnen beschikken. Ik moest dan ook maar alles aan zulk een vermogend en welwillend man overlaten. Dit deed ik en werd bedrogen gelijk in de andere, niet zeer vele gevallen mijnes levens, waarin ik *blind geloofd* heb. Hij was zelf, zonder dat men het wist, de man die de groote partijen Effekten aan mij op tijd verkocht had, maakte zich bij deze gelegenheid met het geld mijner vrienden betaald, en had toen op zijne wijze beridderd hetgeen ik zelf veel beter en zinniger had kunnen beridderen.

Voornamelijk in zijne handen waren dus de Kapitalen overgegaan die ik voortaan aan Wenckebach en Dass[evael] en aan een Amsterdamsch huis schuldig was, welk laatste zulks, om aan een ander mijner vrienden genoeg te geven, had opgeschoten. Deze verandering van Crediteuren zoude ik denkelijk niet bewerkt hebben, zoo men niet, in plaats van mij zelven te laten handelen mij aan een derden had overgeleverd, op een oogenblik waarin ik al te *benard* was, om mij daartegen te durven verzetten.

¹⁵² Mogelijk de patriotse Maurits Cornelis van Hall (1768-1858). Procureur (Streng, *Het is thans zeer briljant*, 202).

¹⁵³ Jacob Saportas was collega en zakencompagnon van Isaäk Gogel, agent van Financiën (Schama, *Liberators*, 616).

Voor mijn gevoel toch, dat tegen het denkbeeld van bankroet in den gewonen zin, was opgekomen was het vooral niet minder stuitend, dat ik thans mijne beste vrienden van hun vermogen beroofd en mij zelven er niet eens door gered zag. Want hoe zou ik hen immer afbetalen, daar ik thans in 't geheel omstreeks f 90,000 schuldig was waarvan mijne bezittingen slechts de halve waarde uitmaakten!

Ja, in de daad, indien ik alles tot geld gemaakt en daarmee Schulden betaald had, zou er toch nog een te kort van 40 tot 50,000 bestaan hebben. En ik zou wel mijne vaste goederen tot geld hebben willen maken had ik een redelijk doel daarmee weten te bereiken.

Dan niets anders in 't verschiet hebbend begreep ik op het Roode Huis en aan 't boeren te moeten blijven, voor het oog der wereld een welgesteld grondbezitter te blijven, in de daad echter hoogstzuinig te leven, en voorts zien wat ik er bij verdienen konde.

Zo trad ik het jaar 1804 in, en waren de laatste maanden van 1803 geldelijk benaauwd geweest, er was ons van den anderen kant iets hoogaangenaams te beurt gevallen: wij hadden eenen zoon, en smaakten nu beiden weder een genoegen, dat ons eenige jaren lang ontbroken had. In 1805 volgde eene dochter en in 1807 nog eene. Mijn geldelijke toestand was toen nog niets gebeterd, en toch vermeerderden deze Kinderen geenszins mijne zorg; in tegendeel zij waren mij rijke vergoeding voor mijn rampen.

Mijn landbouw verbonden met Stalvoeding en bragt vrij wat bedrijvigheid aan. Wij hadden 2 Knechts en 2 Meiden, en dan nog gewoonlijk 5, 6 en meer daglooners in 't werk: voorts 3 paarden, 1 ezel en van 15 tot 20 Melkkoeijen, ook wel 6 tot 12 Mestkalvers te gelijk.

De geschriften van *Thaer*¹⁵⁴ en anderen, verbonden met datgene wat ik in mijne jeugd in Duitschland gezien had, hadden mij er op belust gemaakt om eene andere wijze van landbouwen te beproeven, dan hier in gebruik was. Ik moest dus zelf op alles een goed toezigt houden, en mij verzekeren dat zoo de uitslag van iets niet aan het oogmerk beantwoordde, zulks niet aan een verkeerden aanleg moest toegeschreven worden.

Wat mijne ondervinding van 12 jaren mij daaromtrent geleerd hebbe, behoort *hier* niet. Slechts dit moet ik er van zeggen, dat het in mijn tegenwoordigen toestand een slecht bedrijf voor mij was.

- 1) omdat er een Kapitaal in stak, dat ik aan anderen verrenten moest terwijl
- 2) ik zelf slechts geringe renten daarvan maken konde (althans jaren lang) al bleek het in de daad dat ik een beteren weg dan anderen had ingeslagen
- 3) om dat het mij vrij wat tijd kostte, waarin ik welligt meer geld had kunnen verdienen.

Dan ik had voor 't oogenblik geene andere Keuze. Wat ik deed wilde ik goed doen, en ik had dus vrij aanzienlijke uitgaven, waarvan ik mij eerst in de toekomst vrucht beloven mogt.

De ijzernegotie, waarin ik sedert een paar jaren *Hoboken*¹⁵⁵ tot Compagnon had genomen, en ze met deszelfs geld voerde, gaf niet veel winst, daar dat ik geene leveranties meer aan het Land had, die men mij door Chicanes had tegen gemaakt.

Aan Effekten - en anderen Handel op Speculaties kon ik uit gebrek aan fonds, en om dat ik niets meer wagen mogt, niet meer denken. Gelukkig deden mij dan in 1804 mijne vrienden eene groote leverantie van Steen, voor een Straatweg aan de hand, die geene uitschotten vereischte en mij goed voordeel aanbragt. Voorts kwam natuurlijk ook het vertalen voor boekverkoopers in aanmerking.

¹⁵⁴ Albrecht Thaer (1752-1828) publiceerde in 1811 een indeling op grond van textuurklassen (klei, leem, zand). Tot dan toe werkte men met een systeem dat gebaseerd was op geomorfologische criteria, agrarische opbrengst en geschiktheid voor bepaalde teelten.

¹⁵⁵ Mr. Pieter Hoboken (1766-1840). Zoon van Eusebius Jacobus Hoboken en Elisabeth ten Cate, een neef van Serrurier. Circa 1807 commissaris of ontvanger van de verponding; tot 1837 administrateur van 'S Rijks Schatkist in Overijssel (M.v.H., 'Van Hoboken', 98-105).

Ook daaromtrent geraakte ik spoedig klaar; want de boekverkooper Allart¹⁵⁶, die het meeste Kopijgeld dorst geven, kwam, door goede vrienden daartoe aangezet, mij van zelven opzoeken, waarvan de gevolgen waren dat er drie jaren achter een telkens een deel uit kwam, eerst het Fruitkundig Woordenboek¹⁵⁷ en toen de Boeren Goudmijn.

Doch daar het mij eigen was om zeer naauwkeurig te werken, en alles grondig te kennen eer ik het neder schreef, kwam er dikwijls weinig op het papier in vergelijking van den tijd dien ik tot onderzoek en berekening had moeten besteden: en al kreeg ik dus goed geld voor ieder blad, zoo moest ik in dat opzigt nog achter staan voor lieden die voor 3 à 5 gulden het blad schrijven of vertalen maar zulks dan ook maar curren-te calamo doen, en of het luk of raak is, ieder dag maar een goed deel papier volkladden.

Om er op mijne wijze f 1000 in 't jaar mede te verdienen, moest ik dus al vrij wat tijd en moeite besteden, meer dan ik gevoegelijk konde, en met mijnen aanleg bestaanbaar was. En wat was dan nog tot zulk een prijs f 1000 of f 800 voor iemand die 3, 4 maal zoo veel aan Renten te betalen had!

Ik liet het dan ook aan geen andere middelen ontbreken, en werkte reeds in 1803 aan eene Leefrentengenootschap, welks Directie mij jaarlijks eenige Duizenden zou hebben moeten opbrengen. Ik vond ook in 1804 in Amsterdam mannen van naam, die het ontwerp begunstigen wilden: doch toen alles kant en klaar was op de uitvoering na, liet men er mij meê zitten.

In 1805 gebeurde echter iets gunstigs. Schim[m]elp[enninck]¹⁵⁸ was nu Raadspensionaris geworden, en in den zomer van dat jaar kreeg ik van mijne Haagsche vrienden eensklaps het bericht dat zij hadden weten te bewerken dat ik tot lid van den Raad van Finantie in Overijssel zou benoemd worden, gelijk ook werkelijk plaats had. Dit gaf 's jaars f 2500 waarvoor ik niets anders te doen had, dan 4 à 5 maal 's weeks naar de Stad te gaan en eenige uren lang de vergadering bij te wonen.

Dit was tevens een der aanzienlijkste posten in de Provincie, en bevorderde dus ook het Krediet.

[17] Die nu maar niet zulk een blok aan 't been gehad! Drie jaren vroeger had ik met zulk een post een rijk man geweest; thans had ik er slechts den schijn van, werd door velen benijd en - was waarlijk in het finantieel alles behalve benijdenswaardig.¹⁵⁹

De 3 à 400 gulden die ik er als Schoolopziener bij had, gunde men mij dan ook niet. Een baron, lid van 't Departementaal Bestuur, werd op mij afgezonden (zoo als ik naderhand begreep) om mij te beduiden, dat nu ik zulk eene aanzienlijke plaats bekleedde, het beneden mijne waardigheid was, om langer Schoolopziener te blijven. Ik zeide hem, over de waardigheid geheel verschillende denkbeelden te hebben, en de man gaf het ook gaauw op. Maar eenen tijd lang daarna ontwaarde ik, dat het Depart[ementaal] Bestuur zich officieel daarover aan den Raadspensionaris gewend, en mij aangeklaagd had, dat ik twee posten te gelijk wilde houden; doch waarop deze aan de Heeren had geantwoord, dat het Schoolopz[ieners] tractament slechts als defroyement konde aangemerkt worden en dus geenszins tot die tractamenten behoorde, die niet gelijktijdig mogten genoten worden.

Naauwelijks was ik een jaar lang in dien post toen er reeds op den Raadpens[ionaris] een Koning¹⁶⁰

¹⁵⁶ De uitgever Johannes Allart (1754-1816).

¹⁵⁷ Het Fruitkundig Woordenboek van J.C. Christ, in twee delen (*Zwolsche Courant*, 29 april 1807).

¹⁵⁸ Rutger Jan Schimmelpenninck (1761-1825) werd door keizer Napoleon tot raadspensionaris van de Republiek benoemd.

¹⁵⁹ Op 9 maart 1805 plaatste Serrurier een advertentie waarin hij een koetshuis en stal, een pakhuis, een looiers werkhuis met kuipen, en twee woonhuizen te koop aanbood (*Zwolsche Courant*, 9 maart 1805).

¹⁶⁰ Lodewijk Napoleon Bonaparte werd door zijn broer keizer Napoleon tot koning van Holland benoemd.

volgde, en wij de aanschrijving kregen, om ook uit ons midden eene deputatie naar den Haag te zenden,¹⁶¹ om den eed af te leggen. Als een goed Republikein stuitte mij het denkbeeld van een Hollandschen Koning nog zeer tegen de borst: ik toonde zulks bij de lezing van dat Stuk; ook de andere leden namen voor een oogenblik die houding aan, doch hoe weinig de President en de Sekretaris (beide als Republikeinen te boek staande) zulks meenden, werd mij na eenige oogenblikken duidelijk, daar het bleek dat zij reeds afspraak gemaakt hadden dat zij die Kommissie volbrengen zouden.

Ik werd er van toen af als met den neus op gestoten dat het ten allen tijde aan de hoofden der beide Partijen hier te lande om niets anders was te doen geweest dan om eigen gezag, het zij door den Stadhouder, het zij tegen hem.

In 't begin van 1807 vernam men dat er Departementale Besturen en Raden van Finantien stonden opgelost, en door een Kollegie van Landdrost en Assessoren vervangen te worden. Toen ik aan mijne vrienden in den Haag mijne hoop te kennen gaf, om eenen gelijksoortigen post te behouden, liet de Min[ister] v[an] Binnen[andse] zaken¹⁶², toen men er hem over sprak, zich ontvallen, dat ik dan maar eens over moest komen, op dat de Koning mij kende, wanneer over personen gesproken wierd.

Dit deed ik en ging naar de Audientie, waar de Min[ister] v[an] Finantien¹⁶³, tot wiens Dep[artement] ik behoorde, mij presenteren zoude. Men stond daar in een grooten Kring. De Koning kwam binnen en begon zoo, dat ik berekenen konde meê van de allerlaatsten aan de beurt te zullen komen. En toen ik lang genoeg gewacht had, en dacht dat binnen eenige minuten mijne beurt komen zoude, maakte de Koning eene buiging tegen degenen die nog overschoten, keerde zich om en vertrok.

En daarom was ik van Zwolle naar den Haag gekomen! Toen ik aan Roëll, Min[ister] v[an] Binnel[andse] zaken mijne nood klaagde, antwoordde deze: men kon nu ten minste zeggen, *dat ik er geweest was*.

Weldra kwam nu de nieuwe verordening in het licht, waaruit bleek, dat ik, als niet in het Land geboren, in dat nieuwe Kollegie niet konde benoemd worden. Een slecht vooruitzicht! Wij hadden zelfs voor ons aftreden, nog iemand voor te dragen als Inspecteur over de Turfbelasting een post van f 1800 (meen ik) en een mijner Collega's vroeg mij bij die gelegenheid, of ik dien niet begeerde, daar ik toch wel weten zou, dat ik in het nieuwe Kollegie geen zitting hebben konde? (iets dat hem kennelijk bolde, daar hij een Baron en de als President en Republikein hier voren vermeldde persoon was, die ook het eerst naar den Haag geweest was, en er niet aan twijfelde, of *hij* zou in 't Bestuur blijven) Doch ik gaf een stellig ontkennend antwoord, als kunnende er niet toe besluiten om mij zelven op die wijze te depossideren en in eenen ondergeschikten staat te doen verplaatsen. Het *advienne que voudra* won het dus bij mij boven de verzekering van f 1800 die ik zoo noodig had. Ook kwam er toch bij, dat de aard van dien turfpost mij zoo vies leek, en ik niet van de leer was, aan welke ik zoo velen toegedaan zie, van maar te nemen, te nemen, te nemen al wat los en vast is.

Ik was dus nog niet wel 2 jaren in mijn post geweest, toen de nieuwe Landdrost¹⁶⁴ met veel pracht door een Kommissaris des Konings werd geïnstalleerd, en ik met eenige anderen (waaronder ook de voormelde Baron) uitvielen. Bij den maaltijd, dien de nieuw[e] Landdrost te dier gelegenheid gaf, was ik zoo vrolijk als of ik nog zoo zeer op mijn gemak was. En dit was geene gemaaktheid, maar het was mij eigen om nooit te kniezen en alle genoegens die zich aan mij aanboden ongemengd te smaken. Waar ik maar iets tot verbetering van mijne toestand meende te kunnen doen, deed ik zulks, maar - met treuren was niets te

¹⁶¹ Lodewijk Napoleon had op 18 juni 1806 het paleis Huis ten Bosch te Den Haag betrokken.

¹⁶² Mr. Willem Frederik baron van Röell (1767-1835) was in 1807 minister van Binnenlandse Zaken. In de jaren 1808-1809 en 1815-1817 bekleedde hij deze functie nogmaals (NNBW IX, 871; Elias, *Een minister*).

¹⁶³ Isaäc Jan Alexander Gogel (1765-1821). Van 1805 tot 1809 minister van Financiën.

¹⁶⁴ Dirck Bentinck tot Diepenveen (1741-1813).

winnen, dit stond bij mij vast, en zelfs dan wanneer ik mij in de moeilijkste posities bevond, dacht ik slechts op middelen om het gevaar te ontgaan: en wanneer ik ook nog geen uitweg zag, trachtte ik mij toch op te beuren en greep elke gelegenheid aan, die mij zulks gemakkelijker maakte.

In gezelschap was ik dus altijd vrolijk, en met mijne redevoeringen in 't Nut van 't Algemeen, (waar het thans zeer brillant was, daar de Dames er ook kwamen) amuzeerde ik niet slechts mijne toehoorders, maar wat meer is, mij zelven in de eerste plaats. Ik had pret onder het opstellen, en vervolgens onder en na het uitspreken.

Deze mijne opgewektheid, zoo dra ik onder menschen was heeft er denkelijk veel toe bijgedragen, om het Publiek in het denkbeeld te houden, dat ik een man was, wien niets ontbrak. En waarlijk er ontbrak mij ook minder dan aan de meeste rijken: dit leerde ik nu later eerst regt inzien. Schatrijke menschen zag ik tobben en zich bij mij beklagen over verliezen, die eene kleinigheid waren bij de mijnen. Zij voelden er zich maar ongelukkig door en ik - was alles behalve ongelukkig: want het ontbrak mij aan geene werkzaamheid, ik was veel in de vrije lucht en mijne Kindertjes gaven mij onbedenklijk veel genoeg.

Met dat al wist ik zeer wel dat onder den lagchenden grond dien ik bewandelde een Vuur brandde, dat eenmaal uitbarsten moest, zoo het niet door krachtadige middelen gestuit wierd. En waar vandaan zulke middelen! Er deed zich één aan mijnen geest op, toen ik in dat jaar 1807 vernam, dat de Generaal Daendels¹⁶⁵ als Gouv[erneur] Generaal naar O[ost-]I[ndië] zou gaan. Dadelijk was mijn besluit genomen, en ik gaf aan mijne vrienden te kennen dat ik gereed was hem derwaarts te vergezellen, zoo hij er prijs op stelde en ik dus aannemelijke voorwaarden kon verkrijgen. Daendels kende mij, en ik verzocht een mijner vrienden hem als uit zich zelven daarover te spreken, want ik moest in mijn geheel blijven voor het geval dat er niet[s] van kwam.

Naar al wat ik van O[ost-]I[ndië] wist, had ik een afkeer van de existentie in dat land; het was eene algeheele zelfopoffering, dan waartoe ik mij verplicht achtte. Ik had ook mijne vrouw reeds daarop voorbereid, en mijnen Willem, toen in zijn vierde jaar, wilde ik medenemen.

Dan het zij Daendels niet aanbijten wilde, het zij dat mijn vriend er niet genoeg op werkte, [18] (want hoe zeer het behoud van hun Vermogen daarmede gemoeid was, stond het toch aan mijne vrienden niet aan) er kwam niets van.

In de eerste dagen van 1808 werd mij uit Haarlem een jonge *Knuth*¹⁶⁶ in de Kost aangeboden, die dan te Zwolle op het Latijnse School kon gaan: ik nam hem voor f 1500 's jaars en haalde hem spoedig af. Dat was ten minste weêr iets.

In den zomer van dat jaar kwam de Koning op het Loo. Mijn vriend Augier was er geweest [en] vertelde mij dat iedereen die wat hebben of houden wilde, derwaarts ging, en raadde mij zulks ook te doen en te zien of ik er iets van halen konde.

Doch die vergeefsche Haagsche reis lag mij nog dwars in den maag: ik had geenerlei bescherming of aanbeveling te verwachten, dus moest ik daar immers weêr ongeteld onder eene menigte personen staan, allen van beter conditie dan ik: ik wees dus de zaak, als nutteloos, van de hand.

Doch na dat mijn vriend weg was, begon ik er anders over te denken. Waarschijnlijk zou het wel eene vergeefsche reis zijn, dit stond vast, maar het was immers ook slechts op een dag heen en weêr en voor weinige guldens te doen: moest ik er dat niet voor over hebben en tegen een vergeefschen gang opzien? Ik besloot dus tot de reis.

Kort te voren was ik, die door mijne Boeren goudmijn nog al bekend was geworden, door de Hollandsche Maatsch[appij] van Wetenschappen te Haarlem¹⁶⁷ tot lid benoemd; hetgeen mij weinig

¹⁶⁵ Herman Willem Daendels (1762-1818).

¹⁶⁶ Niet nader getraceerd.

¹⁶⁷ De Hollandse Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem werd in 1752 opgericht ter bevordering van landbouw, ontginningen, zeevaart, techniek en natuurwetenschappen (Bierens de Haan, *Van Oeconomische Tak*, IX).

genoegen deed, om dat eerbewijzen zonder geldelijk voordeel mij thans maar niet vlijden. Bijna gelijktijdig was ik ook op voordragt der Kommissie van Landbouw in Overijssel, door den Koning tot derzelver medelid benoemd, hetgeen ik om voormelde reden in 1808, bij de oprigting dier Kommissie niet had willen wezen.

Ook thans werd ik gemelijk over deze ongebeerde benoeming, die mij wel arbeid maar geen loon beloofde.

Nu ik echter dan toch naar het Loo gaan wilde gaf mij die benoeming ten minste eenen aanloop bij den Koning, en ik stelde toen boven dien eene Soort van Rekest op dat ik meênam, waarin ik te kennen gaf wie ik was, wat ik geweest was, en wat ik ten nutte van het land meende te kunnen doen, met betrekking tot het groot aantal woeste gronden, die wij hier nog hadden.

Toen ging ik bij een mijner gewezene Collega's een gekleedden rok, hoed en degen lenen, zette mij 's volgenden ochtends met Knuth in mijn Kapwagen en wij reden naar het Loo. Reeds aan het Katerveer¹⁶⁸ vonden wij een aantal rijtuigjes met Zwolsche hooge en lage ambtenaren en anderen, die allen hetzelfde doel hadden.

Ter audientie gekomen, die vrij talrijk was, stond ik daar weder in dien grooten Kring; en al weder om die Haagsche reis denkende en om de waarschijnlijkheid, dat *deze* reis mij niets meer zoude helpen, en dat ik daar onder zoo veel getitelde menschen stond als eene Nul, was ik maar zeer slecht gemutst, denkende, het is een ondankbare arbeid, dien ik daar verrigt.

Eindelijk kwam de Koning ook bij mij, en ik begon met hem te zeggen dat hij mij dezer dagen tot lid der Kom[missie] v[an] Landbouw benoemd... Ja, viel hij in, is U dat niet aangenaam geweest? Aangenaam?, hervatte ik, het zou mij aangenamer geweest zijn in eene post gesteld te worden, zoo als ik er voorleden jaar verloren heb. Evenwel het vak van den Landbouw is thans mijne Liefhebberij en ik zou daarin misschien van nut kunnen zijn, en meteen haalde ik mijn Rekest voor den dag en verzocht dat hij er zijne aandacht op wilde vestigen.

Ik wist niet beter of ik had mij beleefd genoeg uitgedrukt jegens een Koning wiens gunst mij niet onverschillig zijn konde: hij moet echter mijnen toon veel vrijmoediger gevonden hebben, dan hij van anderen gewoon was, zoo als mij naderhand bleek. Hij zag dan zeer vriendelijk en zeide: Ik ken U wel en - ik zal U nader spreken.

Ik boog, en dacht dat wil zeggen: à l'honneur de Vous revoir! Na dat de Audientie ten einde was, ging ik op den Raad Sekretaris Appellius¹⁶⁹, eene Kennis van mij, af, en vroeg hem of die woorden: ik zal U nader spreken in den mond van een Koning iets beteekenden. Hij zeide het niet te weten en voegde er bij dat ik in den zaal nog wel wat zou kunnen wachten, of de Koning mij liet roepen. Daar wandelden nog veel menschen op en neêr en maakten praatjes, ik deed zulks ook; doch allengs ging de één na den ander heen, en met de laatsten vertrok ik toen ook, zeggende tot mij zelven: zet het uit Uw hoofd! dat hebben we al weêr gehad!

En in de daad zette ik het ook fix uit mijn hoofd, liet aanspannen en reed met Knuth naar Vaassen, waar wij in 't heengaan met meer anderen eten besteld hadden. Daar zaten wij in gezelschap van vele Zwollenaren vrolijk aan tafel, tot dat eindelijk allen weder de rijtuigen beklommen, en de trein¹⁷⁰ naar Zwolle, ik naar mijn Roode Huis terugkeerde, minder onvoldaan over mijne reis dan ik te voren gedacht had, want ik vond het toch niet kwaad, dat ik eens eenige woord met Z[ijne] M[ajesteit] gewisseld, en dien weg, om wat aan hem kwijt te raken, had leeren kennen: en voorts had ik in de daad een vrolijken dag gehad, en allerlei nieuws gezien en gehoord: doch vond ik het maar regt goed, dat ik den raad van Vriend Augier gevolgd was.

¹⁶⁸ Het veer over de IJssel, bij Zwolle.

¹⁶⁹ Jean Henri Appellius was van februari 1808 tot 25 mei 1809 secretaris Staatsraad (*450 jaar Raad van State Repertorium*, 207).

¹⁷⁰ De stoet.

Na verloop van een paar dagen, toen ik om dat geval naauwelijks meer dacht, zendt mij vriend D[assevael] uit Utrecht, waar toen de Residentie was¹⁷¹, het afschrift eener Koninkl[ijke] Decisie genomen op het Loo, den eigen dag dat ik er geweest was; sub No. 1 waarbij de Heer J.F.S[errurier] bevorens lid v[an] d[e] Raad van Finantien in Overijssel met eene particuliere Commissie bij den Koning belast wordt, en zich ten spoedigste bij Z[ijne] M[a]jesteit moet bevinden ten einde desz[elfs] nadere bevelen te vernemen zullende hij inmiddels een maandelijks Tractam[ent] van f 200 genieten.

Dat kwam regt onverwachts en bevestigde de stelling, dat men geen middel verwaarloozen moet om dat men - vreest dat het niet helpen zal.

De vriend D[assevael] die mij 't Stuk zond, was er nog meer over verwonderd dan ik, daar hij niets van de aanleiding daartoe wist.

Hierop volgde dan ook ras de officiële kennisgeving van dat Stuk door den Min[ister] v[an] Binnenl[andse] zaken, en zoo als, die er was, ging ik met mijn Knecht op een Chaisje naar het Loo rijden. Daar gekomen begaf ik mij naar Appellius, die mij vertelde dat eenigen tijd na de bewuste Audientie de Koning mij had willen laten roepen, doch dat ik nergens meer was te vinden geweest: dat hij hem toen gevraagd had wat ik bevorens geweest was en hoeveel Tractament ik gehad had, en toen had de Koning dat Besluit genomen: meer wist hij er niet van.

Ik gaf toen aan den Hofmaarschalk kennis van mijne Komst en vroeg Audientie bij den Koning. Spoedig antwoordde dezelve dat de Koning mij op zeker Uur verwachten zou, en dat ik [19] vervolgens bij hem Hofmaarschalk ten eten gewacht wierd. Dit was de tweede tafel: de Raad Sekretaris at - aan de Derde.

Bij den Koning gekomen, zeide deze mij dat ik het Finantieel Stelsel van Gogel¹⁷² volkomen kende, dat hij eene Kommissie benoemd had, om het zelve te herzien, en daarvan zou ik lid wezen. Ik antwoordde dat ik liever in het vak van den Landbouw zoude zijn in het werk gesteld worden: nu, dat zou vervolgens ook nog kunnen gebeuren, antwoordde hij, nu moest ik hem maar hierin te dienst zijn: waartoe ik mij dan natuurlijk bereidvaardig verklaarde; en zoo scheidden wij. Ik at toen met een mensch of 8, allen mij zoo onbekend als ik hun, aan de tafel, gepresideerd door *du Broc*¹⁷³ Groot-maarschalk van 't Paleis en ging van daar weêr naar huis.

Ik vernam vervolgens, dat de Koning, na de bewuste Audientie aan verschillende zijner Ministers en andere hem omringende personen gevraagd had, of zij mij kenden; neen, was het antwoord geweest tot dat hij aan den Min[ister] v[an] Justitie *van Maanen*¹⁷⁴ dezelfde vraag deed, die hem antwoordde, dat hij mij best kende, en dat ik een origineel wezen was. Ja waarlijk origineel, had de Koning toen lagchend gezegd, want hij heeft mij daar op eene publieke audientie verweten, dat ik hem zijn post had afgenomen. Hieruit heb ik dus moeten opmaken dat er in mijn toon, te dier gelegenheid, meer verwijtends of berispendes gelegen was, dan ik zelf wist: doch denkelijk was dat dan ook maar bij vergelijking met al de zoetsappige redenen, die hij van velen hoorde.

Hoe hij mij intussen toen reeds had kunnen zeggen, dat hij mij kende, en hoe hij aan een denkbeeld van mijne finantieel Kundigheden gekomen was, heb ik mij nimmer kunnen verklaren, hoe veel moeite ik mij ook daartoe gaf.

De Kommissie waarin ik nu zitting nam, en die in den Haag vergaderde, bestond uit M[eeste]r *Hendrik van Straalen*¹⁷⁵, President (onder Schimmelpenninck Min[ister] v[an] Binnenl[andse] zaken) en

¹⁷¹ In de winter van 1807/1808 verhuisde het hof naar Utrecht.

¹⁷² De belastingreorganisatie van Gogel aanvaardde het principe van directe belastingen naar draagkracht.

¹⁷³ Niet nader getraceerd.

¹⁷⁴ Cornelis Felix van Maanen (1769-1846). Advocaat en staatsman. Op zijn aandringen werden de Departementale Commissiën van Landbouw opgericht (NNBW IV, 1277-1279).

¹⁷⁵ Hendrik van Straalen (1751-1822), 'Oranje-Heintje' genoemd (Vernooij, 'Jacob Frederik Serrurier', 9; Boels, *Binnenlandse Zaken*, 380-382).

thans lid van 't Wetgevend Ligchaam) een Windmaker van het eerste soort, wiens groote kunst bestond in met vreemde veëren te pronken.

Den Staatsraad P.L. *van de Kastele*¹⁷⁶ een hooghartig Costumier en mijnen vriend A.G. *Besier*, te voren lid van het Staatsbewind, een schrander, doorkundig man, zonder eenige pretentien.

Van Straalen, die bij den Koning aanhoudend tegen het finantie Stelsel van Gogel uitgevaren, en denkelijk daardoor bewerkt had, dat hij tot Pres[ident] dier Kommissie benoemd was, erkende in de Kommissie volmondig, dat hij weinig met de bijzonderheden van dat Stelsel bekend was, maar in dit gebrek had hij op zijne wijze voorzien door nog tot lid dier Kommissie te doen benoemen M[eeste]r P.J. *de Bije*¹⁷⁷, Advokaat Fiscaal der Middelen te Utrecht, die dat Stelsel wel kennen moest, en dat voorts een geheel een hem ondergeschikt Wezen was: wel kundig, maar voorts van ouds mijne aversie en later die van de geheele wereld.

Deze man deed dus eigenlijk het werk in de Kommissie en stelde de verbeteringen in de verschillende Ordonnantien voor.¹⁷⁸ Ik voor mij wilde mij echter bij zulk eene formele revisie niet bepalen, maar alvorens te raadplegen over de wijze van heffen, van elke belasting, over de al of niet doelmatigheid en regtvaardigheid den belasting zelve oordeelen. Hierin werd ik door *Besier* ondersteund, doch de drie andere heeren waren doof aan dat oor, en wij hadden maar over den Vorm te raadplegen.

De Koninkl[ijke] Residentie was intusschen van Utrecht naar Amsterdam verplaatst¹⁷⁹, waar onze Kommissie vervolgens ook vergaderde. Ik vroeg van tijd tot tijd particuliere audientie bij den Koning, die mij altijd verleend werd, zoo dat ik nog al dikwijls onder vier oogen met hem gesproken heb.

Ik gaf hem dan al ras mijne bezwaren tegen dat geheele finantie Stelsel te kennen, als niet gegrond zijnde op het eenige goede beginsel "dat de ingezetenen betalen moesten naar dat zij betalen *konden*." Dit stemde hij gereedelijk toe en ik bragt hem ook meer en meer in het denkbeeld, dat er niets anders behoorde te bestaan dan ééne directe belasting, door de ingezetenen tot dat einde be-hoorlijk geclassificeerd, op te brengen.

De voordeelen van zulk een Stelsel, waardoor Holland een vrije markt wierd voor alle volken, door het vernietigen van uitg[aven] en ink[omsten] regten waardoor de nijverheid van alle banden ontslagen wierd, en het aantal ambtenaren op het kleinst mogelijke getal kon gebragt worden – waardoor bijgevolg de Perceptiekosten om Millioenen geringer wierden, duizende handen thans aan de nijverheid onttrokken, daaraan teruggegeven en de Sluikhandel¹⁸⁰ met alle deszelfs gevolgen de bodem wierd ingeslagen – die voordeelen erkende hij volkomen en waardeerde dezelve, maar hij twijfelde aan de mogelijkheid eener goede uitvoering.

Dat zou op eene proef aankomen, meende ik en die proef dacht ik hem te kunnen leveren. Hij nam mijnen voorslag aan, om hem eene klassificatie der ingezetenen van Zwolle te bezorgen en wilde mij tot dat einde zelfs een gezag verleen, dat ik afkeurde als vooreerst geheel onnoodig, zoo hij slechts bevel gaf, dat

¹⁷⁶ Pieter Leonard van de Kastele (1748-1810). Financieel en economisch specialist (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 368).

¹⁷⁷ Jhr. Mr. Pieter Jacob de Bye (1766-1836). Scherpzinnig jurist en staatsman (NNBW X, 166-167).

¹⁷⁸ De commissie-Van Stralen presenteerde in 1808 een rapport met voor ambtenaren allerakeligste voorstellen (ondermeer het samenvoegen van ministeries en de reductie van het ambtelijk apparaat tot het niveau van rond 1805), die evenwel niet werden uitgevoerd (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 75).

¹⁷⁹ Amsterdam had het stadhuis op de Dam aan Lodewijk Napoleon aangeboden, na het voor een half miljoen te hebben verbouwd. Op 20 april 1808 arriveerde het hof (Blom, *La France*, 139).

¹⁸⁰ Smokkel van Engelse goederen. Napoleon had in 1806 het voor Nederland zeer onvoordelige Continentale Stelsel ingesteld om zijn vijand Engeland af te sluiten van handelscontacten.

mij door het Departem[entaal] en Stedelijk Bestuur alle bescheiden wierden medegedeeld, die ik begeren zou.

Hij gaf mij de noodige qualificatie bij zijne Decisie van 12 April 1809 No. 3 waarin hij tevens mijne denkbeelden trachtte in woorden te brengen, het geen hem ook tamelijk wel gelukt is, doch althans in dien Vorm moeilijk met korthed en duidelijkheid was uit te drukken: doch ik kon het natuurlijk overvloedig verstaan en voor *mijne* instructie moest het dienen.

Ik liet mij vervolgens die Quotisatie geven waarna de ingezetenen van Zwolle in den jare 1808 hun gepresumeerd aandeel hadden moeten betalen in een Som van 2 Millioen, die men toen tot een bijzonder einde over het geheele Rijk had geheven.

Ik had dus de bouwstoffen reeds bewerkt voor mij, maar bewerkt op even bedrieglijke gronden als die van alle ove[r]ige belastingen. Deze bearbeidde ik dan nu op mijne wijze door de evenredigheid te zoeken waarin het inkomen der ingezetenen onderling bestond b[ij] v[oorbeeld] in de Klasse van *f* 100 stelde ik A. B. en C. om dat ik het daarvoor hield dat alle 3 met gelijk gemak en ongemak *f* 100 betalen konden, onverschillig of A. in een groot huis en B. slechts op kamers woonde; of B. zes dienstboden en C. er slechts twee hield; of de laatste 3 paarden op stal had, en de eerste te voet liep of huurrijtuig gebruikte enz[ovoorts] al te maal immers gronden, waar naar wel een Vreemdeling de menschen beoordeelt maar niet de man die hen van meer nabij kent.

[20] Na dat ik mijne Klassificatie volbragt had, zond ik ze aan den Koning in, doch zoo wel dit Werk als dat der Komissie waarvan ik lid was, had geenerlei gevolg, doordien de Koning het hoe langer hoe benaauwder kreeg van den kant van Napoleon, en de zelfstandigheid van het land meer en meer bedreigd wierd; een slecht tijdstip om over een nieuw finantieel Stelsel te raadplegen.

Ware het anders geweest, ik vertrouw dat het mij met hem gelukt zoude zijn, dit belangrijke Vraagstuk op te lossen; waaraan zich nog geen Vorst heeft durven wagen, om dat zoo velen er belang in stellen dat de zaak blijve zoo als zij is, en de rijken naar evenredigheid minder betalen dan de armeren. Ook hier ontbrak het buiten twijfel niet aan lieden, die ik in den weg stond, en die mij bij gelegenheid in de oogen des Konings trachtten te declineren.

Op zeker tijdstip merkte ik zoo iets van gemelijkheid, waarmede de Koning mij scheen aan te hooren. Zoo dra ik t'huis kwam schreef ik hem, dat er intrigues tegen mij bij hem schenen gebruikt te zijn, met welken opsporing ik mij bemoeijen konde noch wilde, maar dat het vast ging dat ik hem nooit naar eisch dienen konde zoo ik niet gelijk tot hiertoe zijn vertrouwen bezat en eene welwillendheid bleef genieten, zonder welke men met geen Vorst eenig land bezeilen kon. Weinig dagen daarna werd een zijner voorname Staatsdienaars uit het Kabinet verwijderd, en ik vond hem weder zoo vertrouwelijk als voorheen.

Voor mijne Finanties zoo wel als voor mijne reputatie was dan het jaar 1808 zeer voordeelig geweest. Lid der Komissie van Landbouw, der Holl[andse] Maatsch[appij] van Wetenschappen en eenige maanden daarna ook lid van het nieuwe Instituut. Voorts een tractament van *f* 2400 het geen door de reis en verblijfskosten, die ik op den voet van Staatsraad genoot, tot over de *f* 4000 beliep, daarbij *f* 1500 van Knuth en *f* 300 als Schoolopziener; dus omstreeks *f* 6000 bij mijne eenvoudige levenswijze, en zonder tot veel representatie genoodzaakt te zijn, dit was in de daad een buitenkansje, waarvan ik mij niets had kunnen laten droomen.

En met dat al kon het mij niet genezen: want de helft dier Som ging immers heen aan renten van opgenomen geld, en al kon ik van het overige ook *f* 1000 tot aflossing overhouden, dan werd er immers nog eene halve eeuw vereischt om mij schuldenvrij te maken. Het was en bleef dus eene regt blinkende ellende. Evenwel erkende ik dankbaar het goede dat mij te beurt viel en was slechts daarenboven nog altijd op een krachtig buitengewoon middel bedacht, waardoor ik van mijne groote zorg kon ontheven worden.

Doch terwijl de zaken zoo stonden, begon de positie van het land, gelijk gezegd is, hoe langer hoe bedenkelijker te worden en stond het te bezien of ik wel lang datgene behouden zoude, wat ik thans door 's Konings gunst genoot.

In 't begin van 1809 in Amsterdam bij Wenckebach logerende die in een klein huis op de Roozengracht woonde, en reeds zes Kinders had, en ziende dat mijne zuster met den eenigen jongen, die onder de zes was, het meest geschoren was, om dat die zich verveelde en de ruimte te gering voor hem was, stelde ik hun voor om hunnen Willem meê naar den mijnen te nemen, die slechts 6 weken ouder was, alzoo ik hem buiten eene veel aangenamer existentie bezorgen konde. Dit werd aangenomen, en zoo hebben de beide Willems vijf jaren met elkander geleefd, hetgeen zekerlijk voor beiden voordeelig was, daar ook onze Willem slechts twee zusjes had, waarvan het oudste in 1809 vier jaar oud overleed; Louise was 2 jaar jonger dan haar zusje, en vier jaar jonger dan de Willems.

Knuth was geen jongen, daar geen goed aan te doen was, maar hij was huisselijk niet lastig en is tot in 't begin van 1811 gebleven.

In het laatst van 1809 werd de oude Landdrost, *Bentinck tot Diepenheim*, die mijne vriend niet was, vervangen door den Drentschen Landdrost *P. Hofstede*¹⁸¹, die sedert lang bij den Koning wel aangeschreven stond.

Bij dezen kreeg ik spoedig een witten voet. In den zomer van 1810 kon het eindelijk de Koning niet langer houden, verliet dit land, wij werden in Frankrijk ingelijfd.¹⁸² Dit greefde mij in alle opzichte. Was mij het Koningschap voor jaren nog een stuitend iets geweest, Koning Louis had mij en de meerderheid der Hollanders met hetzelfde weten te verzoenen: ik achte en beminde hem. Daar ik ditzelfde ook bij Hofstede veronderstellen moest, die door hem zoo ongemeen begunstigd was, stuitte het mij ook van dien nu niet weinig, toen hij tegen mij zeide: Ach! zouden wij er nu veel slimmer aan wezen!

Dat de Landdrost toen wij eenmaal Fransch waren er op speculeerde om nu ook Prefekt te worden, dit waarlijk kon ik niet afkeuren, maar dat Koning Louis zoo dadelijk vergeten was, en 'S lands onafhankelijkheid bij hem voor niets geteld werd als *hij* maar in 't Bestuur bleef, dit hinderde mij zeer en - het had mij tegen zoo iemand meer op mijne hoede moeten doen zijn.

Hij gaf mij toen terstond te kennen, dat zoo hij Prefekt werd, hij mij als Sekretaris Generaal begeerde.¹⁸³ Dit kon mij niet dan hoogst gewenscht zijn, daar mijn vorig inkomen met het einde van 1810 grootendeels stond op te houden.

Aan Wenckbach en Dassewael, wier ambten nu ook vervielen, had men verteld dat het Griffierschap van een Vredegerigt in Amsterdam een der voordeeligste posten zou worden. Van Maanen, die Eerste President van 't Hof werd had hun dan ook zulke baantjes beloofd, en op hun verzoek had hij voor mij hetzelfde in Zwolle bestemd.

Met Februarij 1811 traden wij dan ook in deze Posten: doch de mijne was oneindig veel voordeeliger dan de hunne, alzoo er in Overijssel geene Notarissen bestaan hadden, en dienvolgens aan mij ook vooreerst het Notariaat wierd opgedragen over een Kanton, waarin 4 of 5 Notarissen komen moesten.¹⁸⁴

Ik had dienvolgens nu terstond weder een inkomen ruim zoo groot als het vorige: en toen ik dit bij den Prefekt Hofstede als eene zwaarigheid opgaf tegen zijn Sekretariaat, waaraan slechts 4000 franken verbonden waren, verzekerde hij mij, dat ik het door Leges tot 4000 gulden brengen zoude. Ik liet dan die zaak op haar beloop, daar mij die betrekking dan toch ook verkieselijker voorkwam dan het Notariaat, en ik ook aan Hofstede eenmaal mijn woord gegeven had.

Ik was dan nu Griffier en Notaris; verdiende als zoodanig goed geld en verrigte dan ook den daaraan

¹⁸¹ Petrus Hofstede. Van 1809 tot 1812 landdrost van Overijssel.

¹⁸² Op 9 juli 1810.

¹⁸³ Hofstede verlangde voor de *Zwolsche Courant*, nu *Gazette du Département des Bouches de l'Issel* een corrector die de Franse taal goed machtig was. De *Gazette* kwam twee keer per week uit en bevatte weinig meer dan officiële stukken (Elberts, *Wandelingen*, 25-26).

¹⁸⁴ Notarissen waren een in de Napoleontische tijd ingevoerde nieuwigheid. Voorheen werden notariële zaken door de stadssecretarissen afgehandeld.

verbondenen arbeid met lust en ijver tot dat in Mei of Junij van dat jaar *Moniteur*¹⁸⁵ mijne benoeming als Sekretaris Generaal vermeldde.

Nu dacht ik in eene aangename betrekking te komen, doch dat viel tegen toen ik Hofstede leerde kennen als iemand, die maar alles tot zich zelve en zijne belangen refereerde, en wien de mensch als mensch vrij onverschillig was.

[21] Meer zal ik er hier niet van zeggen, genoeg ik bevond mij wel dra niet zeer op mijn gemak, had vrij wat te haspelen met Fransche Generaals en Directeuren van verschillende Belastingen en Instellingen, die hier kwamen om in Overijssel alles in te rigten zoo als het aan de boorden van de Loire en Seine ingerigt was: ik moest hunne overdrevene pretenties tegengaan en dus al het vuile werk doen, terwijl de Heer Prefekt op maaltijden en Danspartijen verzocht, en hun, om zich goed Fransch te toonen aan zijn huis alle mogelijke familiariteiten liet heengaan.

In October 1811 kwam ook Napoleon te Zwolle. Een hoop voorbereidselen van allerlei aard, eindigende in eene publieke Audientie die weinig beteekende; want met eene enkele vraag aan mij, en het aanhooren der neederige aanspraak van den Prefekt, waarop niet veel meer dan een Knik volgde, was de Klucht voor ons voorbij.

In November moest de voordragt der Ontvangers van de directe middelen geschieden, ik zat met den Prefekt, de lijst in de hand waarop derzelven eventuele inkomsten begroot en de Personen gesteld waren, die men er wilde plaatsen: sommige nog oningevuld en daaronder Zwolle[r]kerspel, waarin ik woonde en ik had daar zoo mijne speculaties over, dat ik er dat ding wel wenschte bij te hebben, toen Hofstede mij eensklaps vroeg of mij dat Sekretariaat op den duur wel aanstond, en daar ik toch liefst buiten wilde blijven wonen, of mij dan zulk een Ontvangst niet beter vlijen zoude? ik moest mij daar maar eens op bedenken.

Dit zeide ik te zullen doen en na vervolgens mijn werk verrigt te hebben, trok ik naar buiten en schreef hem van daar reeds na verloop van een paar uren, dat ik eigenlijk geen tijd noodig had om mij op zijn voorstel te bedenken, maar dat ik het gereedelijk aannam.

Zoo had hij mij dien anders niet onaangenamen post weten tegen te maken.

Dit bleef natuurlijk vooreerst een geheim tot dat in Februarij 1812 die benoemingen van Parijs terugkwamen, en het bekend werd dat er van den Sekretaris Generaal een Ontvanger van Zwollerkerspel stond te worden.

Tot dat mijn Post zoude vervuld zijn, en zonder te weten wien Hofstede daarvoor in 't oog had, stelde ik eenen Gemagtigden tot dien Ontvangst aan, die denzelven gedurende het eerste jaar voor mij waarnam.

Tot hiertoe had ik legalisaties en dergelijken de Leges genoten, die mijn Tractament van 4000 franken volgens belofte van Hofstede hadden moeten verdubbelen. Thans kwamen eenige lieden het daarvoor betaalde terugvragen, en toen zulks geweigerd werd, ontving ik eenen brief van den Officier bij de Regtbank, die zulks eischte, al zoo de perceptie van alle leges onwettig was.

Ik vroeg den Prefekt, hoe in dezen te handelen en deze antwoordde: op de allergemakkelijkste wijze teruggeven al wat er gevraagd wordt! - En mij dus met een inkomen van 4000 franken te vrede houden? - ja, daar zat niet anders op. N[ota] B[ene] dit was reeds gebeurd, voor dat mij de verruiling van mijn post was voorgesteld.

Ik liet dus aan dezen en genen, die het kwamen eischen, het betaalde teruggeven en ging er met den Officier der Regtbank over spreken.

Gelukkig was deze Franschman iemand met wien ik altijd wel geweest was en een goed slag van een man. Van hem vernam ik nu dat hij tot vervolgingen jegens mij opgestookt was, doch dat hij daar niet aan doen zoude, zoo ik de menschen slechts klageloos stelde. Ik vernam toen dat te Amsterdam een Onderprefekt om dezelfde reden in hechtenis was genomen. De Heer Hofstede zelf wist mij te zeggen, hoe er bij groote Heeren in Gelderland op gevallen was, dat ik die leges dorst percipieren, en - hij had er geen woord met mij

¹⁸⁵ De krant *Den Moniteur*.

over gesproken, had mij aan criminele procedures blootgesteld, waarin ik geen het minste erg had en liet mij voor iets opdraaien dat oorspronkelijk zijn werk was.

Zou ik tot zulk eenen man in die betrekking willen blijven, toen hij zelf mij toonde dat hij geen belang meer in mij stelde?

Hij ging toen in Maart 1812, terwijl ik nog bleef fungeren, eene reis naar Parijs doen. In zijne afwezigheid werd de toenmalige Maire van Zwolle W.S. *van der Gronden*¹⁸⁶ tot zijn Opvolger benoemd en ik was nu Ontvanger op een inkomen van een paar duizend gulden: op eenigen bijslag was niet meer te hopen, nu ik eenmaal van 't laadje af was: de blikkering van eer en voordeel was over, en mijne toekomst zag er dus nu al vrij somber uit.

Alvorens nu die zwarte en wie weet hoe lange toekomst geheel en al in te treden, wilde ik mij toch nog het vermaak verschaffen van mijne moeder zusters en vaderstad nog eenmaal te aanschouwen, hetgeen ik nu voor 't laatst begreep te kunnen doen, daar ik, wanneer ik de Ontvangst eenmaal in persoon waarnam, mij voor geene maand meer zou kunnen verwijderen.

Zekerlijk waren daar een *f* 300 meê gemoeid voor mij die sedert lang geene vermijdelijke uitgaaf van *f* 3 veroorloofd had: doch mijn doel was immers zoo menschelijk en die *f* 300 waren nog geen percent van hetgeen mijne Crediteuren toch eenmaal aan mij te kort moesten komen. Dus sloeg ik er door, en trok met mijnen Willem, toen 9 jaren oud, naar Hanau. De reis beantwoordde dan ook aan mijne verwachting. Ook mijnen vriend *Leisler* vond ik toen nog; was te Windecken bij *Heijnemann* en *Lisi* die ik na hun trouwen nog niet gezien had, logeerde voor het eerst bij mijne moeder als weduwe, bij welke Oom *Dufay* inwoonde, bragt ook eenige dagen met *Lisi* in Frankfurt bij de *Neufvilles*¹⁸⁷ door.

Mijnen geldelijken toestand openbaarde ik aan niemand dan aan zuster Rachel, die zich met haren man en 5 Kinderen, helaas! in een gelijksoortigen toestand bevond: daar zaten wij beiden op eenen bank in de Fasanerie¹⁸⁸ elkander mede te deelen hoe zwart de toekomst voor ons beiden was, zonder redelijke hoop op beterschap. Des niet te min trachtte ik haar te bemoedigen om te dragen - wat nu eenmaal op ons lag.

Dit was het jaar van Napoleons schitterende veldtogt naar Rusland, welks hoofdstad reeds in zijne magt was. In Hanau zijnde vertelde men elkander intusschen onder de roos¹⁸⁹, dat zijn geluk aan het tanen was, en dat Moskau aan alle hoeken in den brand stond. Doch zwager *Glantzner* en zijne makkers, van welken ik zulks vernam, behoorde tot die lieden, die wel eens iets voor gebeurd hielden om dat zij het wenschten: en ik sloeg dus juist niet veel geloof aan zulk een vreemd berigt.

Nadat ik vier weken te Hanau stil was geweest, namen wij de terugreis aan, en na 6 weken afwezigheid belandden wij weder op het Roode Huis.

Had ik in de laatste jaren nog al veel van huis moeten zijn, thans had de aanleiding daartoe opgehouden, en ik had nu tijd om nog meer voor den Landbouw werkzaam te zijn, de beide Willems te onderwijzen en voor den boekverkooper Allart ook weder te arbeiden: intusschen waren [22] de tijdsomstandigheden ook voor den Hollandsche boekhandel zeer nadeelig, daar alles fransch zijn moest.

Met het begin van 1813 begon ik nu zelf den ontvangst waar te nemen; in eene Kamer op Vegterdam, vlak bij mijn buiten, vaceerde ik daartoe 5 of 6 ochtenden in ieder maand: en daar mij die post evenveel inkomen bezorgde als het Sekretariaat, had ik van dien kant zekerlijk veel bij den ruil gewonnen; ik behoefde er weinig arbeid voor te doen en was geen geplaagd man meer.

Voor den Prefekt *Hofstede* had zijn Parijssche togt een geheel ander gevolg, dan hij er zich van had

¹⁸⁶ Willen Steven van der Gronden (1757-1832). Advocaat.

¹⁸⁷ Niet nader getraceerd.

¹⁸⁸ Een fanzantentuin of -huis.

¹⁸⁹ Onder geheimhouding.

voorspeld hebben [kon]; want hij werd met 6000 franken op pensioen gesteld en *Hultman*¹⁹⁰ kwam in zijne plaats.

Had ik tot hiertoe voor het oog der wereld mijn Krediet zoo goed weten te houden, dat zelfs mijn vriend D[octo]r *Ramaer*¹⁹¹ er volstrekt geen erg in had, toen ik hem in 1810 de confidentie meende te moeten doen, en had *Hoboken*, die ook tot de huisvrienden behoorde, in 1812 nog geen gedachte op zoo iets, moest hem toen wel de zaak openleggen, daar hij een mijner voornaamste Crediteuren was, en ik hem niet meer gelijk te voren telkens zoo veel geld geven konde als hij begeeren mogt. De man had mij in allen opzichte veel verpligting, maar dat was vergeten, nu ik niet langer in betrekkingen stond, waarin hij mij kon noodig hebben; voorts was hij een sober verstand en een slecht rekenaar: en daar zijn onbegrenst vertrouwen in mij nu eensklaps in volslagen wantrouwen verkeerde, werd ik zeer met hem verlegen. Hij sprak van regtsmiddelen en ik antwoordde hem, dat hij buiten regtsmiddelen, die hem zelf prejudiceren zouden, daar ik hem dan niet langer enige preferentie boven anderen zoude geven al van mij krijgen konde, wat ik maar in staat was te geven.

En toen hij dit niet genoeg bevatte, raadde ik hem de zaak aan het oordeel van *Besier* te onderwerpen, wien hij zoo wel als ik voor een kundig en eerlijk man hielden: welke Schikking deze tot stand mogt brengen, zoude ik aannemen. Daar had hij ooren naar, en onder diens bemiddeling werd ook spoedig eene Schikking tot stand gebragt, waarbij onze betrekking en de wijze hoe die moest afloopen bepaald werd. Ik bleef des niet te min nog nu en dan bij *Hoboken* aan huis komen, maar kreeg allengs ook een giftigen vijand aan zijne vrouw¹⁹², om dat ik - hare beide dochters¹⁹³ van derzelver fortuin wilde afhouden, door derzelver huwelijk met *Scheidius*¹⁹⁴ en *Nehrkorn*¹⁹⁵ tegen te werken, alles uit eigenbaat en om dat ik hun het goede niet gunde.

Nu, zij zijn getrouwd, doch waren tien jaren later wederom bij de ouders t'huis, daar de eerste, met nalating van vele Schulden overleden was, en de tweede insgelijks den boël opgemaakt en toen zijne vrouw weggezonden had.¹⁹⁶

Na zulke Verwijten van den Kant eener gemeene Vrouw kon ik daar dan ook in 't geheel niet meer komen, en wat er dus verder te zeggen viel ging door briefjes.

Nu nog iets over mijne zielsgesteldheid in die jaren. Met het denkbeeld dat mijne positie op den duur niet houbaar was, was ik natuurlijk allengs gemeenzamer geworden vooral na dat met het vertrek van Koning Louis alle redelijke hoop op zulk eene buiten gewone hulp, als ik behoefde, vervlogen was. Werd mij nu en dan een Kapitaaltje opgezegd, dan trachtte ik het elders weder te krijgen: maar terwijl ik tot dit laatste niets onbeproefd liet, dacht ik er toch wel bij: Was 't niet maar beter dat het mislukte? want zoo ik mijn zin krijg, heb ik toch slechts eene noodelooze verlenging van ellende bewerkt!

Dat groots huis, dat ik bewoonde, die moestuin die een hovenier vereischte, en meer andere dingen

¹⁹⁰ Carel Gerard baron Hultman (1752-1820). Advocaat. In de jaren 1798 tot 1801 was hij ambtelijk hoofd van de secretarie, waar Dassevael als tweede man het werk deed. Van mei tot november 1813 was hij prefect van Overijssel (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 266).

¹⁹¹ Gerrard Anthony Ramaer (1770-1836). Studeerde aan de universiteit van Leiden; geneesheer te Zwolle (*NNBW VIII*, 1263).

¹⁹² Alida (Aaltjen) Bonkink (1765-1851).

¹⁹³ Elisabeth Susanna (1791- ?) en Gerridina Johanna van Hoboken (1793- ?) (HCO voormalig GAZ FA 018 (Nilant), *Geslacht van Hoboken*, z. inv. nr.).

¹⁹⁴ G.G.C. Scheidius (HCO voormalig GAZ FA 018 (Nilant), *Geslacht van Hoboken*, z. inv. nr.).

¹⁹⁵ C.F. Nehrkorn (? -1851) (HCO voormalig GAZ FA 018 (Nilant), *Geslacht van Hoboken*, z. inv. nr.).

¹⁹⁶ De ruzie tussen Gerridina en Nehrkorn is bijgelegd want Alida Bonkink woonde – als weduwe – bij haar dochter en schoonzoon (HCO voormalig GAZ FA 018 (Nilant), *Geslacht van Hoboken*, z. inv. nr.).

van dien aard veroorzaakten uitgaven, die ik gaarne vermijde had, maar die aan mijne tegenwoordige positie verbonden waren, en waarin ik geene verandering brengen konde, zoo lang ik in die positie bleef, en eigenaar heette, van huizen en buitenplaats.

Volgaarne had ik mij dan ook van al die eigendommen ontdaan, maar ik zag geen kans om er af te komen, dan door ze weg te werpen: en dit verdiende den naam niet van *middel*: het verwarde slechts in een oogenblik iets dat nu *allengs* verwarder werd: Ik had gewenscht mij van al dien omslag te ontdoen, en met de mijnen eenige Kamers te bewonen: daar zou ik van mijn tractament van p[*lus*] m[*inus*] f 2000 nog wel de helft hebben willen afstaan, en van de andere helft sober leven. Maar ik zag niet, hoe ik ook dat gedaan kreeg: Had ik toch liever, dacht ik wel eens, mijn Generaal Sekretariaat met eene Onderprefektuur in het binnenste van Frankrijk trachten te verruilen, en was er hier zoo maar uitgelopen, aan anderen de zorg overlatende om mijne goederen te verdeelen!

Doch daar had ik niet om gedacht toen het nog tijd was: ook waren tot zoo iets betrekkingen noodig, die ik niet had: er was bovendien iets strijdigs met mijne geaardheid. In één woord *ik wist er niets op*, en zoo dra zou ik geen uitweg meenen te ontdekken, of ik zou er mij van bedienen.

Het was toen voorts een tijd van vrij algemeene moedeloosheid. De tiereering der Effekten had vele fortuinen vernietigd: handel en nijverheid kwijnden. Zoo verliep allengs een gedeelte van het jaar 1813. Ik was begonnen Mangelwortels¹⁹⁷ te verbouwen: mijn zwager ten Cate was begonnen in zijne Suikerraffinaderij die te verwerken¹⁹⁸: wat daarvan zou gegroeid zijn, zoo het suikerriet nog jaren uitgebleven ware, wie weet het! Ik was nu eenmaal landbouwer, en die Mangelwortel had voor den Hollandschen landbouw een belangrijk iets kunnen worden, dat behalve den Suiker nog vrij wat voordeelen had opgeleverd.

Maar ziet! in den toestand van Europa scheen verandering te kunnen komen. Napoleon, die het zoo onbedenklijk verre gebragt had, had het gewone menschelijke zwak van zich niet kunnen matigen, en te vergeten dat hij zijn Rijk verzwakte door het boven mate te vergrooten, en dat hij, kwam het daarop aan, weinig steun konde vinden bij Bondgenooten, die hij aanhoudend lastig viel en te vernederen trachtte.

Had hij de Koningen van Pruisen, Napels, Holland, Saxen Beijeren Spanje en anderen in hunne landen vrij en onbelemmerd laten regeren hij had op hen allen kunnen rekenen en den grootsten invloed uitoefenen. Maar neen, hij zelf moest al die landen middelijk of onmiddelijk besturen, en zelfs aan den Keizer van Rusland kwam eindelijk de beurt.

En ook die dwaze onderneming gelukte hem aanvankelijk in schijn, daarbij bijkans de jongelingschap van het geheele overige Europa ter zijner beschikking onder de wapenen had. Maar terwijl hij zich dus doende zegevierend in Moscou bevond, scheelde het weinig of hij ware te Parijs onttroond geworden. Een officier had daar de gevangenis weten te ontsnappen, verteld dat Napoleon dood was, met behulp van eenige Soldaten, die het geloofd hadden den Prefekt gevangen genomen en ook den Kommandant van Parijs trachtten in zijne magt te krijgen. Dit laatste was *toevallig* mislukt, en - toen was de zaak ongedaan gebleven,

¹⁹⁷ Mangelwortels zijn voederbieten. Serrurier bedoelde waarschijnlijk beetwortels. Toen Napoleon de invoer van rietsuiker via Engeland verbood, ging men beetwortels telen. In 1798 was het Franz Karl Archard gelukt om een verbeterde werkwijze te vinden om bietsuiker te winnen (Bierens de Haan, *Van Oeconomische Tak*, 83).

¹⁹⁸ De zogenaamde suikerbakkerij, in de Sluring aan de waterkant vlakbij de Diezerpoort te Zwolle. In 1798 opgericht door Lucas Hendrik Coenraad Nilant (1761-1837) met Nicolaas Kantelaar, en Gerrit en Hendrik Willem ten Cate - zwagers van Serrurier - onder de firmanaam Ten Cate & Kantelaar. In 1807 trok Kantelaar zich terug, in 1820 bezat Nilant de raffinaderij samen met een zekere Besier, en na 1825 was Nilant de enige eigenaar. Nilant was getrouwd met Gerharda Judith van Hoboken, een dochter van Eusebius Jacobus van Hoboken en Elisabeth ten Cate (Elberts, *Wandelingen*, 129; Huijsmans, 'Nilant', 109-110).

die dan ook al zeer los en zonder veel plan en medewerking was ondernomen geworden.¹⁹⁹

[23] Intusschen bleek daaruit op eene treffende wijze dat hoe goed dat groote Frankrijk thans ook georganiseerd was, die geheele organisatie echter niets uitwerkte, wanneer de ziel afwezig was, die dat lighaam besturen moest. Want slechts waar Napoleon was, daar was de Regering des Lands, hij bepaalde te Moscou, zoo wel als te Weenen, te Berlijn en te Warschau wat er te Parijs, te Marseille en te Lyon geschieden moest: de teruggeblevene Ambtenaren die de voordragten doen moesten bleven dus nu weken en maanden lang zonder beslissing, en wanneer er op den afstand van vele honderd uren eens een Renbode of een pak papieren verongelukte, was het nog erger. Wat Minister kan ook roeping voelen om die duizende kleinigheden, welke al te maal de Keizerlijke beslissing behoeften, in plaats van naar de Tuilleries, naar het Hoofdkwartier te Moscou te zenden: liever laat men dat wachten tot dat de Keizer meer rust heeft en nabij is, en door deze zeer eigenaardige redenering intusschen laten allengs de meesten allengs de handen slapper hangen en alles wordt lam en gaat gebrekkig.

Daar kwam bij, dat bijkans al wat weerbaar was zich in het leger, en dus verre van huis bevond. Nu kon men wel zeggen, dat de Gendarmerie alleen genoegzaam was, om de Binnenlandsche rust en orde te handhaven: zoo als wij dat hier ook hebben leeren kennen. En in de daad met een 25 Gendarmes werd eene vrij groote Stad bedwongen: want waar zich maar een man in die montering liet zien, daar beving de Schrik allen die tegen de Wet handelden. Doch dit berustte slechts op de ondervinding die men had, dat die man door een honderdvoudig gezag gerugsteund en geholpen wierd, zoo men zich tegen hem verzette. Het Militair behoefde dus niet licht toe te schieten om dat men wist dat het er was, en men nu door ondervinding wist, dat er voor geen misdadiger eene veilige schuilplaats te vinden was. Dit kan zeer lang goed gaan, tot dat er eens iets buitengewoons gebeurt; dat er werkelijk tegenstand geboden wordt, en de gewone handhavers der rust daar wel aanwezig zijn, maar kennelijk zonder eenige ruggesteun. Nu is alles als een muur, welks Steenen zonder behulp van kalk goed in elkander sluiten: sla er een enkele steen uit, en alles kantelt en valt daar neêr.

Voorts was men van het voormelde geval in Parijs zelve natuurlijk weinig ontwaar geworden daar alles in een klein bestek had plaats gehad: men aan allerlei praatjes gewoon was die weinig geloof verdienden, en de meeste Parijzenaars dus eerst des volgenden daags uit de Couranten van het geval datgene vernamen wat men daarvan wilde laten uitlekken, nu men het gezag weêr meester was.

Dit denkbeeld, dat men in zijne hoofdstad zijn gezag door een ander kon doen vervangen, zonder dat eens de publieke rust gestoord wierd: en op welken lossen grond dus die Dynastie stond die hij zoo wel meende gevestigd te hebben²⁰⁰ moet Napoleon verbazend hebben geschokt: het gaf ook ruime stoffe tot denken, maar - de man was reeds te verre heen.

Daar alle Nieuwsbladen geheel en al in handen der Regering waren, vernamen wij ook van deze en dergelijke gebeurtenissen en van al het geen er in de Staatskunde betrekkingen en in de Krijgsbedrijven omging, bijkans nooit het ware en men werd dan ook dienaangaande hoe langer hoe onverschilliger.

Den terugtocht uit Rusland hadden wij zekerlijk vernomen, om dat die niet te verbergen was²⁰¹, maar even spoedig als Napoleon terug was, zagen wij hem ook nieuwe legers op de been brengen, met welke hij in het volgend jaar 1813 reeds weêr vroegtijdig in het oosten van Duitschland stond, ondersteund door de nieuwe ligtingen zijner bondgenooten.²⁰²

In dien zomer ontmoette ik te Amsterdam eens op straat den Generaal Kraijenhoff, die mij zeide: nu

¹⁹⁹ Het bericht van een samenzwering in Parijs verontrustte Napoleon zo zeer, dat hij zijn leger in de steek liet en naar Parijs terugkeerde.

²⁰⁰ Napoleon had uit zijn tweede huwelijk een zoon, het in 1811 geboren 'Arendsjong' Napoleon II.

²⁰¹ Op 21 december 1812 werd het nieuws te Amsterdam bekend.

²⁰² 15.000 jonge mannen moesten het leger in. In Nederland werden 435 man geronseld, dit keer ook uit de hogere kringen terwijl het niet meer mogelijk was - tegen betaling - een vervanger te sturen (Homan, *Nederland*, 150).

loopt het met Napoleon ten einde!²⁰³ Dat had ik uit de Couranten nog zoo niet kunnen opmaken: en evenwel zulk een man kon zoo iets niet zonder goede redenen zeggen.

Allengs zag men nu ook de verschillende legers meer en meer tegen elkander aanrukken, daar de staatkundige onderhandelingen mislukten; de Slag van Leipzig had plaats²⁰⁴ en kort daarna de slag bij Hanau, de laatste aan dien kant van den Rhijn.

Nu waren ook alle de bondgenooten van Napoleon afgefallen en wij zagen eene geduchte Magt tegen zijn Rijk optrekken en ook onze grenzen naderen. Dat alles nu vertelden onze Couranten wel zeer onvolledig, maar de toenemende beduchtheid der Fransche ambtenaren in ons midden toonde genoegzaam dat zij 't voor zeer ernstig hielden, want zij maakten zich reisvaardig, pakten eindelijk de Rijksgelden en vervoerbare goederen in Schepen en trokken af.

Daar stonden natuurlijk vele aanschouwers bij, en men was vrij algemeen van gevoelen, dat *ons geld* ten minste hier behoorde te blijven, maar niemand liet die gedachte ter regter plaatse luid worden noch schikte zich aan om ze in dadelijkheid te doen overgaan. Niets zou voor zoo vele Zwolsche Schippersgasten gemakkelijker geweest zijn, had hun maar iemand het sein daartoe gegeven. Maar die iemand scheen niet te vinden te zijn, want de diepe eerbied voor de Fransche politie en hare trawanten weêrhiel de meesten, terwijl anderen nog te wel bekend waren met het revolutie maken, en wisten hoe weinig daarmede veelal en voor 't algemeene welzijn, en ook voor de eerste bewerkers in 't bijzonder gewonnen wordt: en dan blijft men liever t'huis, en spaart zich verwijt en gevaren.

Ik voor mij behoefde niet opzettelijk over die onderwerpen na te denken, om dat mijn eigene geldelijke toestand mij handen vol werk gaf, en ik niet tot diegenen behoorde die hunne eigene zaken verwaarloozden en die van anderen beredderen willen: of die in eene revolutie slechts het middel zien, om zich uit hunne benarde omstandigheden te redden.

Er was mij in dat jaar 1813 nog een nieuw ongeval overkomen. Terwijl ik namelijk Spersies²⁰⁵ stak, werd mij uit de Stad een brief gebragt van B. van Sonsbeek²⁰⁶, houdende dat ik 2 jaar te voren als fungerend Notaris ter zijner behoefte eene Obligatie van f 9000 had opgemaakt; dat de Debiteur daarvan nu insolvent was, maar de voor mij gepasseerde Acte, om dat die niet door den Debiteur zelf (die dood was) onderteekend was, dan nullitiet laboreerde: en hij wenschte te weten, wanneer ik hem die f 9000 uittellen zoude.

Dus ook nog een Proces op den koop toe, dat ik mij niet vleijen konde te zullen winnen, om dat de Stelling, waarop men het grondde, in de letter der Wet gefundeerd was. Er was zeker iets verschoonlijks in, dat iemand aan wien in Februarij 1811 geheel onverwachts, met het Griffierschap, ook het Notariaat was op den hals gevallen, in Maart nog niet met de Fransche Wetgeving regt bekend was, en dat hij daar ook niet hard in studeerde, alzo hij iedere dag dit Vak weder dacht te verlaten, maar - dat waren geene regtsgronden, en ik kon er wel water genoeg om vuil maken, waaraan ik het ook niet heb laten ontbreken, maar om mij een goed uiteinde met [24] eenige waarschijnlijkheid daarvan te voorspellen dit streed tegen mijnen aard; en dus hield ik het er voor, dat het wel slecht eindigen zoude.

Was de eisscher een man geweest, in wien ik genoegzaam vertrouwen had kunnen stellen om mijn geheelen toestand voor hem open te leggen, dan had zulks wel het eenvoudigste middel geweest, om hem van het procederen af te houden daar hij dan de onmogelijkheid zoude beseft hebben om f 9000 ja zelfs f 900 langs den weg regtens te halen van iemand wiens goederen verpand waren, en die reeds f 40,000 meer Schuld dan bezitting had: doch de man stond als een Griek²⁰⁷ bekend: dus kwam dit bij mij in geen aanmerking, en ik liet hem zijn gang gaan.

²⁰³ De Vierde Coalitieoorlog bracht alle vijanden van Frankrijk samen.

²⁰⁴ Oktober 1813.

²⁰⁵ Asperges.

²⁰⁶ Bernardus Josephus van Sonsbeeck, heer van Alerdinck (1772-1858).

²⁰⁷ Een zonderling; een bedrieger.

Nog in dienzelfden zomer bepleitte ik zelf dan mijne zaak voor de Regtbank van Zwolle of liever ik bepleitte een incident, dat ik winnen moest en won: doch dit was maar uitstel.

Mijn toestand was dus in dat jaar nog wanhopiger geworden, toen wij van alle kanten de zekerheid ontvingen dat de Kosakken reeds over onze grenzen waren, en ik op den 12 November uit Zwolle de boodschap kreeg, dat een paar honderd van hen daar binnen gerukt en ook reeds de laatste overblijfselen der Franschen verdwenen waren.²⁰⁸

Zij waren in een Weiland tusschen ons en de Stad gelegd, waar ik hen 's anderen ochtends met de beide Willems en de kleine Louise ging een bezoek geven. Hoe veel of hoe weinig dit vreemde bezoek beteekende, kon ik niet nagaan want zoo gaauw zij gekomen waren, konden zij ook weêr verdwijnen: en voorts was de aannadering van een Russisch leger voor iemand die buiten woonde en granen had, geen zeer verkwikkelijk gezigt, al had hij voor het overige ook ruimer dan ik kunnen adem halen.

Dan, al kon ik mij ook van zulke gedachten niet onthouden, zij sloegen mij toch nimmer neêr; en ook in den reddingloosten toestand bleef ik altijd handelen, als of het te redden was.

In sommige opzigten was daarin zelfs iets lastigs voor mij gelegen. De buitenplaatsen namelijk van menschen die het niet breed hebben, dragen daar veelal de blijken van, om dat men verwaarloost al wat geld kost. Maar daar kon ik niet in komen: ik hield alles in staat, als of mij deszelfs bezit verzekerd was: want als men dat niet doet waar is dan het einde! als de landman niet zaait, hoe kan hij dan maaijen, als hij niet aan alles zijn eisch geeft, hoe kan hij zich dan een goeden oogst beloven! en wie kan, bij 't vooruitzigt op slechter en slechter oogsten, dat bedrijf met die kracht beoefenen, zonder welke men in geen bedrijf met genoegen kan werkzaam zijn! Ik deed dus veelal voorschotten, waarvan ik niet kon rekenen de vruchte te zullen plukken, om dat - ik in die berekening niet treden mogt.

Allengs verdween dan nu werkelijk de Fransche heerschappij en wij werden opnieuw een afzonderlijke Staat. Daar alle gewone ambtenaren in hunne posten bleven, bleef ik ook ontvanger van Zwollerkerspel. Daar dit echter onvoldoende voor mijne behoeften was, behoefde ik het om door den nieuwen Vorst²⁰⁹ tot iets gebruikt te worden, waarvan de Staat en ik zelf meer voordeel trekken konde, doch daar was geen bijkomen aan. En bovendien kon mij toch ook geene betrekking tot het Bestuur zoo veel geven als ik noodig had. Ik behoefde een redmiddel van een grooteren aard, en - daartoe meende ik in de daad eenig vooruitzigt aan mij geopend te zien.

Immers, geliet het zich, dat, sedert mijne intrede in de burgermaatschappij voor het eerst thans de Zee weder vrij worden zoude, die het even als zijne Kolonien, zoo lang gemist had. En waarom zou *ik* dan niet, dacht ik, in den Handel even goed een ruim bestaan kunnen vinden, als zoo menig ander!

Dit denkbeeld was wel niet zeer bepaald, en de Handel van Amsterdam voor mij eene tamelijk vreemde wereld; dan stond immers sedert lang bij mij vast, dat ik mij in de wereld waarin ik was, niet kon staande houden. Ik was er sedert de laatste jaren nog maar in gebleven, om dat ik volstrekt geen ander punt ontwaard had, daar ik mij begeven kon: en de eerste deur, die open ging beschouwde ik dus, even als hij die door een grimmigen vijand vervolgd wordt; ik kon mij nooit verslimmeren met er in te stuiven, en vond daarbinnen zachts meer dan hier buiten!

Ik ging dus naar Amsterdam, om zoo als men het noemt hoogte te nemen; doch dat gaat zoo gemakkelijk niet en ik had, er slechte gelegenheid toe. Een ding bleek mij intusschen al spoedig, te weten,

²⁰⁸ Op 12 november, 's middags om vier uur verschenen de eerste twaalf kozakken bij Zwolle. Zij bivakkeerden in een weiland bij de Hanekamp. Twee dagen later volgden er meer troepen onder leiding van de Russische generaal Naritschin. In januari 1814 lagen te Zwolle meer dan 100.000 Russische manschappen (Elberts, *Wandelingen*, 168).

²⁰⁹ Koning Willem I.

dat daar ik nogh geoefendheid in den Amsterd[amse] Handel, noch belangrijke betrekkingen, ik onmogelijk eene solide associatie zou kunnen vinden, zoo ik niet ten minste geld aanbragt - waaraan het mij toch ten eenen male ontbrak.

Na dat mij dit duidelijk gebleken was, en ik dus naar een middel zocht om ook zonder geld aan de beurs post te vatten, kwam het in aanmerking of ik dan geen Makelaar kon worden. Ja, werd mij gezegd, dat officie kon ik wel krijgen, als Nicht Serrurier²¹⁰ er maar haren huisvriend Burgemeester Boetselaar²¹¹ om vroeg, maar - dan had ik nog niets meer dan een Kruiwagen, en de vraag was hoe ik werk daarvoor vinden, en in welk vak ik zulks bepaaldelijk met hoop op welgelukken, zoeken konde.

Mijn vriend L'Ange had mij eenen brief van aanbeveling aan den Advokaat Jan Bondt²¹² gegeven, met dezen ging ik dus daarover raadplegen. Toen deze vernam dat ik vroeger reeds handel in IJzer gedreven had, zeide hij mij, dat dan mijne plaats als Makelaar in Amsterdam gemakkelijk te vinden was: want Wessels²¹³ was thans nog maar de eenige Makelaar in Metalen, en de Handel begeerde eenen tweeden: hij zelf was deelhebber in een Handelshuis, waar Koper een voornaam artikel uitmaakte, en hij wist het dus van nabij: de kennis die mij nog van dat vak ontbreken mogt, was gemakkelijk te krijgen; er werden f 20,000 aan Courtagie in 't jaar verdiend, en daarvan kon ik de helft krijgen, als ik er in ging.

Wie zou niet op zulk eene verzekering van een bepaaldelijk bij den Handel zeer geaccrediteerd Advokaat gebouwd hebben! wat wonder dan dat ik toegreep en mij gelukwenschte met de opening van zulk een vooruitzicht.

Ik vroeg dus terstond om eene Makelaarsplaats: zoo dra ik die had, ging ik huizen zien, huurde er een op de Leliegracht No.50 en kwam met die boodschap weder in Overijssel waar ik dadelijk de Veiling van het Roode Huis annonceerde, en het noodige daartoe voorbereidde.

Had ik mij 17 jaren vroeger zoo regt ligt gevoeld, toen ik mantel en bef konde wegsnijten, thans was ik niet minder welgemoed, dat ik dien last van mij stond afte wentelen, die mij zoo lang gedrukt had en meer en meer dreigde te verpletten. Dat het Publiek nu vrij wat stoffe tot praten over mij kreeg, kon ik wel nagaan, en dat ik wie weet nog welke zwarigheden en onaangenaamheden te gemoet ging, mogt ik mij niet ontveinzen, dan dat was nog maar om 3, 4 kwade maanden te doen, en - daar zou ik mij dan ook wel doorredden.

[25] Met de veiling van het Roode Huis wilde het intusschen in dien zomer niet lukken: er kwam geen Kooper. Dit was mij hinderlijk om dat het mij belette de liquidatie mijner zaken vóór mijn vertrek te regelen: in allen gevalle kon ik met dat vertrek naar geen Kooper wachten.

Van Zwolsche mensen had ik nog maar een paar duizend gulden opgenomen geld, en bezat daarentegen eenige tienden en huisjes die mij dacht dat ik hun wel in betaling zou kunnen geven: en deze schikking kwam ook spoedig tot stand. Slechts met *Hoboken* kon ik niet afrekenen, zoo lang de Buitenplaats niet verkocht was; doch hij had er Hypotheek op voor eene Som, die het toch eenmaal moest kunnen opbrengen: en nopens eene andere Schuld aan hem was de termijnswijze afbetaling bij een Kontrakt geregeld, hetwelk ik ook kans had kunnen nakomen.

Mijne ontvangst van Zwollerkerspel had ik wel gewenscht door een ander te mogen doen waarnemen, en ze dus vooreerst niet finaal te moeten opgeven.

Doch de Gouverneur van Overijssel, *Bentinck van Bockhorst*²¹⁴ was mijn vriend niet; want toen hij

²¹⁰ Niet nader getraceerd.

²¹¹ Mr. Pieter Alexander van den Boetselaer (1759-1826), Burgemeester van Amsterdam en lid van Provinciale Staten van Noordholland en van de Tweede Kamer (NNBW VIII, 156).

²¹² Jan Bondt (1766-1845). Rechtsgeleerde en financier (NNBW X, 85).

²¹³ Niet nader getraceerd.

²¹⁴ Berend Hendrik Bentinck tot Buckhorst, Zalk en Veecaten. Hij werd op 5 april 1814 gouverneur van Overijssel.

als Heer van Zalk, mij als Schoolopziener 12 jaren vroeger was komen vragen, of zijn Schoolmeester niet de oude Schoolboeken mogt blijven gebruiken, niet om dat het hem iets schelen kon, maar om dat de boeren er op gesteld waren, van welken de Kerel (zegge de Schoolmeester) toch vreten moest had ik natuurlijk daarin niet kunnen treden, en dit kon de Baron niet vergeten. Van dezen had ik dus bij 't einde van de markt geenerlei begunstiging te verwachten.

Ik beproefde het dus bij den Koning zelf toen die in de eerste dagen van October 1814 te Zwolle kwam. Als lid der Kommissien van Onderwijs en van Landbouw moest ik toch bij hem ter audientie gaan, en vroeg hem bij die gelegenheid, naar aanleiding van eenen vroeger aan hem geschrevenen brief over 'S lands Belastingen, om een bijzonder gehoor, dat hij mij tegen den volgenden dag toestond.

Doch de Heer Bentinck, bij wien hij logeerde en dat een oud vriend van hem was, had van dien tusschentijd denkelijk als een echt Hoveling gebruik gemaakt, om den Vorst tegen mij in te nemen, want deze ontving mij thans met een zeer onvriendelijk gelaat, en rekende het naauwelijks der moeite waard om mij aan te hooren, hoe zeer ik begon over zaken, die het welzijn van den Staat betroffen te spreken, waartoe ik, door de betrekkingen, in welke ik gestaan had, toch niet onbevoegd konde gerekend worden. Toen ik het b[ij] v[oorbeeld] ondoelmatig noemde om belastingen te heffen, tot welken inning en toezigt een overgroot aantal ambtenaren vereischt wierden, die een aanmerkelijk deel der ontvangst verslonden, viel hij mij dadelijk in de reden, met de vraag of al die ambtenaren dan maar terstond moesten weggejaagd en van hunne kostwinning beroofd worden? toen: ik van een misbruik sprak dat hier, even gelijk in Engeland plaats vond, antwoordde hij, dat hij wel wenschte dat wij alles zoo mogten hebben als de Engelschen enz[ovoort].

Zulk een onderhoud konde niet spoedig genoeg eindigen; ik verzocht hem dan ten slotte om mijnen post zoo lang te mogen laten waarnemen, tot dat ik elders eene behoorlijke Schâvergoeding vinden mogt, alzo ik mij tot herstel van geleden verliezen genoodzaakt zag, mij, althans voor eenen tijd in Amsterdam te vestigen. Ook hierop ontving ik het bitse antwoord, dat ik, die over overtollige ambtenaren klaagde, iets dergelijks dorst vragen en hiermede vertrok ik verontwaardigd over dit zoo geheel onvorstelijke gedrag van iemand, die, naauwelijks een jaar geleden, uit eene lange ballingschap teruggekeerd was, en die zoo veel aan het volk te danken had, waarvan ik toch geen onwaardig lid was. Want wat Bentinck hem ook mogt voorgelogen hebben, moest hij mij daarom zoo maar ongehoord veroordeelen en die vijandige houding aannemen jegens iemand die hij anderzins niet kende! Welk een Kontrast met Koning Louis, die graag de menschen zelf leerde kennen, hen geduldig aanhoorde, en wanneer hij twijfelde of hij hen genoeg begreep hen verzocht om hem eene Schriftelijke voordragt te doen: die voorts hoezeer toen toch ook Koning en broeder van den grooten Wereldbedwinger, geheel gemeenzaam met iedereen was en hem daardoor de noodige vrijmoedigheid inboezemde, terwijl de Prins van Oranje (dat hij toen nog maar was)²¹⁵ daar in eene stijve houding onbewegelijk stond en een gezigt opzette als of hij iemand opzettelijk vernederen wilde.

Wel nu, schreef ik in het Dagboek, dat ik van het jaar 1790 af tot 1831 gehouden, en toen verbrand heb, om dat het voor mij alleen dienen moest, Wel nu, daar ben ik nog een maal ter audientie geweest, en zoo ik hoop voor het laatst. Wij zullen het nu buiten vorstelijke gunst zien te redden.

Korte dagen daarna werd er op het Roode Huis veiling gehouden van Vee, gereedschappen en al wat niet verder dienen konde, en men begon het Huisraad in te schepen, toen ik vernam dat Neef *Hoboken* op mijn Huisraad arrest had doen leggen, maar voegde men er bij, hij scheen er toch zelf meê verlegen te zijn.

²¹⁵ Willem Frederik prins van Oranje was op de eerste december 1813 tot 'Hooge Overheid' uitgeroepen. Op 30 maart 1814 werd hij ingehuldigd als de Soeverein Vorst, Willem I koning der Nederlanden.

Die verlegenheid was zeer natuurlijk, daar hij een zoodanig Arrest met geene mogelijkheid justificeren konde. Ik ging terstond naar den Adv[ocaa]t Sandberg²¹⁶, liet hem zien hoe ik met Hoboken stond, en kreeg dadelijk tot antwoord: is de Kerel gek!

Ik verzocht hem dan om aan denzelfen in persoon die vraag te doen, hetgeen ook ten gevolge had, dat hij terugkrabde en ik er niet verder van hoorde.

Dat was de laatste bittere drank vóór ons vertrek, en waarlijk zoo regt onverdiend, daar ik aan dien man alle mogelijke zekerheid had gegeven, en hem dus preferent gesteld boven mijne beste vrienden: eene positie waarin mij echter deze laatsten zelven hadden gebragt.

En dat oogmerk was dan ook in de daad bereikt geworden: twaalf jaren lang na dat ik arm geworden was, hield mij het Publiek nog voor een welgesteld man, en het Skandaal, dat de domheid van Hoboken mij nu bereid had, zou eerst de aandacht op eene onaangename wijze op mij gevestigd hebben, ware dit Spook niet spoedig verdwenen.

Ik heb boven van eene Schuld gesproken aan een Amsterdamsch Handelshuis in 1803 gemaakt en thans met de Intressen over *f* 12,000 beloonende. Ik had toen dat geld voor tien jaren tot 4 p[ro]c[ent] gekregen ten believe van iemand aan wien dat huis zoo groote verplichtingen had, dat men hem dit geld wel ten geschenke zou gegeven hebben, zoo hij 't had willen aannemen. Thans was deze Schuldvordering denkelijk ook voor een prijsje, in de handen van S.Iz. Wiselius²¹⁷, die mij al eenige reizen [26] door voorm[elde] vriend had doen verzoeken om daaromtrent met hem in schikking te treden. Dit was mij tot hiertoe niet mogelijk geweest, doch zoo dra ik mij te Amsterdam vestigen wilde, was mijn eerste gang naar Wiselius, met wien ik ook spoedig de overeenkomst trof, om hem van die *f* 10,000 *mijn leven lang* ieder 3 jaar *f* 1000 te betalen: hierdoor bewerkte ik dus dat dit nooit eene boedelschuld van mij worden konde, waarin ik groot belang stelde: en zoo lang ik in leven bleef, *hoopte* ik ten minste aan de op mij genomen verplichting te kunnen voldoen.

Toen nu de 19 October 1814 aanbrak, was onze meeste huisraad reeds in het Schip dat bij Vegterdam lag: thans werden ook bedden en al het overschot derwaarts gebragt, de dienstboden begaven zich mede aan boord, en ik met mijne vrouw, Willem en Louise beklommen voor het laatst onzen huifwagen, die benevens de paarden, ook al verkocht was, en de bouw knecht reed ons naar Zwolle. (Willem Wenckebach had ik in 't voorjaar naar zijne ouders in den Haag teruggebragt, nu de vader wederom in zijne oude betrekking hersteld was.)

Het verlaten van die Buitenplaats, die ik herschapen, van dat fraaije huis, dat ik gebouwd, van zorg en geld die ik hier, om eenmaal rente te geven, besteed had - was zekerlijk een hard geval: doch was het mij niet sedert lang een zwaar blok aan het been geweest? Wel nu, dit blok eindelijk te kunnen wegslijten die gedachte vervulde mij zoo geheel, dat zij alle andere aan doening weerde. Mijne vrouw kon er geen wezenlijk leed van hebben, daar de drokke landhuishouding nooit haar vermaak geweest was. De elfjarige Willem wist er wel het meest van: hier lag zijne geheele gelukkige Kindsheid, terwijl hij *geene* behoefte naar verandering kon gevoelen. Ook mij had zijne Kindsheid hoogst gelukkig gemaakt: op het roode Huis had ik mij voor het eerst als vader duurzaam gelukkig gevoeld: door duizende herinneringen was mij daar ook ieder plekje grond belangrijk: welk eenen strijd zoude ik dan niet met mijne Verbeeldingskracht hebben moeten doorstaan, indien ik lijdelijk geweest, en zonder te weten werwaart, van daar ware verdreven geworden.

Doch, wel verre van daar, wendde ik mijnen blik van deze mij niet langer vergunde, naar eene nieuwe Wereld, die mij welligt wat ik zoo lang gemist had hergeven konde, en die bepaaldelijk mijne vrees voor het eenmalig lot mijner vrouw en Kinderen kon doen ophouden: een vooruitzicht waarmede ik mij echter niet vleijen konde zonder de meestmogelijke inspanning en het overwinnen van groote, mij niet eens

²¹⁶ Albertus Sandberg (1768-1843).

²¹⁷ Samuel Iperuszoon Wiselius (1769-1845). Schrijver, jurist en zakenman. Hij behoorde tot de kring rond Gogel. Na 1815 werd hij politiechef te Amsterdam (Buist, *Binnenlandse Zaken*, 201; Grijzenhout, *Feesten*, 180).

bekende hinderpalen: want ik had reeds ondervinding genoeg om geenzins met het onbekende weg te loopen. Ik had daarom al wat naar mijmering over het voorledene geleeke, uit mijne ziel geweerd, om mijne geheele oplettendheid te vestigen op datgene wat ik te *doen* had, en dit nam al het onaangename weg van mijn scheiden van het Roode Huis.

Zoo kwamen wij dan den 19 Oct[ober] tegen den middag te Zwolle bij mijn zwager *Gerrit ten Cate*, die zich met Vrouw en zeven Kinderen in een geldelijken toestand bevond, weinig beter dan de mijne, zoo dat wij er niet om gedacht hebben zouden om daar met ons vieren te gaan eten, ware het niet - voor 't laatst geweest.

Daar kwamen *Ramaer* en zijne Vrouw nog van ons afscheid nemen: want bezoeken deden wij niet in Zwolle, en te 4 uur trokken wij naar de Schuit, die ons te 7 uur te Kampen bij onze vrienden *Augier* bragt, waar wij den nacht bleven, om 's volgenden ochtends met het Schip naar Amsterdam te vertrekken.

Doch op dien 20 Oct[ober] den 11den verjaardag van Willem was het weêr zoo slecht, dat de Schipper vooreerst niet varen dorst, maar ons bij tijds waarschuwen zoude, als het nog lukken kon: eene aangename schikking, waarvan men slechts in kleine plaatsen het genot kent, waar de mensch aan den mensch niet zoo dood onverschillig is als in groote Steden. Wij hielden daar dus nog den maaltijd en - ja waarlijk! nu kwam de Schipper waarschuwen. Dus spoedig aan boord, en vergezeld van *Santje Augier*²¹⁸ den IJssel uit geloopt en voor den denker tot aan Schokland gekomen, natuurlijk van het noodige dubbel en dwars voorzien, om ook verder den verjaardag van het jongske te kunnen vieren. Men sliep dan zoo goed ieder konde; de Kinderen voorzeker het best, en met mij kwam het er op geen nachtrust aan, nu ik - er uit was.

Ik kan mij verbeelden dat mijn vriend *Augier*, die nog al zwaartillend was, mij en de mijnen, in spijt van den door mij betoonde moed, met regt veel deernis zal hebben aanschouwd. Dit valt mij eerst van achteren in, want toen zoo als ik zeg, speculeerde ik over niets van dien aard.

De gereede penningen die ik van 't Roode Huis had kunnen medenemen, na dat alle kleine en loopende Schulden afbetaald waren, bevonden zich in een zakje ter Som van *f* 4 à *f* 500 dat ik er eens op aanzag, denkende: als dat op is, willen we hopen dat er nieuw geld wezen zal! doch ook dat meer kluchtig dan met angst.

Den 21 [oktober] kwamen wij voor den avond te Amsterdam binnen: '[s] volgenden ochtends kwam ook het Schip met onzen inboedel, eene goede partij brandhout, aardappelen, vruchten en andere proviesies van het Roode Huis: dit was een zaterdag; tot maandag logeerde wij bij zwager Dijk; toen met alle man aan 't lossen en riddersen in No.50 op de Leliegracht, zoo dat wij daar dien nacht reeds sliepen; allengs verder op stel geraakten; toen de vier Overijsselsche dienstboden terugzonden, en met ééne meid gingen huishouden.

Voorts zond ik nu Circulaires aan een aantal Handelhuizen, waarin ik van mijn aanwezen kennis gaf, liet adreskaarten drukken, ging bij de ijzerkoopers en anderen rond en - stond ieder middag trouw een uur aan de Beurs.

Spoedig daagde Dassewael op, en liet mij eene partij Effekten voor het Weduwenfonds koopen dus verdiende ik reeds in de eerste dagen eenig geld, maar in het vak der Metalen ging het niet goed: M[eeste]r Jan Bondt had mij, die hem aanbevolen was, op eene schandelijke wijze misleid en heeft ook naderhand luttel gedaan om mij zulks te vergoeden.

Zonder hem toch ware ik zekerlijk nimmer op dat vak gevallen, maar had een ander gekoren dat levendig was, en waarin bij velen dagelijks iets omging, en dan ware ik zeker bij al de moeite die ik gedaan heb, allengs verder en tot eene zekere hoogte gekomen.

Doch dit vak was zeer dood; er had nimmer eenige Speculatie in hetzelfde plaats: de Ame-rikanen haalden het Zweedsch ijzer reeds lang niet meer van Amsterdam en hier had men zelfs de aardigheid om het ten behoeve der Belgische fabrieken met een inkomend regt te bezwaren, [27] dat bijkans met een Verbod gelijk stond.

²¹⁸ Mogelijk is Santje identiek aan Isaac Augier.

Dit nam niet weg, dat de Makelaar *Wessels* er nog een goed inkomen van had, al waren het dan ook geene *f* 20,000 zoo als *Bondt* beweerd had. Maar op wat grond kon hij beweren, dat ik daar de helft van genieten konde; eene Stelling, die ik hem op zijn woord gelooven moest, daar hij zeide het vak te kennen!

Wessels was de eenige opvolger eener oude Associatie van Makelaren in dat vak en hij was dan ook rijk. Daar kwamen dus sedert jaren van alle kanten de Kommissies van elders en uit de Stad: hij kende alle debouchés en alle loopjes, die er op zaten, had zelfs eene verdichte firma in petto, wanneer hij niet zelf voor den dag wilde komen: kon ieder partij, die aan de markt kwam koopen, om dat hij er weg meê wist, en ook op zijn krediet aan een aantal mindere lieden verkoopen konde, om dat hij weten kon, hoe zwaar ieder woog: in een woord hij was geheel Meester in het vak, doordien hij 't geërfd had.

Het was dus onmogelijk, dat iemand hem dit meesterschap betwisten konde. Met dat al had ik er toch een gedeelte van kunnen krijgen, zou ik de bescherming van eenige voorname Handelhuizen had mogen genieten: maar zoo verre heb ik het nooit kunnen brengen, en jaren lang in dat vak bijna niets dan teleurstellingen en onaangenaamheden ondervonden.

Dat de Handel wel eenen tweeden Makelaar in dat vak begeerde kon waar zijn, om dat *Wessels* dan niet op een al te hoogen toon spreken mogt. Wel nu, zoo dra *Wessels* mij zag, matigde hij ook dien toon, en - nu bleef ieder bij uitsluiting bij hem.

Slechts datgene, wat men door *Wessels* niet kon gedaan krijgen, om dat - het niet doenlijk was, droeg men mij wel op; en de Heer *Bondt* was de eerste die met dit voorbeeld voorging en mij daardoor, in plaats van voort te helpen, compromitteerde. Ook ontweek hij alle gelegenheden waarbij ik hem opzettelijk daarover had kunnen onderhouden, zoo zeer ik die zocht.

Zoo dra ik duidelijk zag, dat niemand er belang in stelde, om eenen tweeden Makelaar in dat vak *te helpen vestigen*, maar slechts iemand met wien men *Wessels* dreigen en plagen konde, was het noch mijne neiging noch met mijn belang overeenkomstig, mij tot zulk eene rol te laten gebruiken. Ik ging dat aan *Wessels* zeggen en stelde hem voor dat wij ons vereenigen zouden op zoodanige voorwaarden als ik wel van hem vernemen wilde. Dit voorstel heb ik nog dikwijls herhaald, doch hij wilde in niets hoegenaamd treden. Hij stond bij mij bekend als een buiten zijn vak geheel onwetend en onbeschaafd mensch, van een allernaangenaamst humeur: en het vooruitzicht om met zoo iemand in dagelijksche aanraking te komen, was dus ook gantsch niet aantrekkelijk: doch nu ik mij eenmaal op dit punt geplaatst zag, wilde ik niets onbeproefd laten om er mij te houden en allengs te zegevieren: want voor iemand, die op mijne jaren als een vreemde eend in de bijt, was komen vallen, nu nog eens weer in een ander vak te gaan overspringen, dit kwam mij geheel ongeraden voor: en ook daartoe had ik toch altijd eene bijzondere bescherming noodig gehad, waarop ik geen uitzicht had, en die men dan slechts des noods missen kan, wanneer men als een jongen van 18 jaren daaraan begint te wurmen, en niet terstond een groot inkomen behoeft. Ik heb daar dus 12 jaren lang onder de IJzerhandelaars aan de beurs gestaan, maar bitter weinig met IJzer en andere Metalen uit staan gehad. Door elkander zal ik er ieder jaar wel niet meer dan een paar honderd gulden aan verdiend hebben, dus op verre na niet [voldoende voor] mijne sobere huiskamer van *f* 500,-. Daartoe had ik nog wel de provisie noodig, die *Dassewael* mij door den aankoop van Effekten deed verdienen.

Gelukkig openden zich voor mij al ras andere hulpbronnen, welke buiten Amsterdam voor mij ontoegankelijk zouden geweest zijn. Want naauwelijks was ik er eenige weken geweest, toen de Minister *Falck*²¹⁹, toen Sekretaris van Staat, aan *Dassewael* zeide dat er in Amsterdam 5 Gouvernemens Solliciteurs moesten komen en of zijn vriend *Serrurier* daar ook meê zou gediend wezen. Het was toen nog zoo vroeg met mijn Makelaarschap dat ik alle denkbeeld van verandering geheel afkeerig was: ik antwoordde dan, dat

²¹⁹ Anton Reinhard Falck (1777-1843). Advocaat. Van december 1813 tot 1818 secretaris van Staat. Van 1818 tot 1824 minister van Publiek onderwijs, nationale nijverheid en koloniën.

ik het ding niet kende, en niet begeerde, zo het aan mijne tegenwoordige betrekking in den weg stond. Dat deed het niet, was het antwoord, en wel dra werd onder mijn raam achter *J.F.S. Makelaar* gelezen en *Solliciteur*.

Wenckebach, die eenige jaren geleden, tevens met zijn Griffierschap van 't Vredegerigt, in Amsterdam zulk een bedrijf, als hem dit scheen te zijn, uitgeoefend had, beweerde dat ik er een ruim bestaan van zoude hebben. Ik dacht dan ook al om de gelegenheid om mijne Klerken te plaatsen, doch nam mij voor, om het zoo lang mogelijk zonder vaste klerken te doen, en liever het schrijfwerk, zoo dra het mij te drok werd, buiten 's huis te geven.

Doch het bleek wel ras, dat ook een Solliciteur buiten de Residentie, weinig beteekende, en wanneer ik zag, dat ik er f 1000 in 't jaar van gehad heb, dan behoorde dit nog niet al te maal tot den post, zoo als die thans ingesteld was, maar tot datgene wat de gecombineerde Mak[elaar] en Soll[iciteur] er allengs van wist te maken.

Reeds na verloop van eenige maanden liet zich het ding brillanter aanzien, *J.Schalij*²²⁰, die de leveranties voor de geallieerde legers in dit land in 1813 eenen tijd lang gehad had, en thans geene betaling erlangen konde, om dat men de geldigheid zijner rekeningen betwistte, was in die verlegenheid overal rond geloopt en ten slotte ook bij Wenckebach gekomen, die daar niets meê had uitstaan maar hem aan mij verwees, tot wiens vak zoo iets behoorde, en die hem wel teregt zou helpen.

Daar had ik dus ten minste eene zaak te behandelen, waarvan men mij 1 p[ro]c[ent] Provisie beloofde, dat zeker niet te veel was, maar de pretentie bedroeg ook een Millioen. Hiervoor heb ik goed gewerkt, en daar ik met lastige menschen te doen had, ook nog al veel onaangenaamheid gehad, maar het vooruitzicht op dat loon zette mij in anderen opzichte terstond min of meer op mijn gemak.

Kort na dat ik die zaak in handen had gekregen, kwam er nog een tweede, die zich vooral niet minder liet aanzien. Een Brabandsch Aannemer, de Pauw²²¹, had het Dok van Antwerpen gemaakt, maar voor dat hij betaald was, was Antwerpen met zijn Dok in handen van den Vorst der Nederlanden gekomen en deze haastte zich niet met de achterstallige betaling.

de Pauw, die nog tonnen gouds hebben moest, en door zijne eigene Crediteuren gedrongen werd, was bij den Sekretaris van Staat *Falck* troost gaan zoeken, en deze had den gelukkigen inval gehad, van hem aan mij te verwijzen. Toen die man mij dat in eenen brief uit Antwerpen meldde, voelde ik in eenen ruimen grond onder mijne voeten. Al moest ik dan nu ook nog, wie weet hoe lang, wurmen voor dat ik hier eene vaste kostwinning vond, ik had dan nu door die vrij stellige vooruitzigten ten [28] minste tijd van wachten gekregen, en behoefde in de eerste jaren voor geen gebrek te vreezen.

De afbetaling der Schulden, die ik nog aan vreemden had, kon ik nu met zelfvertrouwen regelen en middelen in 't werk stellen, die ik mij niet veroorloven mogt, zoo lang ik geene gelden te goed had. Ik bleef als Makelaar zoeken als of ik het er al te maal van hebben moest, maar hoe weinig ik ook vond in die betrekking, stond ik toch met een opgeruimder gelaat aan de Beurs, dan de rijke Confrater.

De ondervinding met *Schalij* had mij echter reeds doen zien, dat men er niet te vroeg bij kan wezen om zich van zijn eventueel loon te verzekeren alvorens men de menschen wegwijs maakt. Om dit oogmerk te bereiken, den man te leeren kennen, en ook wat meer vertooning te maken, schreef ik hem, na onderzoek zijner gezondene Stukken slechts in algemeene termen dat ik hem wel zou kunnen helpen, maar in de eerste plaats eene zamenkomst met hem te hebben moest, ter verkrijging van ophelderingen, die ik hem dan ook het zij te Breda het zij te Antwerpen voorsloeg.

Dit laatste vond hij verkiezelijk, en ik ging dus in den nazomer van 1815 naar Breda, waar ik bij de

²²⁰ Niet nader getraceerd.

²²¹ Niet nader getraceerd.

familie Hoppenbrouwer²²² logeerde, die ik door Dassewael had leeren kennen; en na een paar dagen, verder naar Antwerpen. In *de Pauw* en zijnen zoon vond ik hupsche menschen die van leven en laten leven schenen te houden met welke ik het dan over eene goede beloning eens werd, en de belofte daarvan op zegel geschreven meê t'huis bragt; terwijl daar ook nog eenige hunner kennissen bij mij kwamen, en mij op gelijke voorwaarden, de bezorging hunner belangen opdroegen.

Ik heb dan ook voor die menschen, en gelijk ik zeggen mag, in het algemeen voor mijne Cliënten gedaan wat er met mogelijkheid te doen was, waartoe mijne Haagsche betrekkingen mij volkomen in staat stelden; dan daar ons Bestuur het zich van den beginne af tot Stelregel scheen gemaakt te hebben, om zoo weinig en zoo laat mogelijk te betalen; daar men geene pretenties van vóór November 1813²²³ hoe liquide ook, betalen wilde alvorens dienaangaande een algemeene maatregel was vastgesteld, en men met dien maatregel tot in het jaar 1818 draalde, had ik het verdriet van gedurende al dien tijd aan mijne Cliënten geen voldoende bescheid te geven.

En toen eindelijk d[en] Febr[uari] 1818 eene wet op de liquidatie van den Franschen en Nederlandschen Achterstand werd gemaakt, was het eene wezenlijke bankbreuk waartoe Z[ijne] M[ajesteit] met overleg der Staten Generaal besloten had want na door het lange Uitstel reeds een aantal menschen geruïneerd te hebben, nam men thans aan, om hen zoo dra het hunne beurt zou zijn met omstreeks 60, 40 of zelfs 20 p[ro]c[ent] te betalen. Bovendien wordt tot President der Kom[missie] van Liquidatie benoemd de Staatsraad A. van Gennep²²⁴ die daarvoor zorgde dat de liquidatie niet te gaauw ging (A[nn]o 1834 is die nog niet ten einde) veel meer bewijzen eischte, dan waartoe de Crediteuren konden geac[h]t worden gehouden te zijn, en een aantal Pretentien geheel deed verwerpen, zonder dat men aan de belangstellenden kennis daarvan gaf.

Nu geraakte ik dan ook allengs klaar met sommige mijner Cliënten, wier aantal zich van tijd tot tijd zeer had vermeerderd, doordien ik bepaaldelijk in de Zuidelijke Provinciën den naam had gekregen van veel invloed bij die Kommissie van Liquidatie te hebben.

Men deed mij in dat opzicht waarlijk te veel eer aan; de bezorging van aanmerkelijke pretentien werd mij opgedragen, ik had daar dagwerk van, en behaalde groot voordeel.

Zoo vond ik dus in die groote onregtvaardigheid van ons Bestuur, die niemand had kunnen voorzien en die mij *q[ualitate] q[ua]* niet weinig stuitte, jarenlang eene goede Kostwinning in Amsterdam: want het andere Solliciteurswerk beteekende niet bijster veel en - verminderde meer en meer, toen men zag dat het Bestuur om geene klachten, hoe regtmatig ook, gaf, en de qualiteit der Solliciteurs ook bijkans tot niet werd gebracht, doordien elk ingezeten of Procuratiehouder zich onmiddellijk tot het Bestuur wenden konde, hetwelk hun de Disposities per Post toezond.

In het eerste jaar van mijn verblijf te A[msterdam] kreeg ik ook eenen Engelschman van 18-19 jaar in huis, die bij *Hope*²²⁵ op 't Kantoor was, en wien ik verzocht werd in zijne tusschenuren in 't Fransch leeren te willen voorthelpen. Hij zou f 1200 in 't jaar betalen, en ik aarzelde dus geenszins om die taak te aanvaarden. Het was echter geen aardige jongen en na verloop van ½ jaar vertrok hij weder.

Maar in datzelfde jaar 1815 kwam iets anders voor, dat mij aangener was. *Reinwardt*²²⁶ namelijk, toen Prof[essor] te Amst[er]dam en Sekret[aris] der Kom[missie] van Landbouw zou naar Oost Indie gaan,

²²² Niet nader getraceerd.

²²³ Uit de Franse tijd.

²²⁴ Arnoldus van Gennep (1766-1846) was van 30 november 1808 tot 1 augustus 1810 lid Staatsraad, en van 5 juli 1814 tot 9 mei 1826 lid van de Raad van State. Lid van diverse commissies, onder andere voorzitter van de commissie ter voorbereiding van de invoering van de Code Napoléon, in 1809 ingevoerd als Wetboek Napoleon (*Raad van State*, 211; *NNBW VII*, 465).

²²⁵ Hope & co. was een Amsterdams bankiershuis aan de Keizersgracht 444-446.

²²⁶ Niet nader getraceerd.

en ik gaf hem dus te kennen dat ik hem in laatstgemelde betrekking gaarn opvolgen zoude. Hij verklaarde volmondig dat dit alzoo behoorde, maar om zoo iets te bedistelen, daartoe was hij de man niet.

De Kommissie zelve moest iemand voordragen en derzelver President was de Heer *van Eijs*²²⁷, die ik dacht dat mij goedgunstig zijn moest, maar dat bleek anders te zijn. Hij was een zeer rijk en reeds bejaard man, die des zomers op Boekenrode bij Haarlem woonde, en veel liefhebberij had in de verbouw van Aardappelen, die men hem duur betaalde.

Daar hij zeer gul was, en bepaaldelijk gaarne landbouwers bij zich onthaalde, had men hem ook voor dat Vak tot lid van het Instituut doen benoemen, waardoor ik hem sedert verscheiden jaren had leeren kennen. In 1810 eens te Amst[erda]m zijnde was ik nog met eenige anderen bij hem op Boekenrode gelogeed, waartoe hij mij sterk had uitgenoodigd, bepaaldelijk zoo als hij zeide, om mij van mijne stelling, dat de landbouw geen zeer winstgevend bedrijf scheen, terug te brengen.

Wie had er meer belang bij dan ik, om die overtuiging te verkrijgen! De Heer van Eijs liet mij dan ook al ras zijne Italiaansche Boekhouding nopens Boekenrode zien, waarbij ieder Stuk lands afzonderlijk gedebiteerd en gecrediteerd werd voor het geen het gekost en opgebracht had. Hieruit bleek, dat zich het aardappelland goed verrent had.

Dan, behalve dat Cijfers alleen een gebrekkige maatstaf zijn, wanneer men de voorwerpen, waarop die toegepast worden, niet zelf kent, en ik dus die berekeningen moest laten voor het geen zij zijn mogten, zoo moest het mij ook in dit geval meer te doen zijn om eene Rekening van *het Geheel* dan van verschillende mij onbekende gedeelten. Ik vroeg dus, om dan nu ook de [29] laatste bladzijde van dat Italiaansche Boek te mogen zien, die mijns bedunkens de Balans van geheel Boekenrode moest bevatten, en dus het Resultaat opleveren, strijdig met mijne ondervinding, waarop de Heer van Eijs zich beroemd had. Nu, was het antwoord, dat zou ik ook op zijn tijd zien: maar die tijd kwam nimmer, om dat zoodanige Balans niet bestond. Wij waren voorts vrolijk en wel onder elkander, maar vijf jaren daarna merkte ik, dat mijne bedenkingen bij den ouden Heer, die niets dan loftuigen gewend was, kwaad bloed gezet hadden.

Ik was maar een koppige vent! was het oordeel geweest, en dit was onder anderen ook daaruit gebleken, dat ik eene Verhandeling over den Landbouw, in 1810 in 't Instituut voorgelezen volstandig geweigerd had aan hetzelfde ter beoordeeling over te geven, ten einde die kon gedrukt worden. De rede hiervan was eenvoudig deze, dat het eene Voorlezing was geweest, geschikt voor een gemengd gehoor, maar die niet genoeg belangrijks bevatte, om in de Werken van het Instituut te verschijnen: en dit diende ik zelf toch wel te beoordeelen.

Van al die grieven had ik intusschen niets gemerkt, hoe zeer ik met der woon te Amsterdam komende, bij den Heer van Eijs niet zoo voorkomend als te voren was onthaald geworden: doch dit was het geval ook bij anderen. En daar ik voorts thans om geheel andere dingen te denken had, zou ik misschien van den Heer *van Eijs* niet veel meer vernomen hebben, had ik er thans niet eensklaps belang bij gekregen.

En nu ik om die Sekretarisplaats vroeg, bleek het mij eerst regt, dat ik in geen goed blaadje meer stond, want niet aan mij - dat doen de menschen zoo niet - maar aan Dassevael, wien ik nader op hem afzond, vertelde hij het. Deze praatte hem zulks uit het hoofd en kwam mij zijne belofte brengen, dat hij mij voordragen zoude onder voorwaarde - dat ik de voormelde Verhandeling aan het Instituut overgaf. En nu het eene bezoldiging van f 600 gold, aarzelde ik geen oogenblik om dit onschuldige Stuk aan de liefhebbers af te staan.

Met 1 Oct[ober] 1815 was ik dan ook reeds Sekretaris, en kon met vader *van Eijs* steeds zoo goed

²²⁷ Jan Nicolaas van Eys. Koopman en agronoom. President van de commissie van landbouw in Noord-Holland. Mededirecteur van de Hollandse Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem. Hij werd geroemd om zij onvermoeide werkzaamheid en grote kennis van en liefde voor de landbouw (*NNBW* VIII, 521).

over weg, dat het mij zeer speet, hem reeds 3 jaren daarna door den dood te verliezen.

'S Winters had hij graag, dat *zijn* Sekretaris (zoo als hij zich uitdrukte) een dag in de week met hem kwam werken: dat wil zeggen, ik kwam bij hem eten, bepraatte met hem wat er wezen mogt, las hem mijne opstellen voor, die hij altijd zeer goed keurde, liet hem dan zijn middagslaapje doen, en ging weêr heen.

Des zomers moest ik om de 2 of 3 weken tenzelfden einde op Boekenrode komen, waar ik mijne kamer had, en er vrijdag avond of zaterdag ochtend ging tot zondag avond.

Zoo wel die betrekking tot den landbouw als deze uitstapjes naar buiten waren aan den gewezen Buiteman bijzonder welkom. Hierbij kwamen dan ook nog 4 maaltijden in 't jaar gedurende de 4 dagen der Vergaderingen en togjes naar Haarlem, Alkmaar, ook wel naar Lisse of Hillegom en met het jacht naar de Eilanden, ook logeerde ik dikwijls bij *Barnaart*²²⁸ in de Vogelenzang, en bij *Hoeuft*²²⁹ te Velzen ook eenige reizen. Op die togjes in *officio* werd lekker geleeft, en van de Reis- en Toerkosten hield men nog een Sommetje in 't jaar over, terwijl ik ook jaarlijks voor *f* 50 boeken voor den landbouw mogt aankopen.

Daar de Kommissie uit 12 leden bestond, kreeg ik dus zoo vele kennissen: maar belangrijker waren er helaas! niet onder.

Daar ik intusschen een zeer gezellig wezen ben en al ligt in een gezelschap pret had, was het voormelde dan toch voor mij zeer aangenaam iets, dat, gevoegd bij de veelvuldige Solliciteurstogjes naar den Haag, mijn lidmaatschap van het Instituut van de Haarlemmer Maatschappij en later ook van het Utrechtsch Genootschap, in mijn Amsterdamsch leven eene afwisseling bragt, waarvan ik het gemis niet weinig zou ondervonden hebben, zoo ik er slechts Makelaar geheeten had.

Ik voelde mij hier dan ook regt gelukkig bij het aanhoudend herdenken van den hopeloozen toestand, waarin ik zoo vele jaren lang verkeerd had, en waaruit ik als door een tooverslag gered was.

Had ik van mijne Kennissen in Amsterdam mijn heil moeten verwachten, hoe naar zou het dan met mij hebben uitgezien, erger dan ik dit ooit zou verwacht hebben. Ware ik er als jong mensch gekomen, ik zou er mij zekerlijk wel eene ordenlijke plaats, in allen opzichte hebben weten te bereiden, maar een man van 43 jaren, met een huishouden en die in het eerst zuinig leven moest: daarbij een man die reeds eene gevestigde reputatie had, en die gewoon was alles bij zijn regten naam te noemen, die niet kruipen noch liegen kon, zoo iemand liet men natuurlijk loopen en hij stond aan zeer velen in den weg.

Dit was niet slechts het geval bij mannen van de Beurs, die over 't algemeen een hekel hebben aan gestudeerde personen, maar bij gestudeerde personen zelf, van welken ik een groot aantal sedert lang kende, en reeds als lid van het Instituut de meesten tot Collega's had. Ook deze allen waren zoo jaloersch, dat ik hun in 't een of ander in den weg zou kunnen staan, dat zij mij maar bij verkiezing ignoreerden.

In de Eerste Klasse van het Instituut, welker Vergaderingen ik geregeld bijwoonde voerden *van Swinden*²³⁰ en zijn schoonzoon *Vrolik*²³¹ het gezag. De laatste was vaste Sekretaris, de Eerste herhaaldelijk Voorzitter. Om het voorzitterschap toch quasi te laten afwisselen genoemde men daartoe ook nu en dan een ander, die regt gedwee was en dus slechts in naam voorzat, terwijl *van Swinden* bleef regeren. Dit stond velen tegen, zoo dat zij dan nu ook eens *Reinwardt* benoemden, die hoe goedaardig ook, echter niet met zijne

²²⁸ Niet nader getraceerd.

²²⁹ Waarschijnlijk David Jacob Pompejus Hoeuft (1779-1835). Secretaris van de Maatschappij van Landbouw, afdeling Amsterdam (*NNBW* VII, 596).

²³⁰ Jean Henri van Swinden (1746-1823). Hoogleraar en staatsman. Al sinds 1769 lid van de Hollandse Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem (*NNBW* IV, 1289).

²³¹ Gerardus Vrolik (1775-1859). Eerste professor plantkunde aan het Atheneum Illustre te Amsterdam (*NNBW*, III, 1365; Wiechmann en Palm (red.), *Een elektriserend geleerde*, 218).

opinie liet spelen: hetgeen dan ook ten gevolge had, dat hem dit Voorzitterschap weldra met *van Swinden* en *Vrolik* allerhevigst brouilleerde. Hij trad juist af in het eerste jaar waarin ik te Amst[er]dam woonde en in hetwelk hij naar O[ost-]I[ndië] vertrok.

En met die menschen moest ik dan nu ook zitten, ik die mij althans niet gemakkelijker dan *Reinwardt* liet dwingen. Ik had even als hij voor hunne Kundigheden de hoogste achting en zoude regt gaarne ook vriendschappelijk met hen verkeerdt hebben, maar daartoe was geene mogelijkheid, zoo men hun niet onderdanig was. Ik kreeg dus ras met hen aan den Stok, tot groot genoegen van vele anderen die de dwingelandij ook haatten, maar geen tegenstand dorsten bieden.

Van tijd tot tijd kwam er met dat al ernstige tegenstand, vooral van buitenleden, wanneer die [30] eens de vergadering bijwoonden, waartoe zij bepaaldelijk beschreven werden, als er een nieuwe Voorzitter moest verkoren worden.

In ééne dier Vergaderingen kreeg het *van Swinden* ook zoo kwaad, dat hij verzocht om niet weder als Voorzitter in aanmerking te komen, hetgeen de toen bij uitstek talrijke Vergadering beantwoordde, met *mij* daartoe te benoemen.

Daar ik echter weinig lust had om President eener Vergadering te zijn, waarvan een man als *van Swinden* lid was, die nooit ophield met spreken, zoo lang hij zijn zin niet had, en waarvan *Vrolik* Sekretaris was, bedankte ik daarvoor in spijt van allen aandrang.

Een of twee jaren later werd ik intusschen weder benoemd, en nu vond ik geene vrijheid meer om te bedanken. Van dat tijdstip af is de Heer *van Swinden* - niet meer ter Vergadering verschenen; ik meer ter *gewoner* Vergadering, want toen ik ook in de *openbare* Vergadering presideerde, zag ik er tot mijne verwondering ook dien Heer, en zag hem eenige aanzienlijke mannen in de zaal geleiden, even of hij er nog eenige functie had: zoo zeer was hij gewoon geweest het Instituut als zijn Patrimonium aan te merken.

Ik was vervolgens ook telkens weêr Voorzitter en had in die betrekking veel onaangenaamheid van *Vrolik*, die nu in zijns Schoonvaders plaats alleen had willen regeren, en die zoo dra ik in 1827 Amsterdam verlaten had, zijn werk kroonde, door mijne aanspraak in de Algemene Vergadering van dat jaar gedaan in het Proces Verbaal slechts zeer verminkt mede te deelen: eene onbehoorlijkheid, die ik hem echter niet ongestraft liet doorgaan, blijkens hetgeen men in mijn Exemplaar den Processen Verbaal van de Algemeene Vergaderingen kan vinden. Van meer andere mannen van naam zou ik ten mijnen opzichte wonderbare streken kunnen openbaren, doch ik acht het niet der moeite waardig; te minder daar dat alles op mijne zielrust geen invloed had en het mij dubbel genoegen gaf, dat ik des niet te min in het oogmerk slaagde waarom ik te Amst[er]dam was gaan wonen.

Ik was lid van *Doctrina*²³², ging daar 's middaags voor de Beurs mijne pijp rooken, leerde allengs de meeste leden kennen, maar kwam met weinigen in bijzondere aanraking. In den winter ging ik er voorst na den eten gewoonlijk dagbladen en tijdschriften lezen; dan was er weinig gezelschap en dit waren voor mij aangename Uren. 'S avonds werden somtijds Redevoeringen gehouden; ook in Felix²³³ en elders woonde ik die dikwijls bij, wanneer er iets bijzonders te hooren was, zoo dat ik, die in dat opzigt in Overijssel niet veel

²³² In het Amsterdamse Kunst- en Letterlievend Gezelschap *Doctrina* trof de nieuwe generatie patriotten elkaar; met onder andere Rutger Jan Schimmelpenninck, Samuel Wiselius, Johannes Goldberg, Maurits Cornelis van Hall, Isaäc Jan Alexander Gogel en Nicolaas van Staphorst. Het was een voortzetting van de vaderlandse sociëteit (Moorman van Kappen, 'De Bataafse Omwenteling', 122; Van de Sande, 'Vaderland', 74).

²³³ Het genootschap Felix Meritis (Gelukkig door Verdiensten) werd op 1 november 1777 opgericht, en beoogde de beoefening van kunsten en wetenschappen te stimuleren. Het gebouw Felix Meritis aan de Keizersgracht te Amsterdam, een neo-classicistisch pand naar een ontwerp van Jacob Otten Husly, herbergde een grote gehoorzaal en zalen voor natuurkunde, muziek, tekenkunde, koophandel en letterkunde (Desjardijn, *Grafiek*, 167; Grijzenhout, *Voor Vaderland*, 68, 80).

genoten had, thans het beste van mijne tijdgenooten hoorde. Als lid, en veelal als President mijner Klasse, van het Instituut had ik bij allerlei plegtigheden eene goede plaats.

Wanneer ik dan zoo *q[ualitate] q[ua]* eene rol gespeeld had, en in mijn nederig huis op de Leliegracht terugkeerde, voelde ik mij daar onder mijne Kinderen regt gelukkig. De beiden oudsten hadden tot hun 11de en 7de jaar op het Land hunne Kindsheid genoegelijk doorgebracht, en voor *Willem* althans was het maar goed, dat hij nu niet langer in die wereld bleef, maar meer onder menschen kwam. Ik kon hem hier ook beter onderwijs doen geven, waarvan hij gretig gebruik maakte. Ook *Louise* zou ik wel naar eene School hebben willen zenden, had ik er maar eene kunnen vinden, van welke ik niet had moeten vreezen, dat zij er meer achter dan vooruit leerde. Ach! met al den wind, dien men er van het verbeterd onderwijs maakte kon ik niet eens een knappen Schrijfmeester vinden: waarlijk ik heb van den beginne af alle gelegenheden tot goed onderwijs voor mijne Kinderen zorgvuldig trachten op te sporen - waartoe het mij ook aan geene betrekkingen ontbrak - maar, zoo als ik zeg, er was bitter weinig te halen, althans voor meisjes. Het in 1815 te Amsterdam geborene Lotje bragt nieuwe vreugde en afwisseling in huis, en daar ik het vervolgens ruimer begon te krijgen, leefden wij er ook goed van, voor ons zelve maakten gebruik van de uitspanningen die men er vinden kan.

In 1816 kreeg ik in één Slomp *f* 9000 Provisie van *Schalij*, die ik echter op rekening mijner Reservekas bragt, om eventueel ter betaling van *Sonsbeek* te kunnen dienen, als ik dat proces verloor. Dus was er reeds voor dat harde geval gezorgd. Ik ontving ook in dat jaar de Kooppenningen voor het Roode Huis, zoo dat ik nu ruimte van geld kreeg, dat in mijn bedrijf zeer goed diende. Maar de Duivel, zoo als men placht te zeggen, was ook bij de hand, en ik werd Dupe van eenen *d'Engelbronner*²³⁴ ter Som van p[*lus*] m[*inus*] *f* 8000. Wenckbach bragt mij aan dien man door eene vrij onverschillige zaak; hij was Officier van Justitie te Goes; toen hij mij in geldzaken begon in te wikkelen, vroeg ik zijner landsman Dassewael naar denzelfden: en toen deze hem als een *fatsoenlijk man* opgaf, kon ik niet wel op het denkbeeld komen, dat het een bekende fielt was. En toch was het zoo, en het was maar gelukkig dat ik ten minste voor het oogenblik redden konde door die voormelde Reservekas, daar dit een Pendant van het Proces was.

In 1817 deed ik met Willem een reisje naar Brussel waar toen de Wenckebachs waren, en waar ik ook mijne Zuster Bechtel met harer Eduard vond. Na verloop van eenigen tijd kwamen de beide laatsten ook eenen tijd lang bij ons en dan weder bij de Wenckebachs in den Haag logeren.

Ook wij gingen in de volgende jaren veelal voor een week 5, 6 naar den Haag, dat voor Vrouw en Kinderen eene heele uitspanning was. Ik ging dan zoo wat heen en weer in 't laatst der week; want vacantie was er in mijn bedrijf niet.

In 't beging van 1816 was mijn zwager Gerrit ten Cate met Vrouw en 8 Kinderen in een Postwagen dien zij gehuurd hadden, bij ons gekomen, en logeerden er eenige dagen. Hun voornemen was naar Vlissingen en van daar - naar Oost Indie.

In 1817 werd ik Komissionnair van de Zwolsche Suikerraffinadeurs Nilant en Besier, dat mij ook nog voordeel gaf. De zaken van de Liquidatie der oude Schulden van den Staat begonnen nu ook allengs af te loopen en mij goed geld te geven. In 1819 kwam P. Bonte²³⁵, wien ik vroeger bij Wenckbach als een braven jongen had leeren kennen, als gezeten Koopman uit Suriname over, en ik knoopte met hem voordeelige betrekkingen aan.

Van tijd tot tijd moest ik voor korten tijd naar Overijssel gaan, eerst wegens het Roode Huis en verschillende afrekeningen: juist toen Dassewael in November 1815 met een jacht derwaarts ging en mij meê hebben wilde. Bij mijn vriend A. Sandberg komende, zette deze mij aan, om ook aan den Gouverneur Baron Bentinck²³⁶ mijne opwagting te maken, hetgeen ik eerst van de hand wees, maar er mij toch toe liet

²³⁴ Niet nader getraceerd.

²³⁵ Niet nader getraceerd.

²³⁶ Berend Hendrik Bentinck tot Buckhorst, Zalk en Veecaten (1753-1801).

overhalen. Dat Z[ijne] Exe[lentie] beleefd jegens mij zijn zoude, daaraan had ik niet getwijfeld daar hij een oud Hoveling was, en *ik niets van hem begeerde*; maar zeer onverwacht was het mij, toen ik eenige Uren daarna in mijn logement kwam, eene invitatiekaart van denzelfen te vinden om een grooten maaltijd, welken hij des volgenden daags aan Gedeputeerde Staten en anderen gaf, bij te wonen, ter gelegenheid der verjaring van de Koningin.²³⁷

Ik liet mij daar in een geleenden rok en vest vinden; zoo weinig was ik gesnaard, om daar in zulk gezelschap te komen; had het er zeer goed daar Bentinck een vrolijk Gastheer was en ik bijna alle de gasten van ouds kende, en het deed mij vooral genoegen, ten opzichte van het Zwolsche Publiek hier nog even zoo behandeld te worden als toen ik er nog in hooge betrekkingen [31] gestaan had. Vervolgens heb ik er den 5 Maart 1817 mijn Proces in persoon bepleid.

Toen wij in 't laatst van 1814 Zwolle zoo wat met stille trom verlieten, had ik tegen mijne vrouw gezegd: 'nu komt gij hier niet weêr 't en ware ik er U in een rijtuig met 4 paarden kon brengen!'

In den zomer van 1820 kon ik in de daad deze belofte volbrengen. Daar ik te Zwolle een comparitie hebben moest met leveranciers wier belangrijke zaken ik waarnam, nam ik Vrouw en 3 Kinderen mede in de Kajuit van den Harderwijkschen beurtman, dat, vóór het bestaan der Straatwegen voor eene der beste reisgelegenheden gold; en te Harderwijk gekomen kregen wij een rijtuig met slechts 3 paarden, om dat men mij het 4de volstrekt niet verschaffen konde, en zulks bij den toenmaligen toestand van dien weg zelfs ondoelmatig rekende. Dit kwam er dan ook althans voor de oogen der Zwollenaren niet op aan, alzoo wij op zee stilte gehad hebbende pas na den middag te Harderwijk gekomen waren, en dus eerst omstreeks middernagt te Zwolle kwamen.

Hier had ik 's volgenden ochtends mijne comparitie; de Augiers kwamen ons daar ook van Kampen zien, en 's middags werden wij met verscheidene oude Kennissen bij Ramaer onthaald, waar wij ook den dag sleten.

'S volgenden ochtends reden wij naar het Roode Huis, om oude herinneringen nog eens te verlevendigen; van daar naar Veldwijk²³⁸ waar de oude Nicht *Passchen*²³⁹ ons met het middagmaal wachtte en na den eten reden wij verder naar *het Frieswijk*²⁴⁰ bij Deventer waar wij eenige dagen bij onzer vriend *Besier* logeerden; toen nog éénen nacht te Amersfoort doorbragten, en van daar t'huis kwamen.

In een volgend jaar gingen wij met een Jacht naar Kampen bij de vrienden Augier logeren, van waar ik met Willem eenen uit stap naar *Frederiksoord*²⁴¹ deed. Later gingen wij eens te Driebergen, Velp, en Arnhem logeren, bezochten Neef Serrurier (J.W.)²⁴² op de Padevoort of Pavert²⁴³, gingen dan over Kleef op

²³⁷ Koningin Frederika Louise Wilhelmina prinses van Pruisen was op 18 november 1774 te Potsdam geboren.

²³⁸ De buitenplaats Veldwijk 'gelegen aan de straatweg van Zwolle naar Almelo, ruim een half uur gaans van Zwolle' was een herenhuis, omgeven door een gracht. Veldwijk werd in 1856 afgebroken (Olde Meierink, 'Veldwijk', in: *Een aardsch paradijs*, 147).

²³⁹ De ongehuwde Elisabeth Passchen (1744-1834) was een dochter van Isaak Passchen en Aleida Bavink, en een kleindochter van Abraham Passchen en Geesken of Aleida ten Cate (Ten Hove, 'Veldwijk', in: *Een aardsch paradijs*, 115-116).

²⁴⁰ Vrieswijk, langs de weg van Deventer naar Raalte gelegen. Besier heeft het huis zeer waarschijnlijk gehuurd, Reint Willem van Middachten was de eigenaar van *Huize Frieswijk* (Gevers en Mensema, *De havezaten in Salland*, 32).

²⁴¹ In Drenthe, 15 km. ten noorden van Meppel. Na de Franse tijd vestigden pioniers en verschoppelingen van elders zich in Frederiksoord, soms onder dwang. Er was grond voor ontginning. Men koesterde de illusie dat 'behoefte [...] onder vereischte zorg en toezigt zeer wel tot den Akkerbouw zijn op te leiden' (De Jong, 'De Kerk onder druk', 215; Vuyk, *Uitdovende*, 289-290).

²⁴² Niet nader getraceerd.

²⁴³ Niet nader getraceerd.

Nijmegen, en van daar met de Stoomboot op Rotterdam waar wij door de Wenckebachs naar den Haag afgehaald werden.

In 1823 woonde ik met Willem de plegtigheden van het Eeuwfeest der Drukkunst te Haarlem bij²⁴⁴, en toen in diezelfde Stad in 1825 eene groote tentoonstelling was van Voorwerpen der Inlandsche Nijverheid, bragten wij daar *en famille* eenige dagen door en ik bezorgde dus aan de mijnen zoo veel uitspanning als ik konde.

In April 1821 was mijne Moeder in haar 77ste jaar overleden. Aangenaam zoude het geweest zijn, haar, die ik in 1812 het laatst gezien had, toen ik mij nog in even noodlottige omstandigheden bevond, als toen zij in 1803 bij ons geweest was, ook nu met een opgeruimder hart en betere vooruitzigten te kunnen bezoeken, doch ik was nog niet met mijne zaken op de hoogte geweest, om aan eene Hanauer reis te mogen denken, zoo daartoe geene aanleiding van eenig gewigt kwam. Deze kwam, helaas! weinige weken na den dood mijner moeder. Mijn broeder Frits had zijnen handel opgegeven, en zich met een goed Kapitaal te Hanau neêrgezet, waar hij bij [de] Gläntzers woonde en van zijne renten wilde leven. Dit scheen echter aan hem, die een bedrijvig leven gewoon was, slecht te bekomen: hij werd malerig, verkwistend en geraakte kennelijk buiten staat om orde op zijne zaken te houden: dienvolgens verzochten mijne zusters mij dringend, om over te komen en de vereischte maatregelen te helpen beramen.

Ik deelde zulks aan Wenckebach en Truitje mede, en besloot ook op hun verzoek, terstond tot de reis, die ik dan ook binnen 4 weken, waarvan ik 10 dagen te Hanau stil was, afleide. Ik nam *Louise*, toen 14 jaar oud mede. Mijn verblijf aldaar was niet aangenaam, en ik kon voor het oogenblik niet veel doen aan de zaak, waarom ik gekomen was. Ik teekende echter zoo veel aan, dat toen 2 jaren later eensklaps de tijding van mijnes broeders dood kwam, en dus Truitje en ik als medeërfgenenamen optreden moesten, ik reeds eene naauwkeurige kennis had van den primitieven staat van zaken, en mij slechts behoefde te doen opgeven, wat er in de 2 laatste jaren omgegaan was. Wij konden dienvolgens toen volstaan met volmagt derwaarts te zenden, hetgeen wij om redenen zeer verkieslijk vonden, en alles werd dan nu ook door briefwisseling vrij gemakkelijk beredderd.

Toen in 1815 onze 3 Hooge Scholen hersteld werden, en aan dezelve ook Hoogleeraren voor Landhuishoudkunde en Landbouw benoemd stonden te worden, nam men daartoe te Groningen te regt *Wilkens*.²⁴⁵ Voor Utrecht benoemde men *Kops*²⁴⁶, die sedert vele jaren Kommissaris voor de zaken van den Landbouw bij 't Minist[erie] v[an] Binnel[andse] zaken geweest was, en te Leiden werd, door den invloed van *van Marum*²⁴⁷ deszelfs oude vriend D[octo]r *Bennet*²⁴⁸ benoemd. Ik hoorde nog al eens zeggen, dat *ik* op

²⁴⁴ De Costerfeesten. De Haarlemmer Laurens Janszoon Coster (1405-1484) was de vermeende uitvinder van de boekdrukkunst, en op 10 juli 1823 was het vierde-eeuwfeest van de uitvinding. Na het officiële gedeelte van het programma in de Grote Kerk, trok een stoet met muziek en schutters langs versierde huizen en werd een gedenksteen onthuld. E.A. Borger sprak met gloed en stemverheffing, J.H. van der Palm en H. Tollens, de volksdichter waren de belangrijkste sprekers. Er was vuurwerk, mastklimmen en ringrijden (Baggerman, *Een lot*, 369; Huygens, *Tollens*, 179-182; Vuyk, *Uitdovende*, 233).

²⁴⁵ Niet nader getraceerd.

²⁴⁶ Jan Kops (1765-1849). Landbouwkundige, maar in 1788 doopsgezind predikant te Leiden. In 1792 keerde hij terug naar botanie en landbouwverbetering. In de Bataafs-Franse tijd was hij *de* man van de landbouw (Boels, *Binnenlandse Zaken*, 240).

²⁴⁷ Martinus van Marum (1750-1837). Arts en natuurkundige te Haarlem. Lector in de wijsbegeerte en wiskunde (Wiechmann en Palm, *Een elektriserend geleerde*).

²⁴⁸ Jan Arnold Bennet (1758-1828). Studeerde letterkunde, geneeskunde en wijsbegeerte te Harderwijk, en vestigde zich te Leiden. In 1796 werd hij lid van de Maatschappij te Amsterdam ter bevordering van de landbouw en ontving in 1799 een gouden medaille voor zijn idee tot oprichting van een Veeartsenijschool in Nederland. In 1815 werd Bennet tot professor in de landhuishoudkunde te Leiden benoemd, maar wegens gezondheidsomstandigheden bedankte hij (*NNBW* II, 122).

die Professie vrij wat grooter aanspraak had kunnen maken dan Bennet, en toen deze schroomvallig man zijne beroeping ik geloof 1 1/5 jaren lang in overweging hield, en eindelijk besloot om te bedanken gaf *van Marum* mij terstond kennis hiervan, en tevens van zijn gevoelen, dat ik die plaats behoorde te vervullen.

Zulks kon echter bij mij, die een fortuin te herstellen had, in geen aanmerking komen, en deze reden behoefde ik aan v[an] M[arum] niet te openbaren als grond mijner weigering, daar ik er bovendien nog eene andere had, dat dit Vak namelijk niet geschikt was voor Akademisch onderwijs, en dat ik geene roeping gevoelen zoude om Studenten over iets te onderhouden, waarin zij nog geen belang stellen konden, en dat zonder praktijk nog minder beteekende dan Physica zonder proeven.

Er werd toen een Amsterdamsch Geneesheer, en toen deze spoedig stierf een jong Haagsch Geneesheer benoemd, *van der Boon Mes*²⁴⁹, die van den Landbouw niets wist, maar die een goed leerling van *Brugmans*²⁵⁰ was, welke deze Professie zoo doende als bijvoegsel tot de Natuurkunde wilde doen strekken.

Mijne liefhebberij voor den Landbouw was intusschen niet verminderd en ik begon in 1818 met de Uitgave van het Tijdschrift *de Buitenman*. Hetzelve maakte nogal opgang, maar ik kreeg zoo weinig bijdragen van anderen, dat ik het bijkans al te maal alleen moest doen: en daar ik om goed te werken, langzaam werkte, en er niet al te veel tijd aan besteden wilde, konden de Stukjes elkander zoo spoedig niet volgen, als de boekhandel zulks begeert, waardoor het Debiet allengs verminderen moest.

Ja, had ik willen kwakzalveren, en met opoffering der waarheid willen naam maken, welke schoone gelegenheid zoude ik niet daartoe gevonden hebben daar ook bijna gelijktijdig de Maatschappij van Weldadigheid²⁵¹ opgericht werd, die mede een Tijdschrift uitgeven wilde. Dan het was mij terstond gebleken, dat ik daarmee niets gemeen hebben konde.

Want spoedig, na dat de Generaal *van den Bosch*²⁵² zijne inleidende Verhandeling over [32] dat onderwerp had uitgegeven, die door mij gretig verslonden was, kwam hij mij om mijne deelneming verzoeken. Ik trachtte hem te betoogen dat zijne redeneringen en ontwerpen op valsche berekeningen berustten en dat de laatsten dus geen goed uiteinde konden nemen.

De Generaal konde mij niet wederleggen en verzocht dien onverminderd om mijne mede-werking: doch daar kon natuurlijk niet van komen, en nu werd van wegens die Maatschappij *de Star* uitgegeven, 12 Stukken in 't jaar, die bijna niets behelsten van hetgeen men daarin zoeken moest, maar - die een gedwongen Debiet hadden, doordien het Ontwerp *oppervlakkig* zoo mooi leek, en men den naam van een Koninkl[ijke] Prins²⁵³ aan het hoofd plaatste, en het aan geene snorkerijen liet ontbreken.

²⁴⁹ George Johannes van der Boon Mesch (1786-1822). Professor landhuishoudkunde in Leiden (*NNBW* II, 906).

²⁵⁰ Sebald Justinus Brugmans (1763-1819) onderzocht de levende natuur, hij verzamelde en kweekte planten. In 1785 werd hij professor in Franeker. Professor te Leiden (*NNBW* I, 487-490).

²⁵¹ De Maatschappij van Weldadigheid werd in 1818 door Johannes van den Bosch opgericht, om paupers en bedelaars door maatschappelijk-nuttige arbeid tot zelfstandige landarbeiders op te kweken. Het was een filantropische mengvorm van werkverschaffing, (her)opvoeding, (her)scholing en binnenlandse kolonisatie (*Nijhoffs*, 350; Boels, *Binnenlandse Zaken*, 255).

²⁵² Johannes graaf van den Bosch (1780-1844). In 1815 had hij - oud-militair - de directie van Oost-Indische militaire zaken (*NNBW* I, 437).

²⁵³ Willem Frederik Karel prins der Nederlanden (1797-1881). Hij steunde J. van den Bosch als voorzitter van de Maatschappij van Weldadigheid (*Nijhoffs*, 199).

Ik was nog maar weinig jaren in Amsterdam geweest, toen ik, gelijk vermeld is, reeds het vrij zeker vooruitzicht had, dat ik het groote oogmerk mijner komst stond te bereiken, namelijk mijne Schulden te kunnen afbetalen en ook nog een Kapitaaltje op[zij] te leggen. Doch ik zag ook al zeer spoedig, dat alle de middelen daartoe dienende, niets dan gelukkige buitenkansen waren, op welker voortdurend niet te rekenen was. Alle mijne pogingen, om tot eene vaste Kostwinning te geraken, waren vruchteloos. Ik zocht eene Associatie in handelszaken, zoo dra ik geld daartoe bijzetten konde, maar te vergeefs. Al wat zich opdeed waren menschen wier zaken in de war waren: ieder die werkelijk goede zaken aan de hand had, wist ook wel aan geld te komen.

Ik begon dus allengs weder op een Post te denken, nu ik er weêr van mij zelven zoo veel bij had, dat een gewoon Tractament aan mijne behoeften voldoen konde. Natuurlijk liefst in Amsterdam, om dat ik er dan het overige bij konde aanhouden, en anders ook wel elders.

Had mij de Leidsche Professie van Landbouw toen v[an] d[er] Boon Mesch in 1821 of 22 stierf, aangeboden geworden, dan zoude ik er meer toe overgehield hebben dan zes jaren vroeger. Ik beschouwde zulke een Professie nog wel uit hetzelfde oogpunt, maar daar zij er nu eenmaal was, zou ik ze zachts beter dan de meeste anderen hebben waargenomen, die zoo veel van den Landbouw niet wisten als ik, en zou mijne Toehoorders zeker minder dan menigeen verveeld hebben: en dit zoo zijnde zou ik daarin eene schuilplaats voor den ouden dag hebben gezocht, waarom het mij thans voornamelijk te doen was. Dan dezelve werd mij nu niet aangeboden. Mijne vrijmoedigheid had mij bij de meeste groote Heeren, die op de begeving van ambten invloed hebben, welligt niet zeer bemind gemaakt, zoo als mij naderhand stellig van een Curator der Leidsche Hooge School gebleken is, die het niet op konde, dat ik op eene Utrechtsche Professorenpartij meer den aandacht had naar mij getrokken dan hij, heer Baron²⁵⁴. Hij heeft zelf, na dat hij *Wttewaal*²⁵⁵ beroepen had (want hij alleen domineerde) aan van Marum (van wien ik het heb) toegestemd dat ik het had behooren te zijn maar dat hij gevreesd had dat ik met de andere Professoren niet in vrede zou kunnen leven, alzoo hij zelf gezien had, hoe ik het te Utrecht met *Borger*²⁵⁶ had aan den Stok gekregen. Dit was op de voormelde partij in 1818 toen ik den aftredenden Rector *van Heusden*²⁵⁷ had hooren oreren, en 's avonds op de partij van den nieuwen Rector *Moll*²⁵⁸ kwam. Daar waren wij zeer vrolijk onder el-kander, gaven elkander allerlei zetten, en lagchten hartelijk. Dit was bepaaldelijk het geval tusschen *Borger* en mij, die elkander hier voor het eerst in zulk eenen lossen kring ontmoetten, en die er beiden even veel pret in hadden, om zich aan elkander te wrijven: zoo als wij na dien tijd altijd zeer goede vrienden geweest zijn. En dit had de schrandere Curator, door wien *Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen* juist niet zeer vermeerderd is, als vijandelijkheden opgegeven: daar toch dien avond niemand vijandig gezind was, dan die weinigen, welke het meer te doen was om zelven te brilleren dan om pret te hebben!

Nimmer had ik ook zoo iets kunnen gissen zoo niet verscheiden jaren daarna N[ota] B[ene] toen *Borger* reeds dood was en dus niet meer klappen konde, de Heer *d'Ecury van Heinenoord* aan *van Marum* deze gewichtige ontdekking medegedeeld had!

²⁵⁴ Hendrik baron Collot d'Escury van Heinenoord (1773-1845). Lid van de Tweede Kamer en lid van verscheidene letterkundige genootschappen (*NNBW* III, 249).

²⁵⁵ Mogelijk G. Wttewaal, die in 1832-1833 de vrije handel aanpreekt in een artikel van het *Tijdschrift ter bevordering van Nijverheid* (Bierens de Haan, *Van Oeconomische Tak*, 100).

²⁵⁶ Elias Annes Borger (1784-1820). Theoloog, klassiek literator en uitnemend kanselredenaar. Zeer vroom en een beminlijk karakter (*NNBW* IV, 222).

²⁵⁷ Jacob van Heusden (1757-1841). Sinds 1792 predikant te Hilvarenbeek; of diens zoon Cornelis Johannes van Heusden (1792-1872). President van het Hof van Noord-Brabant (*NNBW* I, 1099).

²⁵⁸ Mogelijk Gerrit Moll (1785-1838). Professor te Utrecht, natuurkundige. Een begaafde geest, levendig, en vlug van opvatting (Wichman en Palm, *Een elektriserend geleerde*, 173-174).

Mogt het schijnen dat gekrenkte eigenliefde hier uit mij sprak, dan is mijn antwoord: dat ik om reeds gemelde redenen niet uit eerezucht naar dien post kon wenschen, en dat de titel van Professor geheel onnoodig was voor mijne reputatie, die buitendien reeds overvloedig gevestigd was. En datgene, waarom het mij eigenlijk te doen was, een verzekerd en genoegzaam inkomen, heb ik langs een anderen weg reeds sedert jaren verkregen. Het is dus meer de algemeene beschouwing, van welke lieden het fortuin van zoo velen afhangt, en die mij hier zoo in alle hare bijzonderheden is bekend geworden, welke mij ook nu nog, wanneer ik er om denk, onaangenaam aandoet dan de minste persoonlijke spijt.

Ik ben in tegendeel van achteren al zeer blij, dat ik niet op mijnen ouden dag nog met eene Professie opgescheept ben, die voor de Studenten van geen belang is.

Ware het in dien tijd zoo uitgekomen, dan had ik voor een jaar of 12, 14 nog wel eene bijzondere reden, die mij van het verblijf in Leijden veel genoeg scheen te voorspellen: sedert 10 jaren weet ik echter dat dit eene groffe dwaling was en voor het overige heeft de Stad Leijden voor mij sedert lang weinig bekoorlijks gehad.

Vrij wat gunstiger zou ik er over gedacht hebben zoo in Utrecht eene Vacature gekomen ware: en misschien had ik mij ook daaromtrent illusie gemaakt. Immers gaat de gevolgtrekking niet door dat de plaats, waar men nu en dan eens in groot gezelschap een aangename dag doorbrengt, ook op den duur eene aangename woonplaats voor ons zijn zoude. Dien aangename dagen heb ik in Utrecht vele doorgebracht. Na dat ik reeds jaren de Vergaderingen van het Genootschap aldaar bijgewoond had, ging *Willem* in 1823 derwaarts studeren, en gedurende de 4 jaren dat hij er bleef dus van 1824-27 ging ik telkens de Rectorale Oratie hooren en den maaltijd bijwonen, waar het regt vrolijk toeging; ook hield ik toen een paar redevoeringen in 't Museum, die veel genoeg gaven, en die benevens eenige versjes te dier gelegenheid in den *Buitenman* te lezen zijn.

Als bron van een vast inkomen kwam mij omstr[eeks] het jaar 1820 iets anders in het hoofd: ik wenschte namelijk Prokureur in Amsterdam te worden. Dan mij obsteerde een Besluit, dat het getal Prokureurs moest uitsterven, en hoe ik ook hemel en aarde bewoog, om ten mijnen opzichte hierom-trent eene uitzondering gemaakt te zien, niets mogt helpen.

En zoo zag ik dan in 1826 het tijdstip met rasse schreden naderen, waarop alle mijne winstgevende zaken stonden af te loopen. Het is waar, met het geen ik nu ook nog van mijnes broeder geërfd had, had ik een Kapitaaltje, waarvan ik in eene kleine plaats had kunnen leven, maar ik voelde mij nog te veel krachtig om een werkloos leven te willen leiden en had ook weinig lust om de letterkundige voordeelen, die Amsterdam mij aanbood, tegen eene plaats te verruilen, waar ik mij van dat alles zou moeten spenen.

Ik drong dus bij W[enckebach] zeer sterk aan, dat hij mij eenen Post bezorgen zoude en daartoe scheen zich eindelijk in de daad eene gelegenheid aan te bieden.

Zijn Minister²⁵⁹ namelijk had hem den wensch te kennen gegeven, om eenen man te hebben, op wien hij zich verlaten konde, en die hem een gedeelte van het werk kon afnemen, dat voor hem zelve te [33] veelvuldig werd. Hij noemde hem dan mijn persoon: De Minister zag mij, informeerde onder anderen bij *van Maanen*²⁶⁰ naar mij, die het hem volmondig aanried; en dit zou dus ook wel gelukt zijn, zoo de Koning, naar zijne bijzondere zuinigheid, hem niet geweigerd had aan dit verzoek te voldoen. Ik stond dan maar gelijk mij reeds in 1814 gebleken was, bij Z[ijne] M[ajesteit] niet goed aangeschreven.

In 1826 was zuster *Bechtel* met hare nicht *Fritze Bechtel* ons een bezoek komen geven, en in

²⁵⁹ Pieter Lodewijk Joseph Servaes van Gobbelschroy (1784-1850). Een Zuid-Nederlander die in 1810 onderprefect van Deventer was, en van 1825 tot 1829 minister van Binnenlandse Zaken, Onderwijs en Waterstaat was (Fehrmann, 'Bestuurlijke ontwikkelingen', 187).

²⁶⁰ Cornelis Felix van Maanen was van 1815 tot 1830 1ste president Hoog Gerechtshof der Nederlanden (*Raad van State*, 223).

September naar Hanau terugkerende, bragt ik en Wenckebach haar tot Dusseldorf: gaande wij vervolgens eenige dagen bij den Heer *Pithaan*²⁶¹ te *Lunterbeke* doorbrengen en het Wupperthal bezigtigen.

Toen ik te Amsterdam terugkwam, vernam ik dat de Koning er was en 2 dagen daarna Audientie stond te geven. Daar ik juist weder Algemeen President van het Instituut²⁶² was, en hem in die hoedanigheid aan het hoofd eener deputatie complimenteren moest, begreep ik dat ik hem thans ook eens over mij zelve diende te spreken.

Dat zulks veel helpen zoude konde ik niet verwachten, want ik had hem meermalen uit naam van het Instituut moeten toespreken, en was nooit met een vriendelijke blik verwaardigd geworden. Dan daar ik thans wist, dat de Minister bij hem voor mij werkte, zou ik dezen en mijzelven, dacht mij, stellig tegen gewerkt hebben, zoo ik den man het woord niet gunde, van wien de zaak afhing.

Na dat ik dus mijne aanspraak aan hem gedaan had, en de deputatie, na dat nog eenige woorden gewisseld waren vertrokken was, keerde ik mij oogenblikkelijk om, en verzocht eenige woorden voor mij zelve te mogen spreken, doende hem dan het verzoek om aanstelling bij het Min[isterie] van Binnenl[andse] zaken, waar ik meende van nut te kunnen zijn.

Op het hooren van mijnen naam toonde hij mijne familie te kennen, en gaf zoo wat algemeene antwoorden, vrij gedwongen maar toch niet onbeleefd.

'S volgenden middags at ik als President van 't Instituut aan 's Konings tafel, zat bijkans tegen over Z[ijne] M[ajesteit] naast eenen Wethouder *van Meurs*²⁶³ wien ik kende, had aan de andere zijde *Hoeuft*, lid mijner Kommissie van landbouw, en zat er dus door dit toeval zoo op mijn gemak te eten en te praten, als ik vooraf niet wel had kunnen berekenen, dat bij zulk eene partij het geval zijn zoude.

In 't voorbijgaan moet ik toch zeggen, dat ik 4 jaren vroeger in diezelfde hoedanigheid niet aan 's Konings tafel was genoodigd worden, om dat een mijner Collega's wien men naar des Presidents woonplaats gevraagd had, daarop zulk een antwoord gegeven had, dat er - geene boodschap aan mij kwam. En als tegenhanger, dat toen ik in 1825 mede in die hoedanigheid bij het Feest der Tentoonstelling van Kunstwerken te Haarlem aanwezig was, insgelijks een ander Collega in mijne plaats den plegtigen maaltijd wist bij te wonen: dit maal denkelijk met goedvinden van den Heer Gouverneur van Tets.²⁶⁴

Na den boven gemelden maaltijd aan 't Hof in een ander vertrek Koffij drinken: daar sprak de Koning met de meeste aanwezigen en ook met mij aan wien hij eenige weinig beteekenende vragens nopens het Instituut rigtte.

En hiermede trok ik weder naar mijn stil verblijf op de Leliegracht en dacht: wat een eer heb ik daar weêr genoten - zoo het maar iets helpen mogt!

Dan er verliepen 3 maanden zonder dat er iets gebeurde: de Koning had mij nu gezien, en vond - dat ik te oud was. Dit nieuwe argument tegen mij liet zich moeilijk wegredeneren, want ik was 54 jaar, en dus geen jong man meer; en daar het van jaar tot jaar sterker klemmen moest, begreep ik dat er nu volstrekt geen tijd mogt verloren worden. Ik diende dus een verzoekschrift in om aanstelling bij 't Min[isterie] van Binnenl[andse] zaken. Dit moest in handen van den Minister komen, die ik wist dat er gunstig op adviseren zoude; en wilde dan de Koning des niet te min mijn verzoek van de hand wijzen dan moest hij er ten minste officieel voor uitkomen, waartoe hij wellicht toch zoo gemakkelijk niet besluiten zoude.

Zoo redeneerde ik althans: maar de Minister wist het beter. Ook aan hem had ik gelijktijdig in de laatste dagen van 1826 eenen uitvoerigen brief in het Fransch geschreven, om hem tevens mijne ervarenheid

²⁶¹ Niet nader getraceerd.

²⁶² Het Instituut van de Haarlemmer Maatschappij.

²⁶³ Niet nader getraceerd.

²⁶⁴ Mr. Arnold Willem Nicolaas Tets van Goudriaan (1771-1837). Van 6 april 1814 tot 6 mei 1828 gouverneur van Noord-Nederland, daarna minister van Financiën (*NNBW* V, 901; IX, 1112).

in die taal te bewijzen, welke gedurende de vereeniging met Belgie van zoo veel belang was.²⁶⁵ Ik schetste hem met leve[n]dige kleuren den toestand van iemand, die werken kan en wil, zonder eenen werkkring te kunnen vinden en drong er op nieuws op aan, dat hij mij, ter gelegenheid van dit verzoekschrift nadrukkelijk bij den Koning ondersteunde.

Maar het bleek naderhand dat hij maar niet had kunnen gedaan krijgen wat *hij* wenschte, en toen wilde hij *mij* ten minste helpen, hetgeen een Minister toch alligt kan, wanneer het hem ernst is.

Kort voor Pinxteren 1827 ging ik met Louise naar den Haag, om er de feestdagen over te blijven. Het Hof en de Ministeries waren te Brussel, maar Wenckebach was in den Haag en reisde slechts nu en dan derwaarts.

En juist toen ik er was, kwam de Minister in den Haag. W[enckebach] ging naar het Ministerie doch kwam spoedig t'huis om mij te vertellen dat de Minister iets voor mij had: eenen nieuwen ambtenaar mogt hij niet hebben, maar hij behoefde eenen nieuwen Directeur der *Staatscourant*, om dit blad uit zijn ellendigen toestand op te beuren, waarmede algemeen gespot wierd en daartoe had hij mij aan den Koning voorgeslagen en wilde er 's volgende daags met mij over spreken.

Ik keek van den éénen kant al heel zuinig toen ik het voorwerp der mij toegedachte bemoeijenissen vernam, maar van den anderen kant was het voor mij de Stem eenes Engels, die mij zeide: gij geraakt op eene fatsoenlijke wijze uit Amsterdam, waar gij niets meer te doen hebt, en gaat met eene bezoldiging van ten minste f 3000 naar den Haag!

'S anderen daags ging ik met den Minister spreken. Ik ontveinsde hem niet mijnen tegenzin tegen dat werk en opperde al de daaraan verbondene zwarigheden: doch daar zulks de zaak niet veranderen konde, wenschte ik daarin ten minste die wijziging te brengen, dat ik niet tot Dir[ecteur] der Staatsc[ourant] wierd benoemd, maar tot Referendaris bij het Ministerie bepaaldelijk aan den dienst des Ministers toegevoegd. Dan kon bij mij die Directie der Staatsc[ourant]t opdragen; en kwamen daarover eventueel haken en ogen, dan kon die aan een ander opgedragen worden, zonder dat ik mijne betrekking tot het Ministerie verloor.

Ook om der *zaak* wil achtte ik het van belang dat de Dir[ecteur] der Staatsc[ourant]t niet, gelijk het hiertoe aan het Lokaal der Drukkerij werkte, maar dat hij in onmiddellijke aanraking met den Minister konde zijn, zoo dikwijls zulks vereischt wierd.

De Minister zou trachtten aan mijnen wensch te voldoen, en inmiddels was en bleef ik maar uitermate verheugd in het vooruitzicht op eene gebeurtenis, die de Kroon op mijn werk moest zetten. Voor 13 jaren had ik een vast inkomen van ruim f 2000 weggesmeten, om te zien of ik niet elders een f 50 f 60,000 zou kunnen bijeen garen, [34] die ik volstrekt behoefde, om niet onder te gaan. Alles, waarop die hoop gebouwd was, bleek zonder grond te zijn, maar - langs andere wegen bereikte ik toch mijn oogmerk, betaalde alle Schulden, het Proces inclus waarvoor ik in 1826 f 8000 had uitgeteld en was bezitter van een goed burgerlijk fortuin. Maar hier hield nu ook de bron op, die tot hiertoe zoo mild gevloeid had, en natuurlijk was dus de gedachte: Die nu maar zijn vaste, bezoldiging van f 2000 kon terugkrijgen!

Edoch, hetzelfde doet zich geen tweemaal in de wereld [voor]. En behoorde dus nog eens een nieuw wonder te geschieden. Mogt ik daar waarlijk op hopen? En daar was het eensklaps aanwezig.

Met deze blijde boodschap trok ik dan naar huis; bragt ze aan *Willem* naar Utrecht toen ik in 't laatst van Junij naar 't Genootschap aldaar ging en nog eenige dagen bij hem bleef, en niet lang daarna, weder t'huis zijnde, meldde W[enckebach] mij uit Brussel, dat hij dien dag bij den Koning ter audentie geweest was, en uit diens mond vernomen had, dat ik op den door mij begeerden voet was aangesteld.

'S anderen daags kreeg ik het Besluit zelf, met eene aanschrijving van den Minister om mij dadelijk

²⁶⁵ Van 1813 tot 1830 waren Noord- en Zuid-Nederland verenigd.

bij hem te vervoegen. Terstond zette ik mijn huis te huur, en mij zelven op den Postwagen naar Brussel.

Daar sprak ik met den Koning en met den Minister: alles was *couleur de rose*, volgens *Hun Ed[e]le*: ik nam aanspraak nopens het een en ander, bleef eenige dagen met W]enckebach] met wien benevens den Inspecteur der Gevangenissen; ik nog een togtje deed ter bezigtiging van de Gevangenis te *Vilvoorde* en *St. Bernard*. Te Antwerpen verliet ik hem per Stoomboot, en kwam 's volgende nachts in den Haag. Daar bleef ik een dag, vond er eene bestelde opgave van ledige huizen huurde er een in de Heerenstraat, om aan mijne ongestelde zuster en mijne Vrouw het bezoeken regt gemakkelijk te maken, en toen weder naar Amsterdam.

Er was al een tijdlang plan op een Kamperreisje geweest, waartoe de gelegenheid thans per Stoomboot bestond. Dan ongesteldheid van Vrouw en dochters beletten dien zomer alle plans van dien aard. *Willem* wilde te Utrecht blijven om aan zijne Dissertatie te werken, en ik trok dus alleen, daar ik zulks thans nog het best wachten konde, naar de gestichten der Maatschappij van Weldadigheid te Veenhuizen en Wateren.

Een paar dagen bleef ik toen te Zwolle en kwam dan over Kampen weêr te Amsterdam, vindende op de Stoomboot het gezelschap van mijnen ouden Meester, nu Gouverneur van Drenthe, *P. Hofstede*, met een gedeelte zijner familie.

En waarlijk ik kon thans minder dan ooit rancune tegen dien man gevoelen, dat hij mij mijnen Post als Sekret[aris] Gen[eraal] eenmaal had tegen gemaakt, want daardoor was ik van groote moeilijkheden, die mij anders in die betrekking zouden gewacht hebben, bevrijd gebleven, en had de Omwenteling in 1813²⁶⁶ als een stil burger kunnen zien plaats hebben, hetgeen ik voor iemand, die geen dubbelzinnig karakter heeft, als een groot voorrecht aanmerk.

En al ware ik dan na die omwenteling, gelijk nu mijn opvolger, Griffier der Staten met een verhoogd inkomen geworden, zou mij het dit niet nog moeilijker gemaakt hebben, en mij van Overijssel af te scheuren, hetgeen ik nu met zulk een kostelijk gevolg gedaan had, dat ik daar nu denkelijk met een vrij wat opgeruimder hart op de Stoomboot zat dan Z[ijne] Exc[ellentie] van Drenthe, wiens boedel sedert jaren in de war geweest is.

Te Amsterdam bleef ik toen nog maar zeer kort, pakte slechts het noodigste voor mij zelven in, en spoedde mij naar den Haag, waar ik vooreerst bij W]enckebach] mijnen intrek nam, en mijnen nieuwen Post aanvaardde.

Met mijn ouden Atlas en de weinig in mijn nieuw Vak dienende boeken die ik bezat, ging ik mij daar aan het Ministerie neêrzetten, en wurmde eenigen maanden lang met de oude Redacteurs, terwijl ik nopens Personeel en Materieel aan den Minister de noodige voordragten deed.

Daar al wat ik voorstelde goedgekeurd werd, en ik nopens personen en andere hulpmiddelen geheel vrije hand had, gelukte het mij ook wel ras mijn Bureau zoo te organiseren dat er wat goeds uit voortkomen konde, en de Staatscourant kreeg ik allen opzigte een geheel ander aanzien.

Degenen, die mij kenden klaagden er over dat ik niet liever aan het hoofd eener Courant van de Oppositiepartij dan van het Bestuur stond, en ik zelf zou daar vrij wat meer toe hebben overgehield. Dan die taak was mij nu eenmaal opgelegd en nu leide ik er mij ook op toe om ze waardiglijk te volbrengen en van de Staatscourant iets te maken, dat men anders in geen Gouvernementsbladen gewoon is te zoeken.

Hield ik dit in de daad voor mogelijk? O ik maakte mij daaromtrent geene illusie: maar ik had met eenen Minister te doen, wien ik niet beter wenschen konde: *van Gobbelschroy* was een zeer verstandig en kundig man, geheel en al vrijzinnig, en door geene bijoogmerken bestuurd. Hij vond dan ook goed al wat ik deed, om dat ik niets deed, dat onredelijk was, en ook slechts het goede bedoelde, zonder eenigerlei bijoogmerk. Ik wilde dus zien, hoe verre het onder zulke gunstige omstandigden zou te brengen zijn. Dat ik

²⁶⁶ De overgang van onderdeel van het Franse keizerrijk naar een zelfstandig koninkrijk der Nederlanden.

niet weder onder zulk een Minister zou komen, zoo deze aftreden mogt, dit stond dadelijk bij mij vast.

Maar ziet, ik ondervond al ras tegenstand van iemand, die ook Stem in Staat had, van - den Koning en zijn Kabinet.

Al zeer spoedig kreeg de Minister het ééne Kabinetschrijven na het ander met reflexies op de Staatscourant en den slechten geest, waarin die thans geschreven werd. Hij werd bitter boos over deze Stelling, en de armhartige wijze waarop men zulks trachtte te betoogen. Ik leverde hem telkens op staanden voet een voldingend antwoord aan Z[ijne] M[ajesteit] waaronder hij telkens, zonder aarzelen, zijnen naam zette. Zoo dat ik in zekeren opzigte wel vrije hand hield, maar toch ten aanzien van al het Binnenlandsche de Staatscourant niet zoo volledig en belangrijk maken konde als ik zou hebben kunnen doen, zoo Koning en Minister al hun gezag daartoe hadden willen leenen. Want ook de Minister verflaauwd allengs daaromtrent, vooral toen hem de Belgische zaken het hoofd meer en meer waren begonnen te maken.

Hij had een harden Stand tegen over den Koning en tegen over 's Konings tegenstanders, de Belgen. Op de laatsten zijne landgenooten, wilde hij zelfs werken langs eene weg, die geen Minister voegt, namelijk door zelf Artikelen te schrijven in de Gazette des Pays bas, die zoo wat de Zuidelijke Staatscourant verbeelden moest.

Het Gouvernement was daar dan in dagelijkschen pennestrijd met de Franschen, die in Brussel met dagbladschrijven den Kost verdienden. Zodoende smeedt men zich ook van dien Kant weg, gelijk van zoo vele Kanten en de Staatscourant mogt op geene bijzondere ondersteuning meer rekenen. In allen gevalle had ik dan toch bewerkt, dat zij als Courant den voorrang boven alle onze andere Couranten verkregen had, op datgene naar²⁶⁷ wat ik om staatkundige redenen niet plaatsen mogt.

[35] De aanhoudende arbeid die door mij en de beide Redacteuren aan dit blad besteed werd, was eigenlijk vrij ondankbaar, en ik was de eerste, die zulks aan de jonge lieden onder het oog bragt: immers wat wij met zoo veel zorg en naauwkeurigheid bearbeidden, als het door Kunstregters had moeten beoordeeld worden, werd meestal slechts in Koffijhuizen ter vlugt gelezen en verzonk onder den Stroom van *vreemde* dagbladen, waaruit men dag aan dag het nieuwste nieuws wilde halen; doch ik begreep, dat dit gedeelte der Natie, dat zich bij uitsluiting voor het Publiek houdt, toch niet het geheele Publiek was, en dat die Staatsc[ouran]t door duizenden gelezen werd, die geene andere Courant lazen, daar ook in de kleinste Gemeente van het Land (zegge van de Noordelijke Provinciën) ten minste één Exemplaar komen moest. En voorst wilde ik dat die Courant een deugdelijk Werk bleef, lang na dat men andere Couranten tot niets beters dan oud Papier had weten te verbruiken.

Tegen het einde van 1829 bleek het, dat *van Gobbelschroy* aftreden moest.²⁶⁸ De Koning had voor hem eene bijzondere persoonlijke aangelegenheid, en juist daarom moest hij hem aan de Belgen opofferen gelijk ook eenige maanden daarna *van Maanen*.²⁶⁹ Die vrienden wisten, dat er met brutaliteit van Z[ijne] M[ajesteit] alles te verkrijgen was, en daarom rustten zij niet, vóór dat zij hem juist die Ministers ontnomen hadden, op welke hij zich het meest verlaten konde. Het waren voorts 2 zeer verschillende wezens, *van Gobb[elschroy]* een zeer vrijzinnig man, maar die den Koning op den duur niet aan dorst; *van Maanen* een Absolutist (met de fraaije Koninklijke boodschap van December 1829) maar een ferm tegenstander van de aanmatigen der Belgen, en voorts iemand die door zijne geaardheid den Koning had weten in respect te houden, waartoe bijdroeg dat de Koning in deszelfs vak (het regtsgeleerde) meer dan in de overige vakken op goed geloof moest aannemen.

²⁶⁷ Lees: na; uitgezonderd.

²⁶⁸ In 1829 diende P.J.S.L. van Gobbelschroy, na de mislukking te Antwerpen zijn ontslag in.

²⁶⁹ C.F. van Maanen maakte zich als minister van Justitie in België zeer gehaat door zijn drastische maatregelen in verband met de taalpolitiek en drukwerkprocessen. Hij werd door Willem I ontslagen. Een maand later werd hij weer in genade aangenomen.

In dat geheele jaar 1829 had ik dan aan Gobbelschroij niet veel meer gehad; ik bleef echter niet eenen man als hij toch altijd op den voet, om hem te kunnen zeggen wat ik kwijt wezen wilde. Zoo vernam ik toen eens dat nu eerlang een R[ooms] C[atholiek] Bisschop te Amsterdam stond te komen, daar die Heer daar voor 's lands rekening zou gehuisvest worden het O[penbaar] M[inisterie] huis tot Seminarie krijgen, en, voegde men er bij, dat daar zeer over gemord wierd.²⁷⁰ Dit gemor latende voor hetgeen het was, morde ik zelf toch zeer over zulk een schandelijk bedrijf, om Amsterdam tot een Roomsche broeinest te maken, en zulks te bekostigen, terwijl de Protestantsche Predikanten niet zoo veel ontvingen dat zij er met een huishouden fatsoenlijk van leven konden. Aan dit gevoel moest ik lucht maken, ging dadelijk naar den Minister, en vroeg hem of men wel de gevolgen berekend had, die zulk eene nieuwigheid in eene Stad als Amsterdam hebben konde. Hierop kreeg ik het onverwachte antwoord, dat M[eeeste]r *Jan Bondt* er geen het minste gevaar in zag.

Toen had ik afgedaan: want wanneer *zulke* lieden het Bestuur in zijne verkeerdheden schraagden: wanneer een *Jan Bondt* die alleen in staat geweest was de zaak te beletten, zoo hij er de Amsterdammers tegen opgezet had, zich *tegen* zijne Stad liet gebruiken - wie kon dan den Stroom ophouden! De man was ook, ter belooning van zulke schitterende verdiensten onlangs tot Staatsraad in buitengewonen dienst verheven.

En nu kregen wij in 1830 tot Minister den Heer *de la Coste*²⁷¹, een zeer hooghartig man, benaauwd voor den Koning en deszelfs Kabinet en arrogant tegen allen, boven welken hij gesteld was. Hij was reeds eenige maanden lang in functie, zonder dat hij zich verwaardigd had, met de hoogere ambtenaren van het Ministerie over iets van belang te raadplegen.

Ik zat daar dan ook met mijne Staatscourant eenige deuren ver van den Minister, zonder hem immer gezien te hebben, en toen ik hem eindelijk eens spreken mogt vond ik geen minste begeerte bij hem, om iets van mijn bedrijf te vernemen. En dan heeft men ook al gaauw uit gepraat. Ik herinner er mij nog van, dat toen ik hem beduidde wat er al tot ene goede Courant behoorde, hij mij vroeg of het dan noodig was dat de Staatscourant zoo goed was? Toen ging ik maar gaauw heen.

Toen men mij echter verhaalde dat hij aan den Koning een Rapport over de Staatscourant had ingezonden, en dezelve van zijn Ministerie af onder de Staats Sekretarij brengen wilde zonder dat ik op de materie gehoord was, stelde ik een groot Rapport op en zond hem dit toe, terwijl ik het tevens aan den Sekretaris van Staat²⁷² mededeelde, om te zorgen, dat men niets over die Materie besloot, zonder ook te weten, hoe ik er over dacht.

Allengs scheen Z[ijne] Exc[ellentie] intusschen de Staatsc[ouran]t zijner oplettendheid meer te verwaardigen, dan mij lief was, denkkelijk door eenig Hoveling daartoe opgestoot, want hij gebod mij, mij van alle reflexien te onthouden, en strekte dit zoo verre uit, dat men uit geen enkel woord moest kunnen opmaken, of eene daad goed of afgekeurd wierd, en hij zond mij herhaardelijk Couranten met N[ota] B[ene]js. Dit werd vooral erg, toen in Julij 1830 Koning Karel X uit Parijs weggejaagd werd.²⁷³ Die man was en bleef bij hem de bondgenoot van onzen koning, en dit wilde hij door mij in het oog gehouden hebben!

In het laatst van Augustus begon de Brusselschen Omwenteling²⁷⁴, en toen kreeg ik het nog veel kwader. Want dit onderwerp was nu natuurlijk het belangrijkste voor den Nederlandschen lezer, alle

²⁷⁰ Koning Willem I beoogde een nationale katholieke kerk, die regeringsgetrouw was. Hij stemde toe in een priesteropleiding (Bornewasser, 'Koning Willem I', 261-262).

²⁷¹ Jhr. Edmond Charles Guillaume Ghislain de la Coste (1778-1870).

²⁷² Zijn zwager Wenckebach.

²⁷³ De Franse koning Karel X (1757-1836) werd in juli 1830 afgezet. Hij was de laatste regerende Bourbon in Frankrijk.

²⁷⁴ Op 23 augustus 1830 braken in Brussel de eerste rellen uit. Op 4 oktober was de strijd gestreden en riep België haar onafhankelijk uit, die op 16 oktober werd erkend.

Couranten waren er vol van, maar ik moest den mond houden en mogt van bekende daadzaken niet eens mededeelen wat hem bedenkelijk scheen.

Had ik hem te voren in geen maanden gezien, thans liet hij mij wel 3, 4 keeren op een dag roepen en tusschen beiden reeds vroeg aan zijn huis, om mij onvolledige en geschroefde berigten, in 't Fransch door hem gesteld, mede te deelen, die dan in 't Hollandsch vertaald, en hem dan nog ter goedkeuring moeste voorgelegd worden, waarbij hij ze nog wel op nieuws verminkte. Hij werd van dag tot dag lastiger en onredelijker, eindelijk tot mijne blijdschap benaauwd en benepen en - werd in 't begin van October door den Heer van Doorn²⁷⁵ Gouverneur van Oostvlaanderen vervangen.

Deze had zich in die betrekking tot het laatst toe bij uitstek welgedragen, had den naam van een zeer kundig man, en ik wenschte ons dus geluk dat wij weder eens een Hollander aan het hoofd kregen, die toch zachts oneindig beter zijn moest dan zijn Voorganger.

En zekerlijk was hij geheel anders. Een zeer beleefd zeer ervaren en kundig man, aan wien ik mij, volgens mijne geaardheid, terstond vertoonde zoo als ik was en dacht, hetgeen hij betuigde hem zeer aangenaam te zijn en meer en meer, door vertrouwelijke mededeelingen van zijnen kant uitlokte. Daar de Koning zich thans in hoogen nood bevond, hield ik v[an] D[oorn] juist voor het geschikte werktuig om invloed op hem uit te oefenen en hem op beter weg te brengen. Ik waarschuwde dan hem, die hier nu tamelijk vreemd kwam, tegen lieden die den Koning omringden; en die of ondeugend²⁷⁶ of absolutistisch waren. Tegen de Belgen toonde ik hem, na het gebeurde, groote afneiging en de stellige begeerte van nimmer weder met hen vereenigd te worden. Dat alles scheen met welwillendheid aangehoord te worden.

Hij had het natuurlijk dubbel drok. Ik gaf hem een afschrift van mijn Rapport over de Staatscourant dat ik eenige maanden te voren [voor] *de la Coste* had opgesteld. Hij zeide toen, en al-vorens dat Stuk nog gelezen te hebben, dat er van de Staatscourant geheel iets anders worden moest. Hieromtrent [36] wenschte ik met hem van gedachten te wisselen maar - daar vond hij geen tijd toe. Ik gaf hem dan zelf, om dat hij mijn Rapport wat lang [vond] en ook eigenlijk niet voor *hem* gesteld was, eenige voorname punten op die ten opzichte der Staatsc[ourant] voor het Bestuur van groot belang waren. Daaronder kwam voor, dat het een middel kon zijn om de openbare denkwijze te leiden, doch voegde ik er bij, men moet zich niet verbeelden, deze denkwijze te kunnen leiden werwaarts men wil: slechts hetgeen redelijk en betamelijk is kan door de Staatscourant betoogd en voorgestaan worden: in het tegen overgestelde geval maakt zij zich slechts verachtelijk bij den denkenden Nederlander, die niet met zich laat spelen, en dan verliest zij van zelf allen invloed. "Hoor!" antwoordde hij hierop, de zaak komt daarop neêr, dat men geene goede Staatscourant hebben kan, zoo lang men geen goed Bestuur heeft!

Liet zich niet van een Minister, die den spijker zoo op den Kop sloeg, regt veel goeds verwachten? Eens zond ik hem een Artikel voor de Courant ter beoordeeling, waarvan het Slot was dat de Hollanders nimmer weder met de Belgen begeerden vereenigd te worden, terwijl ik hem te kennen gaf, dat bij de toenmalige stemming der Natie zulk een artikel een zeer goeden indruk maken zoude.

Hij liet mij weten, dat hij mij 's avonds daarover spreken wilde: ik kwam, betoogde mijn Stuk ijverig terwijl hij het bestreed, en eindigde toen met het op te steken en te zeggen, dat het van zelf sprak, dat er geen artikel in de Staatscourant kwam, waarmede hij zich niet vereenigde. Dat was goed, maar - ik zou hem toch het artikel eens laten.

'S volgenden ochtends liet hij mij weêr roepen, gaf mij het Artikel te rug en zeide: ik heb mij bedacht, het kan toch wel, zet het maar in de Courant. Het kwam er dan ook in, en had eene zeer goede uitwerking. Dit laatste scheen hij bij nadere overweging ook begrepen te hebben, en die goede uitwerking

²⁷⁵ Mr. Hendrik Jacob baron van Doorn van Westcapelle (1786-1853). Van 1830 tot 1836 minister van Binnenlandse Zaken (*NNBW* I, 739).

²⁷⁶ Lees: ondeugdelijk.

wilde men wel, maar - daarom wilde men de zaak zelve niet, en dacht slechts: *litera non erubescit!*

Dit is de eenigste reis geweest, dat ik eene eigenlijke woordwisseling met hem had, waarin hij het niet geheel eens met mij scheen te zijn. En de wijze, waarop die van mijnen kant geeindigd was, kon hem niet gehinderd hebben. Ook zeide hij tegen *Wenckebach* (wien hij voorts zeer weinig te woord stond) ik heb gisteren met Uwen zwager eens braaf gekibbeld, *maar dat mag wel zoo!*

Dan ik merkte spoedig dat ik mij in hem bedrogen had, dat hij mij slechts had uitgehoord en - bevonden dat ik geen man voor hem was. Niet aan mij, maar aan mindere ambtenaren zeide hij ook al ras met nadruk en als of hij 't verspreid wilde hebben, dat hij geene onderhoorigen hebben wilde dan die geheel en al naar zijne pijpen dansten, en dat niemand dan hij aan het Ministerie eene opinie hebben moest.

Ik kon hem nu weinig meer te zien krijgen, maar kreeg wel onaangename boodschappen door zijn Kabinetsklerk of ook wel op een reep papier: bevel om iets in de Courant te plaatsen zonder in de gelegenheid te komen om er reflexies tegen te maken, waarmede het toch te laat is, wanneer de Courant eenmaal in de wereld is. Zonder van den gang eener Courant iets te willen weten, greep hij er tusschen beiden zoo maar in; gaf aan mij en aan de Redacteuren wel tijdroovenden arbeid op een tijdstip, waarop ons loopend werk alle zorg vereischte. Eens kwam hij 's ochtends voor 8 uur reeds aan mijn huis: hoorende dat ik nog niet bij den hand was, ging hij naar de Landsdrukkerij vond ook daar nog niemand met wien hij spreken konde, wist ook eigenlijk niet eens naar wien hij vragen moest, ging toen naar een der Redacteuren, wien hij uit zijn bed haalde om - hem Stukken te overhandigen, die in de Courant zouden komen, en die wij vroeg genoeg gehad hadden, zoo hij ze 4 uren later door een Bode gezonden had.

En zoo bleek alles hoe langer hoe meer naar *luim* en *willekeur* door hem behandeld te worden. Op zekeren avond kreeg ik aan mijn huis op den Denneweg het schriftelijk verzoek om een twintigtal Exemplaren der Courant van dien dag. De bodens, op geene contraboodschappen gesteld gaven zulk een brief (altijd met het adellijke wapen toegelakt) aan de deur over, en gingen hunnen weg. Was ik niet t'huis geweest, dan zou men mij ligt hebben doen opzoeken. Nu trok ik terstond naar de Drukkerij, liet die Couranten in een omslag doen, en ging daarmede naar het Ministerie, onzeker of de Minister ook daar zijn konde. Hij was er, en ik gaf dus het pak aan een bode om binnen te brengen te zeggen, dat ik er was en of Z[ijne] Exc[ellentie] mij ook nog iets te zeggen had. 'Deze bragt het antwoord dat ik wel bedankt wierd voor de prompte bezorging.

Op een anderen tijd was eene Comma verkeerd geplaatst N[ota] B[ene] in eene dier veelvuldige Advertentien van Aanbesteding, maar ongelukkig in den titel des toenmaals nog provisionelen Ministers. Terstond weêr een brief, des inhouds: De Staatsc[ouran]t van gisteren heeft mij tot Staatsraad ad interim gemaakt. De Heer S[errurier] gelieve daar orde op te stellen!

En zulke *brieven* van den Minister ontvangt men dan bovendien op allerlei ongelegene tijd-stippen, wordt er om uit het bed gehaald of uit een gezelschap geroepen, en wat dies meer zij.

Ik had mij erkentelijk voor het verkrijgen van mijnen Post, geheel en al aan denzelven toegewijd en geen uur bij dag of nacht zou mij ongelegen geweest zijn, zoo er eene reden voor bestond: maar op die wijze als een jongen behandeld en gejaagd te worden - dat was zeer erg.

De Sekretaris Gen[eraal] Wenckeb[ach] klaagde over gelijke boodschappen en briefjes: ook hem werd het als eene gunst toegerekend, wanneer hij den Minister konde te spreken krijgen.

Ik verdroeg zulks echter, om dat - ik er niets tegen te doen wist en in afwachting der nieuwe organisatie van het Ministerie.

Daartoe werden reeds vroeg in 1831 de voordragten aan den Koning gedaan, met zoo veel geheimhouding, dat er niets van uitlekte. Daar de Staatscourant ook daarin moest begrepen zijn, kon ik het niet dan vreemd vinden, dat een Schrander Minister adviseren konde over iets dat hem geheel onbekend was, want noch ik noch de Redacteuren waren ooit naar de inrigting daarvan gevraagd, en buiten ons kon hem niemand iets grondigs dienaangaande mededeelen.

Intusschen bleek genoeg dat de Minister mijne vrijmoedigheid op geen prijs had gesteld, want hij bragt mij niet in 't geval van hem verdere proeven daarvan te geven. Ik begon dan ook al ras te twijfelen of hij mij niet bij de nieuwe Organisatie zou laten uitvallen, en omstreeks 1 December vernam ik van der zijde dat hij reeds in April aan den Koning voorgesteld had, om mijnen post te *supprimeren*, en op den 30 December kreeg ik het Besluit, dat ik 's volgenden daags afgedankt had, en mijn verzoek ter verkrijging van Pensioen kon indienen.

De bezuiniging, die hierdoor bewerkt werd kon niet groot zijn, want de begrooting van het Ministerie kwamen nu wel *f* 3500 af maar daarentegen - werd de Pensioenlijst vergroot. Doch ik had bovendien reeds sedert een paar jaren eene voordragt gedaan, waardoor de inkomsten der Staatscourant jaarlijks met *f* 10,000 zouden zijn vermeerderd geworden ten koste van lieden die dat geld thans in hun zak staken: en daaraan had men geen gevolg gegeven.

Dat mijn post overtollig zijn zoude, konde men niet beweren, zoo lang men de moeite [37] niet genomen had van dienaangaande grondig onderzoek te doen, en dus moet ik het er wel voor houden, dat het was om van mijn persoon ontslagen te zijn, dat die post moest gesupprimeerd worden.

Ik kon dit dan in de daad als eene beleefdheid jegens mijn persoon aanmerken ten koste der Staatscourant, want die moest er wel bij lijden als 2 menschen het werk van 3 verrigten zouden, waarvan geen geluijerd had: doch dat kwam er niet op aan, men kon immers toch, zoo als de Minister het jaar te voren gezegd had, geene goede Staatsc[ouran]t hebben, zoo lang men geen goed Bestuur had.

Buiten mij was er nog één Referendaris uitgevallen; Jonkheer Caan²⁷⁷, die niets uitvoerde en niets uitvoeren konde; doch deze kreeg bij zijne bedanking terstond eene brief van den Minister, waarbij hem de hoop op beter gegeven werd: en toen kort daarna eene plaats van Raad Adviseur bij het Ministerie openviel, werd hij er ook toe benoemd.

Ik voor mij had eenige dagen voor mijne aftreding den Minister, van wien ik in lang niets vernomen had, om een gehoor gezocht. Hij ontving mij, als altijd, allerbeleefdste, en beklagde het, mij geene convenabele plaats te hebben kunnen aanwijzen, bij de zoo begeerde bezuiniging. Hiervoor verkoos ik niets te zeggen, om dat het eene gedane zaak was, en om dat ik mij op mijne jaren ook niet gaarne nog in een nieuw vak wilde steken, terwijl ik in 't algemeen onder zulk een Minister slecht paste. Ik verzocht hem dan eenvoudig, om te bewerken dat ik mijn inkomen behield, alzoo men mij niets te verwijten had, en ik te oud was om iets anders bij de hand te nemen, waar mede geld te verdienen was.

Hierop kreeg ik de belofte van te zullen doen wat men konde.

Vervolgens zond ik mijnen diensstaat in, welken ik volgens de bestaande Verordeningen tot op 33 jaren brengen konde, alzoo mij nu zelfs de 2 ½ jaren van mijn voormalig Predikantschap, waarin ik 's jaars *f* 125 uit de toen Provinciale Kas getrokken had, toegerekend werden en mij dien-volgens *f* 150 pensioen voor *f* 125 Tractament toekwam. Voorst deed mijn Schoolopzienschap, dat sedert 1801 *f* 300 gegeven had veel goed daaraan, zoo dat ik op 33/60 van mijn Tractament à *f* 3500 staat maken konde, zegge *f* 1925.

Spoedig vernam ik dat de Minister daarvoor *f* 3000 had voorgedragen; die van Finantien sneed er *f* 500 af, en ik kreeg *f* 2500, en dus ruim *f* 500 meer dan waarmede ik mij redelijkerwijze had moge vleijen.

Ik was dus met die Som zeer in mijn schik, maar - ook op dit verminderd inkomen had ik liever mijnen Post behouden dan verloren, om dat ik voor werkeloosheid schrikte; om dat ik geen nieuwen werkkring wist te bedenken, en om dat ik ook, ten einde nog al dat gene te doen, waartoe ik kracht had, vooral op mijne jaren, eenen zekeren uitwendigen dwang behoefde, welken de ondervinding mij meer en meer geleerd heeft voor elken mensch behoefte te zijn.

²⁷⁷ Niet nader getraceerd.

Nauwelijks verman ik dan ook in 't begin van 1832 dat de Rentmeester²⁷⁸ van den Prins van Oranje te Soestdijk overleden was, of ik verzocht den Minister, als eene laatste gunst, om mij daartoe behulpzaam te zijn. Dit had echter geen gevolg, de Prins had spoedig, en gelijk niet onnatuurlijk was, iemand die daar woonde, en wien hij denkelijk kende, benoemd.

Ik begreep dan nu ook het verdere solliciteren te moeten uit mijn hoofd zetten, hetgeen toch nooit mijne liefhebberij geweest was, dacht echter om het verlaten van den Haag, daar ik slechts f 2000 Pensioen verwachtte, en ging daarom met Willem eens Zeijst opnemen in Mei 1832, waar ik echter niets vond dat mij vlijde.

Toen nu ook mijn Pensioen zoo hoog bepaald werd, dat ik hier konde blijven leven, en ik aan mijn aangenaam huis alhier huur had tot Mei 1835 wilde ik althans niet van woonplaats veranderen, zoo zich niets opdeed dat mij bijzonder bekoorde, en dit zal - alles in aanmerking genomen - wel niet ligt gebeuren.

Ik red het dus zoo goed ik kan, en, zoo als het gaat wanneer iets moet, is mij zulks ook weder in de hand gevallen.

Daar mijn oogen, sedert men mij gepensioneerd heeft, zeer slecht geworden zijn, vooral sedert een jaar, besteed ik ook niet gaarne langen tijd achtereen aan het Schrijven, en doe zulks nooit, wanneer ik geschikt iets ander[s] doen kan, vooral wanneer ik mij met tuinwerk kan bezig houden. Ook heb ik tusschen beiden nog uit liefhebberij aan andere dingen geschreven en in den zomer van 1833 bijkans 3 maanden aan een badreis besteed. Hierdoor komt het, dat het Slot van dit Verhaal 2 jaren ouder is dan het begin.

Ik heb daarin nog al iets overgeslagen, vooral in den lateren tijd: want hoe zeer anders gelijk oude lieden zijn tot uitweiden genegen, kreeg ik toch eene zekere vrees, dat het onvoltooid kon blijven, en dat moest het niet, nadat het eenmaal begonnen was.

Ook was mij de herinnering van vele slechtheden te onaangenaam, om die langer dan volstrekt noodig was vast te houden: want op mijne eenzame winterwandelingen na den eten verplaatste mij mijne verbeelding veelal zeer levendig in het tijdperk dat ik nu onderhanden had, en ik leed dus bepaaldelijk van de jaren die ik in den Haag heb doorgebracht meer dan ik geleden had, toen de gevallen werkelijk aanwezig waren geweest: want "zet het uit Uw hoofd!" is altijd mijn Stelregel geweest, als ik onaangenaamheden had; maar - dat kon ik niet doen als ik op het punt stond om ze te beschrijven.

Eindelijk voelde ik ook dat *geen* lezer daarbij denken zoude al wat ik bij het schrijven dacht: eene reden te meer om kort te zijn. Dit was voornamelijk het geval wanneer ik ten betooge eener Stelling voorvallen opgaf. Die voorvallen zagen er dan zoo klein en nietig uit, dat ieder, *die ze niet in hun verband en zamenhang kende die ze niet beleefd* in plaats van gelezen *had*, al ligt denken moest, dat ik er te veel gewigt aan hechtte en menschen te streng beoordeelde.

Daar ik mij nu van dit laatste zelfs vrijer heb zoeken te houden, dan volstrekt noodig was, trachtte ik maar, zoo als ik zeg, aan het einde te komen.

5 Maart 1834

²⁷⁸ Niet nader getraceerd.

Deel-genealogie van de familie Serrurier

1. *Pierre Serrurier*. Huwde *Morande de Bordes*.

Kind[eren]:

- 1.a. *Philip Serrurier*. Zie 2.

- 2 [1.a] *Philip Serrurier*. Huwde *Judith de Calonne*.

Kinderen:

- 2.a. *Filips Serrurier*. Zie 3.

- 2.b. *Louis Serrurier*.

Zijn laatste nazaat, Philippe Louis Serrurier overleed in 1801.

- 3 [2.a] *Filips Serrurier*. Huwde *Abigail Coone*.

Koopman.

Kind:

- 3.a. *Louis Serrurier*. Zie 4.

- 4 [3.a] *Louis Serrurier*. Ges. 1737. Huwde 1718 *Esther de Visch*.

Nederduits predikant.

Kinderen:

- 4.a. *Louis Serrurier*. Ges. 77 jaar oud. Huwde N.N.

Koopman.

Kinderloos.

- 4.b. *Daniel Serrurier*. Geb. Hanau 1720, Ges. Amsterdam 1789.

20-09-1738 ingeschreven als student theologie universiteit Leiden, uit Hannover.

Predikant.

- 4.c. *Jan Serrurier*. Ges. 80 jaar oud. Huwde N.N.

Wijnkoper.

Kinderen. Mogelijk is Daniel Serrurier, Geb. ca. 1804, Ges. Beek (G) 13-08-1854, Waals predikant, zijn kleinzoon.

- 4.d. *Johannes Jacob Serrurier*. Geb. Hanau 1724, Ges. Den Haag 1804. Huwde *Johanna Tichelhoff*.

15-09-1741 ingeschreven als student theologie universiteit Leiden, uit Hannover.

Predikant.

Kinderen:

- 4.d.1. *Daniel Serrurier*. Geb. Amsterdam 12-06-1788, Ges. Curaçao 01-04-1828. Huwde *Johanna Petronella Duyckink*.

Lid en later voorzitter van het college van het hof van civiele en criminele justitie in Curaçao.

- 4.d.2. Dochter.

- 4.e. *Jan Isaak Serrurier*. Zie 5.

- 4.f. *Filips Serrurier*. Geb. Hanau 15-08-1727, Ges. Amsterdam 12-02-1799. Huwde N.N.

Predikant.

Kinderen:

- 4.f.1. *Louis Filips Serrurier*. Geb. Amsterdam ca. 1767, Ges. na 1843. Ongehuwd.

Waals predikant.

- 4.f.2. N.N. (dochter).

- 4.f.3. N.N. (dochter).

- 4.g. *Jan Pieter Serrurier*. Ges. 82 jaar oud.

Predikant.

- 4.h. N.N. (dochter). Huwde N.N. *Keseberg*.

- 4.i. N.N. (dochter). Huwde N.N. *Schmitthenner*.

4.j. *Kornelis Serrurier*. Ges. 5 jaar oud.

Jongste kind.

5 [4.e] *Jan Isaak Serrurier*. Geb. ca. 1722, Ges. ca. 1799. Huwde 1762 *Maria Agnete Dufay*. Geb. 1742, Ges. 04-1821.

Maria Agnete (Agatha) Dufay stamde af van Martin Dufay en Barba Blanche Carlier, en hun zoon Noé Dufay.

Kamer-raad.

Kinderen:

5.a. *Rachel Serrurier*. Geb. 1767. Huwde *Eduard Bechtel*.

Tussen 1800 en 1809 vijf kinderen.

5.b. *Fritz Serrurier*. Geb. 1768 of 1769, Ges. 1823.

5.c. *Ludwig Serrurier*. Geb. 1768 of 1769.

5.d. *Jacob Frederik Serrurier*. Zie 6.

5.e. *Truitje Serrurier*. Geb. tussen 1773 en 1784. Huwde ca. 1799 *Caspar Johan Wenckebach*. Geb. Amsterdam 1765, Ges. 1850.

Rector, secretaris-generaal, raadsadviseur.

Tussen 1800 en 1809 vijf dochters en een zoon Willem, Geb. 1803.

5.f. *Louise Serrurier* (Lisi). Geb. tussen 1773 en 1784. Huwde *Gerrit ten Cate*. Geb. Zwolle 16-12-1767. Zoon van Berent ten Cate en Antonia Hen(r)ika van Marle.

Koopman.

In 1816 acht kinderen.

5.g. *Mimi Serrurier*. Geb. tussen 1773 en 1784. Huwde *N.N. Gläntzer*.

6 [5.d] *Jacob Frederik Serrurier*. Geb. Hanau 05-11-1771, Ges. Den Haag 02-11-1844. Huwde Zwolle 23-10-1796 *Margaretha ten Cate*. Geb. Zwolle 18-08-1778. Dochter van Berend ten Cate en Antonia Hend(r)ika van Marle.

Kinderen:

6.a. N.N. (dochter). Geb. 1798, Ges. 1798.

6.b. N.N. (dochter). Geb. 09-1799, Ges. 02-1800.

6.c. *Willem Serrurier*. Geb. 20-10-1804.

6.d. N.N. (dochter). Geb. 1805, Ges. 1809.

6.e. *Louise Serrurier*. Geb. 1807.

6.f. *Lotje Serrurier*. Geb. Amsterdam 1815.

De genealogische gegevens zijn uit *NNBW X*, 913-914 en uit het *Levensbericht* van J.F. Serrurier.

Literatuur

- Baggerman, A., *Een lot uit de loterij. Het wel en wee van een uitgeversfamilie in de achttiende eeuw*, Den Haag 2001.
- Bartelink, G.J.M., *Geschiedenis van de klassieke letterkunde*, Utrecht/Antwerpen 1964.
- Bierens de Haan, J., *Van Oeconomische Tak tot Nederlandse Maatschappij voor Nijverheid en Handel, 1777-1952*, Haarlem 1952.
- Boels, H., *Binnenlandse Zaken. Ontstaan en ontwikkeling van een departement in de Bataafse tijd, 1795-1806*, 's-Gravenhage 1993.
- Booy, E.P. de, *De Weldaet der scholen. Het plattelands onderwijs in de provincie Utrecht van 1580 tot het begin der 19de eeuw*, Bilthoven 1977.
- Bornewasser, J.A., 'Koning Willem I', in: Tamse, C.A. (red.), *Nassau en Oranje*, 229-272.
- Canagem, R.C. van, 'Over koningen en bureaucraten. Oorsprong en ontwikkeling van de hedendaagse staatsinstellingen', Amsterdam / Brussel 1977.
- Desjardijn, D., *Grafiek in Nederland. De achttiende eeuw*, [z.p. z.j.].
- Dodde, N.L., *Het rijksschooltoezicht in de Bataafse Republiek*, Groningen 1968.
- Elberts, W.A., *Historische wandelingen in en om Zwolle*, Zwolle 1973.
- Elias, A.M., *Een minister op dienstreis. W.F. Röell in 1807 per koets door Frankrijk*, Haarlem 1978.
- Fehrmann, C.N., 'Bestuurlijke ontwikkelingen in de negentiende en twintigste eeuw, 181-197', in: B.H. Slicher van Bath e.a. (red.), *Geschiedenis van Overijssel*, Zwolle 1979.
- Gevers, A.J. en A.J. Mensema, *De havezaten in Salland en hun bewoners*, Alphen aan de Rijn 1997.
- M.v.H., 'Van Hoboken', *Nederland's Patriciaat* 30 (1944), 98-105.
- Haas, A. de, 'Vincenzio Maria Gaudio. Ondergang van een radicaal bekeerling', in: A. de Haas (red.), *Achter slot en grendel. Schrijvers in Nederlandse gevangenschap 1700-1800*, 145-154.
- Hansen, M.L. (ed.), *Aller treffendst en stout. De huwelijksreis van J.C. baron van Haersolte naar Duitsland, Zwitserland en Italië in 1837*, Overijsselse Handschriften 11, Epe 2002.
- Historisch Centrum Overijssel* (HCO) voormalig GAZ FA 018 (Nilant), *Geslacht van Hoboken*, z. inv. nr.
- Horst, K. van der, 'Zonder zwier of krullen': drie brieven van Jan Jacob Schultens aan Paul Chevallier (1743-1745)', in: *Documentatieblad 18e eeuw* 24 (1992) 2, 201-216.
- Hove, J. ten, 'Bewoningsgeschiedenis', in: E. Gelderman en J. Hagedoorn (red.), *Een aardisch paradijs. De buitenplaatsen Boschwijk, Landwijk en Veldwijk nabij Zwolle*, E. Gelderman en J. Hagedoorn (red.), Zwolle 1994, 24-117.
- Huijsmans, W.A., 'Nilant, Lucas Hendrik Coenraad (1761-1837) burgemeester van Zwollerkerkspel en notaris', in: J. Folkerts (e.a. red.), *Overijsselse biografieën* 2, Amsterdam 1992, 107-110.
- Huygens, G.W., *Hendrik Tollens. De dichter van de burgerij*, Rotterdam / 's-Gravenhage 1972.
- Jansen, F.Th.J., 'Toezicht op de gezondheidszorg, 1805-1865', in: *Zwols Historisch Tijdschrift* 11 (1994), 83-91.
- Jong, M. de, *Joan Derk van der Capellen*, Groningen / Den Haag 1921.
- Jong, O.J. de, 'De Kerk onder druk', in: B.H. Slicher van Bath e.a. (red.), *Geschiedenis van Overijssel*, Zwolle 1979, 214-222.
- Moorman van Kappen, O., 'De Bataafse Omwenteling en Gelderland', in: *Bijdragen en Mededelingen Gelre*, dl. LXXXVII (1996), 117-129.
- Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek* (NNBW) dl X, 913-914.
- Nijhoffs Geschiedenislexicon. Nederland en België*. 's-Gravenhage / Antwerpen 1981.
- Olde Meierink, B., 'Bouwgeschiedenis', in: E. Gelderman en J. Hagedoorn (red.), *Een aardisch paradijs. De buitenplaatsen Boschwijk, Landwijk en Veldwijk nabij Zwolle*, Zwolle 1994, 118-148.
- Raad van State. 450 jaar Repertorium*, 's-Gravenhage 1983.
- Sande, A. van de, 'Vaderland in wording. Een halve eeuw Nederlandse geschiedenis in vogelvlucht', in: W.

- Fritschy en J. Toebes (red.), *Het ontstaan van het moderne Nederland. Staats- en natievorming tussen 1780 en 1830*, Nijmegen z.j., 61-94.
- Roelevink, J., *Gedictteerd verleden. Het onderwijs in de algemene geschiedenis aan de universiteit te Utrecht, 1735-1839*, Amsterdam / Maarssen 1986.
- Rudé, G., *Revolutionair Europe, 1783-1815*, London 1985.
- Serrurier, C., 'Herinneringen aan de jaren 1789 - 1830', in: *De Gids* 94 (1930), 376-408.
- Streng, J.C., *Zwols Biografisch Woordenboek. Een draagbaar mausoleum*, Hilversum 2004.
- Streng, J.C., *Het is thans zeer briljant. Aspecten van het Zwolse culturele leven tijdens de overgang van ancien régime naar moderne tijd*, Hilversum 1999.
- Tamse, C.A. (red.), *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis*, Alphen aan de Rijn 1979.
- Vernooij, A.J.M., 'Jacob Frederik Serrurier (1771-1844): een aartsketter in Zwolle', in: *Zwols Historisch Tijdschrift* 16 (1999), nr. 1, 4-11.
- Wiechmann, A. en L.C. Palm (red.), *Een elektriserend geleerde. Martinus van Marum 1750-1837*, Haarlem 1987.
- Zwolsche Courant* (ZC).
- Zwolsch Historisch Tijdschrift* (ZHT).

Index

- Achterhoek, de 35
 Adam 10
 Aesopus (Aisópus, Esopus) 11
 Alkmaar 36, 65
 Allart, Johannes 42, 52
 Almelo 68
 Alphen 39
 Amerika 11, 29
 Amersfoort 68
 Amiens 39
 Amsterdam (stad) 7, 9, 15, 16, 19-21, 24-28, 30, 32, 39, 42, 47-50, 54, 56-67, 69-78, 82, 85
 Dam, de 47
 Felix Meritis 66
 Keizersgracht 63, 66
 Kloveniersburgwal 22
 Leliegracht 57, 60, 67, 73
 Roozengracht 49
 Trippenhuys 22
 Ange, Josué Tessèdre l' 16, 29, 32, 34, 58
 Antwerpen 62, 63, 75, 76
 Appellius, Jean Henri 32, 45
 ----, Louis (vader, papa) 32
 Archard, Franz Karl 53
 Arnhem 24, 69
 Arnoldi, Valentin 14, 16
 Athene 10
 Augier, Isaac A. (Santje) 16, 26, 30, 33, 34, 45, 46, 60, 68
 Bähler, Louis Henri 35
 Barnaart, [heer] 65
 Basel 25
 Bavink, Aleida 68
 Beausobre, Isac de 25
 ----, De (monsieur Secretan) 25, 26, 28
 ----, mademoiselle / madame De 25, 26
 Bechtel, Eduard (zwager, man) 35, 39, 67, 83
 ----, Fritze (nicht) 72
 Beek 84
 Beieren (Beijeren) 53
 België 74, 76, 77
 Bennet, Jan Arnold 69, 70
 Bentinck tot Buckhorst, Zalk en Veecaten, Berend
 Hendrik 57, 58, 67, 68
 ---- tot Diepenheim, Derck 43, 49
 Bergen 36
 Berlijn 13, 24, 54
 Bern 25
 Besier, Augustinus Gerard 39, 47, 48, 52
 ----, [heer] 53, 67, 68
 Bevier, dominee 32
 Bex 29
 Birstein 14
 Boekenrode, huis 64, 65
 Boerendans 38
 Boetzelaer, Pieter Alexander van den 57
 Bondt, Jan 57, 61, 62, 77
 Bonte, P. 67
 Boon Mesch, George Johannes van der 70, 71
 Bonkink, Alida 52
 Bordeaux 9
 Bordes, Morande de 9, 82
 ----, Pierre François de 31
 ----, T.C. de 31
 Borger, Elias Annes 69, 71, 73
 Bosch, Johannes van den 70, 72
 Bosscha, Hermannus 31
 ----, Joannes 31
 Bourbon 77
 Brabant 30
 Breda 62
 Brink, Jan ten 31
 Brugmans, Sebald Justinus 68
 Broc, [heer] Du 46
 Broes, Brouerius 20
 Brunswijk 13
 Brussel 67, 74-77
 Burmann de Mathod, heer 27, 28
 Bye, Pieter Jacob de 47
 Caan, heer 80
 Callantsoog 35
 Calonne, Judith de 9, 82
 Calvin, Johannes (Calvinus) 17
 Campe, Joachim Heinrich 11
 Carlier, Barbe Blanche 9, 83
 Cate, Aleida ten 68
 ----, Berend ten (schoonvader) 7, 38, 83
 ----, Elisabeth ten 41, 53
 ----, Geesken ten 68
 ----, Gerrit ten (zwager) 7, 33, 39, 53, 60, 67, 83
 ----, Hendrik Willem ten 53
 ----, Margaretha ten (vrouw) 7, 34, 40, 45, 60, 68, 69, 74, 83
 ----, Maria ten 31
 Chavannes, heer 26
 Chevalier, Petrus 32, 33
 Christ, J.C. 42
 Coccejus, Johannes (Coccejns) 17
 Collot d'Escury van Heinenoord, Hendrik (curator) 71
 Constanz 30
 Coone, Abigail 9, 82
 Corell, dominee 10, 24
 Coste, Edmond Charles Guillaume Ghislain de la (minister) 77, 78
 Coster, Laurens Janszoon 69
 Curaçao 82
 Daendels, Herman Willem 35, 36, 45
 Danzig 9
 Darmstadt 14
 Dassevael, Steven 32, 38-41, 46, 49, 52, 60, 61, 63, 64, 67
 Defoe, Daniël 11

- Den Haag 9, 10, 15, 18, 22, 38, 39, 46, 59, 65, 67, 69
 74, 75, 81, 82, 83
 Denneweg 80
 Heerenstraat 75
 Huis ten Bosch 43
 Den Helder 35, 36, 43, 68
 Deventer 31, 68, 72
 Dijk, zwager 60
 Dionysius 15
 Doorn van Westcapelle, Hendrik Jacob van (minister)
 78-82
 Doornik, ouderling 20
 Dordrecht 18
 Douay 9
 Doyer, Assuerus 38
 Drabbe, heer 31
 Drenthe 68, 75
 Driebergen 68
 Dufay (broeder, oom) 9, 13, 40, 52
 ----, Maria Agnethe (moeder) 9, 10, 12, 15, 40, 52, 69,
 83
 ----, Martin 9, 83
 ----, Noé 9, 83
 ----, (moeder) 9
 ----, (oom) 51
 ----, (vader) 9
 Duitsland 7, 11, 12, 17, 24, 35, 42, 54
 Dumouriez, Charles François 24
 Düsseldorf 35, 74
 Dutoit, heer 26
 Duyckink, Johanna Petronella 82
 Eijs, Jan Nicolaas van 64, 66
 Engeland 24, 39, 47, 53, 58
 Engelbronner, heer d' 67
 Eppstein, heerlijkheid 13
 Elst (Est) 21, 22
 Europa 53
 Eva 11
 Falck, Anton Reinhard 61, 62
 Feith, Rhijnvis 23, 33, 34
 Fleurus 30
 Franeker (stad) 16, 30, 31, 70
 Frankfurt aan de Main 9, 13, 24, 51
 Frankrijk 7, 24, 36, 39, 50, 53, 55, 77
 Franz I Joseph von Habsburg, Duits keizer 11
 Frederik prins van Oranje Nassau 24
 Frederik Karel prins der Nederlanden, Willem (prins van
 Oranje 70, 81
 Frederik Willem II, koning van Pruisen 24
 Frederika Louise Wilhelmina prinses van Pruisen 68
 Frederiksoord 68
 Friburg 25
 Friesland (Vriesland) 31, 35
 Furca, de 29
 Gaerthé, C.F. 7
 Gedike 11
 Gelderland 22, 35, 50
 Gelderman, Arnoldus 37
 Gellert, Christian F. 11
 Genève 26, 27
 Gennepe, Arnoldus van 63
 Gerard, heer 34
 Gläntzer (zwager) 35, 51, 70, 83
 Gobbelschroy, Pieter Lodewijk Joseph Servaes (minister)
 72-77
 Goethe, Johann Wolfgang (Göthe) 16
 Goes 67
 Gogel, Isaäc Jan Alexander 40, 43, 46, 59, 66
 Goldberg, Johannes 66
 Göttingen 12
 Gronden, Willem Steven van der 51
 Groningen 31, 35, 39, 70
 Guyot, Henri Daniël 39
 Haarlem 16, 34, 44, 64, 65, 69, 73
 Grote Kerk, de 69
 Haersolte, Johan Christiaan van 27
 Hall, Maurits Cornelis van 40, 41, 66
 Halle 13
 Hanau (stad) 7, 9, 10, 12, 14, 15, 24, 25, 27, 29, 31, 34,
 35, 51, 55, 69, 73, 82, 83
 Hannover 82
 Harderwijk 16, 20, 30-33, 68, 69
 Heijnemann, heer 51
 Hendrik N.N., neef 15, 22, 25-27, 32
 Herborn 14
 Hessen 29
 Hessen Darmstadt 13
 Hestermann, heer 27-29
 Heusden, Cornelis Johannes van 71
 ----, Jacob van 71
 Hillegom 65
 Hilvarenbeek 71
 Hoboken, Elisabeth Susanna van 52
 ----, Eusebius Jacobus van 41, 53
 ----, Gerharda Judith van 53
 ----, Gerridina Johanna van 52
 ----, Pieter van 41, 52, 57-60
 Hoeuft, David Jacob Pompejus 65, 73
 Hofstede, Petrus (Heer Prefekt) 49, 50, 51, 75
 Holland 10, 14, 22, 26-30, 32, 35, 36, 39, 42, 47, 53
 Hoorn 36
 Hope & co., bankiershuis 63
 Hoppenbrouwer, familie 63
 Hultman, Carel Gerard 52
 Husly, Jacob Otten 67
 IJssel, de 45, 60
 Jassoy, Gustaf 12
 Kaap de Goede Hoop (de Kaap) 9
 Kampen 16, 21, 29, 31-34, 60, 68, 75
 Kantelaar, Jacobus 30, 32
 ----, Nicolaas 53
 Karel X, koning van Frankrijk 77
 Karlsruhe 25
 Kassel 34
 Kasteel, Pieter Leonard van de 47
 Keseberg, heer 9, 82
 Keulen 35
 Kleef 35, 68
 Knuth, heer 45, 46, 49
 Kops, Jan 69
 Krayenhoff, Cornelis Rudolphus Theodorus 30, 54
 Kronenberg 14

- Lausanne 24-29
 Ledeboer, Bernardus 21
 Leeuwarden 31
 Leiden (Leijden) 15, 16, 18, 20-23, 25, 32, 52, 69, 70, 72
 73, 82
 Leipzig 55
 Leisler, Philip 12, 51
 Lemmer 36
 Levade, heer 25
 Lingen 35
 Lisse 65
 Lodewijk XIV, koning van Frankrijk 11
 Lodewijk XVI, koning van Frankrijk 24, 29
 Lodewijk Napoleon, koning van Holland (koning Louis)
 7, 42-49, 52, 58
 Loire, de 50
 Londen 9
 Loo, paleis Het 45, 46
 Lunterbeke 73
 Luzac, Jean 15
 Lyon 54
 Maastricht 30
 Mainz (Menz) 13, 14, 25, 35
 Maanen, Cornelis Felix van 46, 49, 72, 76
 Mannheim 25
 Marie Antoinette, koningin van Frankrijk 29
 Marle, Antonia Henrika van 83
 Marron, heer 30
 Marseille 54
 Marum, Martinus van 69-71
 Masson, meester 25
 Mathod 28
 Meer van Geève 25
 Meij, H. ter 7
 Meppel 68
 Meurs, heer Van 73
 Middachten, Reint Willem van 68
 Middelburg 16, 29, 32, 34, 35
 Milten 25
 Moll, Gerrit 71
 Moskou (Moscou) 51, 53, 54
 Môtiers 27
 Mountmoulin, Frédéric-Guillaume de 27
 Namen 24
 Napels 53
 Napoleon Bonaparte (keizer) 42, 47, 49, 51, 53-56, 64
 Napoleon II 54
 Natatshin, generaal 56
 Nassau, graafschap 13
 Nederland (de Nederlanden) 14, 23, 48, 54, 58, 70, 72,
 74-76
 Nehr Korn, C.F. 52
 Nepos, Cornelius 10, 11, 15
 Neuchâtel 27-29
 Neufvilles, heer en mevrouw 51
 Neurenberg 9
 Nies (man) 12-14, 16, 34
 ----, mevrouw (Vrouw Pfarrerin) 14
 Nijmegen 69
 Nilant, F.A. 37
 ----, Lucas Hendrik Coenraad 53, 67
 Noord-Brabant 24, 71
 Noord-Holland 35-37, 57, 65
 Oostenrijk 24
 Oost-Indië 45, 63, 66, 68
 Oost-Vlaanderen 78
 Oppenheim 14
 Orbe 27
 Ouden IJssel 38
 Overijssel 35, 41, 43, 45, 46, 50, 52, 57, 66, 67, 75
 Padevoort (Pavert) 68
 Palm, Johannes Hendricus van der 32, 38, 39, 69
 Parijs 9, 19, 24, 28, 30, 51, 53, 54, 77
 Tuileriën, de (Tuilleries) 54
 Passchen, Abraham 68
 ----, Elisabeth (nicht) 68
 ----, Isaak 68
 Pauw, heer De 62, 63
 ----, De (zoon) 64
 Pavert zie Padevoort.
 Peel, de 24
 Pelkewijk, Jan ter 38
 Pithaan, heer 73
 Pols, dominee 10, 13
 Potsdam 68
 Pourtales, heer 27-29
 Pruisen 24, 53, 69
 Pully (Prilly) 26
 Raalte 68
 Ramaer, Gerrard Anthony 52, 60, 68
 ----, (vrouw) 60
 Rastadt 25
 Rau, Sebald Fulko Johannes 20, 21
 Reinwardt, professor 63, 65, 66
 Republiek, de 7, 24, 39, 43
 Rijn, de 25, 55
 Robertson, William 11
 Robespierre, Maximilien Marie Isidore 27
 Rode Huis, het 7, 38, 39, 41, 45, 51, 57-60, 67, 68
 Röell, willem Frederik 43, 44
 Rotterdam 21, 69
 Rusland 51, 53-55
 Saksen (Saxen) 53
 Salignac de La Mothe-Fénelon, François de 11
 Sandberg, Albertus 59, 67
 Sandoz, heer 29
 Saportas, Jacob 40
 Saurin 21
 Schalij, J. 62
 Scheidius, G.G.C. 52
 Schiller, Johann Christoph Friedrich 16
 Schimmelpenninck, Rutger Jan 43, 46, 66
 Schmitthenner, heer 9, 82
 Schokland 60
 Schultens, Albert 15
 ----, Hendrik Albert 15-18, 22
 ----, Jan Jacob 15-17
 Schwalbach 34
 Seine, de 50
 Serrurier, C. 7
 ----, Daniël 9, 15, 82
 ----, familie 82

vervolg Serrurier

----, Filips 9, 15, 82
 ----, Filips [broer] 10, 83
 ----, Fritz 24, 69, 83
 ----, Jan 9, 82
 ----, Jan Isaäk (vader) 7, 9, 10, 12, 13, 17, 25, 29, 35, 40
 82, 83
 ----, Jan Pieter 9, 82
 ----, Johannes Jakob (Jan) 9, 10, 15, 18, 20, 22, 82
 ----, J.W. (neef) 68
 ----, Kornelis 9, 83
 ----, Lisi 51
 ----, Lotje 67, 83
 ----, Louis 9, 82
 ----, Louis [broer] 10
 ----, Louis Filips (Flip) 21, 22, 82
 ----, Louise (Lisi, vrouw) [zus] 10, 61, 68, 83
 ----, Louise [dochter] 49, 56, 59, 67, 69, 74, 83
 ----, Ludwig 24, 83
 ----, Mimi 10, 35, 83
 ----, Philip 9, 82
 ----, Philippe Louis 9, 82
 ----, Pierre 9, 82
 ----, Rachel (zuster Bechteld, vrouw) 10, 35, 39, 51, 67
 72, 83
 ----, Truitje (zus) 10, 16, 34, 38, 49, 69, 83
 ----, Willem (zoon) 41, 45, 49, 51, 56, 59, 60, 67-70, 72
 74, 75, 83
 Simons, Adam 16
 Siracuse 10
 Soestdijk 81
 Solothurn 25
 Sonsbeek, heer van Alerdinck, Bernardus Josephus van
 55, 67
 Souter, heer 27, 28
 Spanje 39, 53
 Spies, kapelaan 14
 Staphorst, Jacob van 30
 ----, Nicolaas van 30, 66
 St.-Bernard 75
 St.-Gotthard 29
 St.-Jean 21
 Stralen, Hendrik van 46, 47
 Suriname 67
 Swinden, Jean Henri van (schoonvader) 65, 66
 Tets van Goudriaan, Arnold Willem 73
 Thamen 16
 Tielerwaard 21
 Tichelhoff, Johanna (vrouw, tante) 15, 22, 82
 Thaer, Albrecht 42
 Tholen 32
 Tollens, Hendrik 69
 Utrecht 16, 39, 46-48, 70-72, 74, 75
 Vaassen 45
 Valenciennes 9
 Vaud, canton (Vaudois) 27, 28
 Veecaten 57
 Veenhuizen 75
 Vegterdam 51, 59
 Veldwijk, huis 68
 Velp 68

Velzen 65
 Vevey (Vevay) 26, 29
 Vilvoorde 75
 Vlaanderen 9, 24
 Vlissingen 68
 Vingboons, Justus 22
 Visch, Esther de 9, 82
 Vitringa jr., Campegius 17
 ---- sr., Campegius 17
 Vogelenzang, huis de 65
 Vrieswijk, huis (Frieswijk) 68
 Vrolik, Gerardus 65, 66
 Wallau 12, 13, 15, 25, 34
 Wallis (Wallischerland) 29
 Warschau 54
 Wateren 75
 Watersteeg 38
 Wenen 54
 Weidenbach, predikant 21
 Weisse, Christian Felix 11
 Wenckbach, Caspar Johan (zwager) 16, 30, 31, 34, 35,
 38, 40, 41, 49, 50, 62, 67, 69, 74-79, 83
 ----, Willem (jongen) 49, 52, 56, 59, 83
 Wessels, heer 57, 61, 62
 Wieland, Christoph Martin 16
 Wiesbaden 13, 14, 34
 Wilhelmina, koningin der Nederlanden, Frederika Louise
 69
 Wilhelmina prinses van Pruisen, Frederika Sophia 24
 Wilkens, heer 69
 Willem I Frederik, koning der Nederlanden (Erfprins van
 Oranje, Vorst) 7, 23, 24, 35, 36, 56, 58, 62, 72-80
 Willem III, stadhouder 24
 Willem IV, stadhouder 24
 Willem V, stadhouder (prins van Oranje) 7, 18, 19, 22-24
 Windecken 51
 Wiselius, Samuel Iperuszoon 59, 66
 Wttewaal, G. 71
 Wupperthal 73
 Yverdon 27
 Zalk 57, 58
 Zeist 81
 Zuiderzee (zee) 16, 30, 36
 Zuid-Holland 35
 Zuidelijke Nederlanden, de 30
 Zürich 29, 30
 Zwaben 30
 Zwartsluis 36, 37
 Zwitserland 27-29
 Zwolle (stad) 16, 29, 30, 32-35, 37-39, 43-48, 50-53, 56,
 58-60, 68, 75, 83
 Diezerpoort 53
 Grote Kerk, de 37
 Hanekamp, de 56
 Katerveer 45
 Nieuwe Concertzaal, de 37
 Sluring, de 54
 Zwollerkerspel 50, 56, 57

Eerder is in deze serie verschenen:

1	DIERBARE LAURA Brieven van Rudolf Sandberg 1823 – 1830	14.-
2	HOOGH WEL GEBOREN HEER EN NEEF Brieven van de patriot Adolf Warner van Pallandt tot Zuthem 1782 – 1787	Digitale uitgave 5.-
3	NAAR PARIJS Een reisverslag van enige Zwolse heren naar de Franse hoofdstad in 1777	7. ⁵⁰
4	LIEVE NAATJE Brieven van Elsje Feith aan Naatje Siertsema, en andere familieleden	8. ⁵⁰
5	EENE REYSE NA VLAANDEREN EN BRABAND Een reisverslag van Lambertus Nilant uit 1768	8. ⁵⁰
6	AEN ALLE VRINDEN MET RESPECT Correspondentie van familie Nilant 1698 - 1762	9.-
7	VAN FOLIO TOT DUODECIMO Negen particuliere Zwolse bibliotheken	10.-
8	VERLOREN HUISELIJK GELUK Gedichten en overpeinzingen 1795 - 1817	7. ⁵⁰
9	BANKROET De ondergang van Johan Willem Simon baron van Haersolte 1810	17. ⁵⁰
10	GELIEVE HET DAER HEEN TE DIRIGEREN...
De brieven van Willem V aan Arend Sloet tot Tweenijenhuisen 1771 - 1785	9.-
11	ALLER TREFFENDST EN STOUT De huwelijksreis van J.C. baron van Haersolte naar Duitsland, Zwitserland en Italië in 1837	6.-
12	BROEDER IN APOLLO Brieven en alba amicorum van Zwolse dichters 1800 - 1840	12.-
13	EEN GROTE TOUR Hendrick Jordens
in Engeland, Frankrijk, Zwitserland en Duitsland 1684 - 1685	10.-
14	LEVENSBERICHT De autobiografie van J.F. Serrurier 1771 - 1844	Digitale uitgave 5.-

O V E R I J S S E L S E H A N D S C H R I F T E N

Te bestellen bij Streng, Woesterweg 5, 8162 RW EPE
T 0578 614388 M jcstreng@planet.nl W strenghansenpublicaties